

ZGODOVINSKI ZAPISI

XX/2023

Zgodovinski zapisi XX/2023

Izdalo: *Zgodovinsko društvo Ormož*

Zanj: *Predsednica Ana Kaučič*

Urednica: *Manica Hartman*

Lektoriranje: *Nada Granduč*

Grafična priprava in tisk: *Crea design, Damijan Tišljarič s.p.*

Naklada: *200 izvodov*

Ormož, 2023

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

BESEDA UREDNICE

Avtorji prispevkov želimo tudi v tokratni številki publikacije predstaviti pomembne dogodke, ustanove, dokumente in osebe, ki so sooblikovali zgodovino določenega obdobja in prispevali k dopolnitvi mozaika bogate ormoške preteklosti.

Dva prispevka se nanašata na mesto Ormož; prvi oriše značilnosti vsakdanjika in nekatere dogodke iz družbenega življenja od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes, drugi se nanaša na urbanistični načrt Ormoža iz leta 1963 in predstavlja zanimiv vir podatkov nekdanje ureditve mesta ter priporočila za njegovo nadaljnjo ureditev. Sledita prispevka, ki predstavita delovanje teritorialne obrambe in gasilstvo v Občini Ormož.

Predstavljamo tudi družine in posameznike, ki so pomembno prispevali na različnih področjih življenja. Tako so npr. člani rodbine Serajnik delovali na pedagoškem, šolskem, društvenem, glasbenem in drugih področjih; družina Ambrož s Senika pa je bila prepoznavna kot družina, v kateri se je opravljala dolgoletna čevljarska obrt, pri čemer velja že na tem mestu omeniti, da je bila ta v tomaževski fari prisotna pri marsikateri hiši.

Nadalje se prispevki nanašajo še na področje knjižničarstva na Kogu, na razvoj svilogojstva in svilarstva na Slovenskem ter bližnjem Ptujju, kjer so za »svilotkalstvo« sprva predvideli prostore nekdanjega dominikanskega samostana, vendar jih je takratna Mestna občina Ptuj nato namenila za potrebe ureditve muzeja in stanovanj.

Izdajo publikacije je omogočila Občina Ormož, za kar se ji najlepše zahvaljujemo. Naša zahvala velja tudi Knjižnici Franca Ksavra Meško Ormož in Pokrajinskemu muzeju Ptuj Ormož, OE Ormož. Za prispevke, delo in trud, se iskreno zahvaljujemo tudi vsem avtorjem, vam, dragi bralci in bralke, pa želimo prijetno branje in vas vabimo, da nas spremljate tudi ob naših drugih dogodkih.

Manica Hartman

ORMOŽ OD SEDEMDESETIH LET PRETEKLEGA STOLETJA DO DANES²

Prispevek prikazuje značilnosti vsakdanjika in nekatere dogodke iz politike, gospodarstva, šolstva, zdravstva, turizma, kulture ter preostalega družbenega življenja od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes.

S prispevkom želimo spomniti na preteklo obdobje, ki ga bodo bralci lahko začutili z nostalgijo in obudili spomine, prebrano pa bodo lahko primerjali tudi z vsakdanjikom današnje sodobne družbe.

Ključne besede: Ormož, gospodarstvo, Slovenija, Slovenci, sedemdeseta leta, ormoške ustanove.

UVOD

Slovenci so živeli v skupni državi Jugoslaviji večji del 20. stoletja, kar triinsedemdeset let (1918–1991). V t. i. drugo jugoslovansko državo (1945–1991) je Slovenija vstopila kot gospodarsko najrazvitejši del države in to vlogo vseh šestinsitirideset let tudi zadržala (do samostojnosti Slovenije leta 1991). Izstopala je na več področjih, zlasti po izvozu, produktivnosti in učinkovitosti naložb. Prav tako je imela med vsemi republikami nekdanje Jugoslavije najnižjo stopnjo brezposelnosti ter najvišjo vrednost

družbenega proizvoda na prebivalca.³ Življenjska raven Slovencev (in drugih jugoslovanskih narodov) je bila najboljša v sedemdesetih letih (naraščali so osebni dohodki, povečevala se je kupna moč prebivalstva in osebna potrošnja),⁴ s poglobljanjem vsesplošne krize v državi v osemdesetih letih pa se je začela poslabševati.

Slovenci so v osnovi živeli v socialističnem sistemu (z nekaterimi kapitalističnimi elementi). Takšen položaj jim je omogočal, da so že v šestdesetih letih v stanovanjski kulturi, glasbi, načinu oblačenja, preživljanju prostega časa... sprejeli zahodne standarde in vzorce vedenja,⁵ ob tem pa verjeli v predsednika Tita, v samoupravljanje, neuvrščenost in tudi v pralne stroje, hladilnike, televizorje in druge »nujno potrebne dobrine« potrošniške družbe. Od socializma so jemali tisto, kar jim je koristilo (brezplačno šolanje, veliko socialno zaščito, dober zdravstveni standard, polno zaposlenost), ideologijo politikov, ki je polnila časopise in televizijska sporočila, pa so sprejemali kot nujno za svoj skromni, a udobni in varni položaj.⁶

Žal se je ta položaj kmalu močno zamajal..., še bolj se je to pokazalo v začetku osemdesetih let, po Titovi smrti.⁷

¹ Manica Hartman, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, urednica Zgodovinskih zapisov.

² Podrobneje je tema predstavljena na razstavi in v razstavni publikaciji *Kar šteje, obuja spomine, Slovenija/Ormož od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes* (Manica Hartman, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, 2023). Razstava bo na ogled v Grajski pristavi Ormož do 5. maja 2024.

³ Lorenčič, 2015, str. 135, 142.

⁴ Do izteka sedemdesetih let so ljudje glede na statistike javnega mnenja najbolj živeli. Zaslugo za to gre pripisati ugodnim gospodarskim razmeram, odprtosti državnih meja, pa tudi ugodnim posojilom, ki jih je Jugoslaviji omogočal Mednarodni denarni sklad. Jurjavčič, 2016, str. 17.

⁵ Repe, Kerec, 2019, str. 9, 10.

⁶ Repe, Kerec, 2019, str. 9.

⁷ Umrli je 4. maja 1980. Smrt je bila pričakovana, vendar je kljub temu povzročila velik šok; ljudje so ga iskreno objokovali. Njegove funkcije (bil je predsednik Republike in predsednik Zveze komunistov Jugoslavije) so se prenesle na kolektivno predsedstvo in Zvezo komunistov. Spletni vir: <https://www.muzej-nz.si/si/1914>.

Jugoslavija je bila takrat že močno zadolžena, njen finančni dolg je znašal več kot dvajset milijard dolarjev. Slab finančni položaj države je imel številne negativne posledice; prihajalo je do pomanjkanja osnovnih življenjskih potrebščin (olja, kave, moke, sladkorja, toaletnega papirja, zdravil...), prišlo je do 30-odstotne devalvacije dinarja in do vedno višje inflacije. Posledično se je zmanjšal uvoz naftnih derivatov, zaradi česar so bili leta 1979 uvedeni boni za njihov nakup (po sistemu par-nepar; ob določenih dneh so lahko vozili osebni avtomobili s parno ali neparno številko na koncu registrske tablice). Prihajalo je tudi do omejitev pri uvozu »luksuznega« blaga, kamor so sodile revije, časopisi in južno sadje. Skoraj sočasno z bencinskimi boni⁸ je bil uveden depozit – plačilo pologa ob prehajanju državne meje (prvi prehod 5000 din, vsak nadaljnji 2000 din več), ki bi preprečil odtok deviz v tujino.⁹

V vsakdanjiku so se ljudje srečevali z redukcijo električnega toka (varčevalo se je z razporeditvijo delovnega časa ob dnevni svetlobi, med 8.00 in 16.00 uro; zapuščina takratnih varčevalnih ukrepov z elektriko je še danes obstoječe vsakoletno spomladansko in jesensko premikanje urinih kazalcev). Oktobra 1982 so bili predstavljeni

Bon, izdan februarja 1984, je lastniku omogočal nakup 20 litrov bencina.
Hrani: Mirko Fekonja.

še drugi varčevalni ukrepi, npr. zmanjšanje temperature v stanovanjskih in drugih prostorih na 19 °C, skrajšanje kurilne sezone, televizijskega programa, ugašanje reflektorjev na športnih igriščih, omejitev maksimalne teže hlebca kruha na 80 dag ...¹⁰

Osemdeseta leta so prinesla porast sive ekonomije, stečaje podjetij, višanje brezposelnosti in številne stavke, kar je posledično vztrajno nižalo standard življenja. Skupno življenje in sodelovanje med jugoslovanskimi narodi se je začelo rahljati, na Jugoslavijo pa se je vedno bolj gledalo z mešanimi občutki, saj je bilo tudi to povezano s posledicami gospodarske krize, kot tudi z naraščanjem strahu pred agresivno srbsko politiko.

Posledično se je vedno bolj razmišljalo o osamosvojitvi Slovenije. Prinesla jo je odločitev o plebiscitu – 23. decembra 1990 so se prebivalci Slovenije z veliko večino glasov odločili za odhod iz Jugoslavije.¹¹ Samostojnost Slovenije je bila razglašena pol leta pozneje, 26. junija 1991, dan za tem so po slovenskih cestah zahrumele oklepne enote Jugoslovanske ljudske armade.

Tolarski bankovec za 1000 SIT s podobo pesnika Franceta Prešerna.¹⁶
Hrani: Mirko Fekonja.

8 V naslednjih dveh letih (1982–1984) so bili do bonov, z nekaterimi spremembami in dopolnitvami, upravičeni lastniki različnih tipov vozil in strojev. Osebnim vozilom je pripadalo 40 litrov goriva mesečno.

Spletni vir: <https://fototekamnzs.wordpress.com/2018/01/22/boni-za-nakup-bencina-in-dizelskega-goriva/>.

9 Depozit je veljal med letoma 1982 in 1984. Spletni vir: <https://www.muzej-nz.si/si/1914>.

10 Spletni vir: <https://www.muzej-nz.si/si/1914>.

11 Glasovanja se je udeležilo 93,2 odstotka volilnih upravičencev, za samostojnost in neodvisnost se jih je izreklo 88,5 odstotka (1.289.369). Spletni vir: <https://www.muzej-nz.si/si/1919>.

Album sličic Životinjskega carstva (Kraljestva živali) iz začetka sedemdesetih let.
Hrani: Emil Fekonja.

Generacije so uživale v napitku Fla-Vor-Aid,¹³
Cockti – »Pijači naše in vaše mladosti«¹⁴ in v
Cedeviti,¹⁵ ki so jo oglaševali s sloganom:
»Če te kdo po zdravju vpraša,
Cedevita ga prinaša«.

Foto: Manica Hartman, hrani: Barbara Jambor.

Po desetdnevni vojni si je Slovenija priborila težko želeno samostojnost in neodvisnost, vendar so jo čakale še mnoge naloge.¹² Med prednostnimi so bile zagotoviti neovirano gospodarsko sodelovanje s tujino, doseči mednarodno priznanje nove države, ki bo

omogočilo vključevanje Slovenije v mednarodno skupnost, in doseči denarno osamosvojitvev.

Vse zastavljeno ji je v naslednjih letih uspelo, saj je postavila nove temelje gospodarstva, kot članica EU pa se je uveljavila kot pomembna država sodobnega sveta, ki stremlji h gospodarskemu, k tehničnemu in tehnološkemu razvoju.

ORIS ŽIVLJENJA/ORMOŽ

Vsakdan Ormožanov je bil podoben večini takratnih Slovencev – službo so jim omogočala različna podjetja oz. ustanove, z dobrinami so se oskrbovali v večjih in manjših prodajalnah, pomemben del njihovega preteklega vsakdanjika pa so tudi zanje predstavljali državni prazniki in javne manifestacije, ki so imele predvsem v sedemdesetih letih velik pomen.

V obravnavanem obdobju je bil Ormož vodilni kulturni, politični in urbani center občine,¹⁷ ki je dosegal razvoj skoraj na vseh področjih, tako v gospodarstvu kot v družbenih dejavnostih, seveda pa vsa leta niso bila enako ugodna za uresničevanje zastavljenih ciljev.

Kot zanimivost omenimo, da je po popisu 31. marca 1971 na območju Občine Ormož

- 12 Podjetja so bila med letoma 1945 in 1991 v državni in/ali družbeni lasti. Po letu 1991 družbene lastnine ni bilo več, državna se je bistveno zmanjšala. Nekdaj družbena in državna podjetja so postala zasebna in/ali korporativna last. Štepančič, 2012, str. 11.
- 13 Izdelek Droge Portorož (podjetje že več kot štirideset let izdeluje vloženo zelenjavo, priloge, dodatke in omake v Prlekiji, v proizvodnem obratu Gosad v Središču ob Dravi). 1964, ustanovitev podjetja Droga Portorož (1987, uvedba lastnih blagovnih znamk Barcaffé, Maestro, Zlato polje, 1001 CVET, kasneje Argeta).
- 14 Zgodba Cockte, prve gazirane brezalkoholne pijače v Jugoslaviji, se je začela leta 1952. Gre za koktelj iz plodov šipka, različnih zelišč, čiste izvirske vode, vitamina C in karameliziranega sladkorja. Sredi sedemdesetih let se je predstavila v novi podobi in z novim sloganom »Cockta, pijača vaše in naše mladosti«. Strlič, 2016, str. 28, 29. Ramovš, 2010, str. 77.
- 15 Instant osvežilna pijača z devetimi vitamini, izdelek farmacevtskega podjetja PLIVA.
- 16 Bankovce so tiskali v Združenem kraljestvu (zasnoval jih je grafični oblikovalec Miljenko Licul). Na njih so bili upodobljeni pomembnejši Slovenci in z njimi povezani motivi. Nekoliko kasneje so prišli v obtok tudi kovanci, ki so jih kovali na Slovaškem (na njih so bili upodobljeni živalski motivi). Tolarji so bili v uporabi do 31. decembra 2006. Spletni vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski_tolar.
- 17 Občina Ormož v okraju Ptuj je bila ustanovljena leta 1955. Mesto Ormož predstavlja središče občine od leta 1958.

Titova štafeta na Mestnem trgu leta 1976/77.
Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

Fičko je peljal povsod, na morje, izlete ...¹⁹
Foto, hrani: družina Brumen.

imelo skoraj 97 % (4.463) gospodinjstev svoje stanovanje, nekaj več kot 3 % pa si je delilo prebivališče z drugimi gospodinjstvi. Z elektriko je bilo opremljenih 4.463 (93%) stanovanj, z vodovodom 1.154 (24 %) in s stranišči 970 (20 %) stanovanj. Kopalnic je bilo nameščenih samo 778 (16 %).

Na območju Občine Ormož je bilo leta 1972 registriranih 593 motornih vozil, od tega 22 motornih koles, 214 mopedov, 192 avtomobilov, 30 tovornih avtomobilov, 91 traktorjev in 44 prikolic.¹⁸

Sprejem cicibanov v pionirsko organizacijo 29. novembra 1980.
Hrani: Osnovna šola Ormož.

18 31. decembra 1977 je že 1.358 avtomobilov, 385 mopedov, 66 tovornih avtomobilov, 18 priklopnih vozil, 16 specialnih vozil, 11 vlečnih vozil, 70 motornih koles, 652 traktorjev in 261 kmetijskih priklopnikov. Kresnik, 2007, str. 47.

19 Na fotografiji Ivan Brumen.

ORMOŠKE USTANOVE IN NJIHOVE DEJAVNOSTI²⁰

Na področju vzgoje, izobraževanja, kulture in umetnosti, ter knjižnične dejavnosti²¹ delujejo: Osnovna šola Ormož,²² Osnovna šola Stanka

Vraza Ormož,²³ Glasbena šola Ormož,²⁴ Gimnazija Ormož,²⁵ Vrtec Ormož,²⁶ Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož,²⁷ Ljudska univerza Ormož,²⁸ Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Organizacijska enota Ormož²⁹ in lokalna radijska postaja.³⁰

- 20 Ustanove predstavljamo večinoma s podatki o ustanovitvi, ponekod dodajamo še kakšno zanimivost. Vse niso predstavljene, te, ki so, so dejavne daljše obdobje od obravnavanega (mnoge so delovale že pred letom 1970, precej jih je dejavnih še danes).
- 21 Delovne organizacije, ki so opravljale dejavnost vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, športa, zdravstva, otroškega varstva in socialnega varstva, so v skladu Zakona o zavodih (Uradni list RS št. 12/91, 62. člen) od 1. aprila 1991 nadaljevale svoje delo kot zavodi.
- 22 Začetek šolstva v Ormožu predstavlja leto 1899, ko je začela v mestu (Ptujška cesta 6) delovati nemška šola, nato je bila tam od leta 1946 nižja gimnazija. V šolskem letu 1952/53 je bila uvedena osemletna šolska obveznost. 1. septembra 1957 je prišlo do združitve osnovne šole na Hardeku (odprta leta 1901 za slovensko govoreče učence) in nižje gimnazije v enotno Osnovno šolo Ormož. Od 1. septembra 1957 do 1. septembra 1989 je potekal pouk za učence od 5. do 8. razreda v mestu, za učence od 1. do 4. razreda se je izvajal pouk v zgradbi stare hardeške šole. Zaradi lažje organizacije pouka se je leta 1988 pristopilo h gradnji prizidka šole na Hardeku. Slovesnost ob odprtju šole je potekala 16. septembra 1989. Odprtja se je udeležilo okrog 1500 krajanov in gostov. V devetdesetih, 1. septembra 1994, je postala šola bogatejša za novo športno dvorano, leto 2001 pa je potekalo v znamenju praznovanja častitljive stote obletnice »hardeške lepote«. Kresnik, 2005, str. 454–455. Spletni vir: <https://www.osormoz.si/o-soli/zgodovina-sole/>.
- 23 Osnovna šola s prilagojenim programom je začela delovati 4. novembra 1970 (Posebna osnovna šola Ormož je delovala najprej pod pedagoškim vodstvom Posebne osnovne šole Ptuj). Svoje prostore je imela na hardeški šoli, nato v vrtcu pri pošti. 25. novembra 1977 je potekalo odprtje nove šole na Dobravski cesti 13a (v naslednjem letu je začela delovati samostojno). Ob zaključku šolskega leta 1985/86 je bil organiziran prvi dan odprtih vrat, namenjen vsem občanom, ki so si želeli ogledati in spoznati delo na šoli. Na istem naslovu deluje od leta 1982 Društvo Sožitje – društvo za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Občin Ormož, Središče ob Dravi in Sveti Tomaž, in od leta 1993 Sindikat SVIZ območni odbor Ormož. Spletni vir: <https://osstankavraza.splet.arnes.si/zgodovina/>.
- 24 Šola je bila ustanovljena kot Nižja glasbena šola Ormož leta 1959 (od leta 1971 nosi ime Glasbena šola Ormož). Prvi prostori šole so bili v prostorih hardeške šole v nekdanjem učiteljskem stanovanju; leta 1966 je bila šola preseljena v ormoški grad, v devetdesetih (1991) v prostore šole Stanka Vraza na Dobravsko cesto 13. Pihalni orkester Ormož deluje ves čas delovanja glasbene šole, po ustnem pripovedovanju segajo začetki ormoške godbe že v leto 1896. Ormoške novice, junij 1999, str. 10. Petek, 2011, str. 9. Kresnik, 2009, str. 21, 59.
- 25 Gimnazija Ormož je bila ustanovljena julija 1998, pouk je že pred tem potekal v prostorih šole na Hardeku. 20. oktobra 2000 je bil položen temeljni kamen za gradnjo novih gimnazijskih prostorov, dve leti kasneje, 14. junija 2002, je potekalo njihovo težko pričakovano odprtje. Mesto Ormož in Občina Ormož sta tako dobila svojo prvo srednjo šolo in hkrati prepoznavno vzgojno-izobraževalno institucijo širšega družbenega pomena. Kresnik, 2005, str. 467–468.
- 26 Vrtec Ormož deluje od leta 1971 (1984. leta so se zaposleni najbolj razveselili prepotrebni novih prostorov v Žigrovi ulici 6b). Leta 2001 je vrtec praznoval trideset let organizirane vzgoje in varstva predšolskih otrok (v letih od 1971 do 2001 je vrtec obiskovalo trideset generacij otrok). *Vseh teh naših trideset let*, Vrtec Ormož, 2001.
- 27 Začetek knjižničarstva na Ormoškem predstavlja narodna čitalnica iz leta 1868, ki je delovala v prostorih takratne ormoške posojilnice na Ptujski cesti. Pomembnejši podatek o njej izhaja iz leta 1906, ko je čitalnica odprla svojo knjižnico tudi nečlanom in postala javna ljudska knjižnica (kot takšna je delovala do leta 1941). Ponovna vzpostavitev knjižnične dejavnosti sega v leto 1946, ko je bila ustanovljena Ljudska knjižnica Ormož. V naslednjih letih tudi ta več ne deluje; ponovno se je knjižnica vzpostavila konec petdesetih let. Leta 1963 je Občina Ormož ustanovila matično knjižnico (takrat se je zaposlil tudi prvi poklicni knjižničar). Ta knjižnica je imela prostore najprej na Kerenčičevem trgu, nato v stanovanjskem bloku na naslovu Dr. Hrovata 1. Naslednje leto (1964) je dobila nove prostore v gradu, od tam se je že čez leto ponovno selila, tokrat v Vrazovo ulico 12, v prostore Ljudske univerze (pod njenim okriljem je delovala vse do leta 1992, ko je postala samostojen javni zavod). 1994. se je knjižnica preimenovala v Knjižnico Franca Ksavra Meška Ormož in se preselila nazaj v ormoški grad. Kot zanimivost dodajmo še nekaj podatkov: Knjižnična zbirka je štela leta 1985 18.000 enot knjig, v letu 2003 pa je bilo okrog 45.000 enot raznovrstnega gradiva. Svojo prvo računalniško opremo je dobila v letu 1993; v letu 1995 pa tudi modem in s tem možnost uporabe interneta. Leta 1997 je uvedla avtomatizirano izposajo, od leta 2000 ima tudi svojo spletno stran. Šavara, 2005, str. 699–714.
- 28 Njena predhodnica je bila Delavska univerza Ormož, ustanovljena leta 1959. V sedemdesetih letih sta bili k delavski univerzi priključeni Ljudska knjižnica Ormož in Lokalna radijska postaja Ormož. Z njuno priključitvijo je univerza prevzela področje informativne propagande in delno kulturne dejavnosti za območje Občine Ormož. Spletni vir: <https://www.mco.si/o-centru/o-centru/KATALOG-INFORMACIJ-JAVNEGA-ZNACAJA-2020-LU-ORMOZ.pdf>.
- 29 Ormoška muzejska enota je začela delovati v devetdesetih letih.
- 30 Lokalna radijska postaja deluje od 1. januarja 1970 (sedež je imela v drugem nadstropju ormoškega gradu). Postajo je za oddajanje programa usposobil Ivan Švajgl. 1. januarja 1975 je bila postaja priključena k ljudski univerzi. V devetdesetih letih je začel delovati Javni zavod za informiranje z dvema enotama Radio Ormož in Ormoške novice. Leta 2000 se je zavod preselil iz drugega nadstropja gradu v njegovo obnovljeno pritličje. Kot novinarka je bila do leta 1988 edina zaposlena Vida Topolovec, drugi so delali honorarno. Tednik, 10. februar 2000, str. 14.

Šola v naravi v Biogradu v šol. letu 1981/82 učencev Osnovne šole Ormož.
Hrani: Zinka Hartman.

Na področju zdravstvene nege in socialne oskrbe prebivalstva omenimo Zdravstveni dom Ormož,³¹ Psihiatrično bolnišnico Ormož³² in Lekarno Ormož.³³

Trgovinska dejavnost v Ormožu je bila zastopana v več organizacijah.

V sedemdesetih in osemdesetih letih je imela največ poslovalnic Mercator–Zarja. Njene prodajalne so bile: Oprema Ormož na Kolodvorski cesti 2, Samopostrežba Ormož na Kolodvorski cesti 3, Market Ormož na Kerenčičevem trgu 4, Vzor Ormož na Vrazovi ulici 4, Železnina

Ormož na Ptujski cesti 2, Grajski bife Ormož na Kolodvorski cesti 9, Les Ormož³⁴ na Vrazovi ulici 9, Moda Ormož na Kolodvorski cesti 8, Steklo barve Ormož na Vrazovi ulici 6, Astra Ormož na Mestnem trgu 9, Dom na Mestnem trgu 1, Galanterija Ormož na Ptujski cesti 7, Hrana na Ptujski cesti 25. Julija 1980 je bila vpisana še Steklarska delavnica Ormož na Vrazovi ulici 14.

Večina Ormožanov se spomni Blagovne hiše Tima,³⁵ ki je začela poslovati 18. avgusta 1978. V njej so prodajali pohištvo, otroško konfekcijo in igrače, tekstil, belo tehniko, galanterijo, spominke, špecerijo.³⁶

31 V osemdesetih letih je dom dobil prizidek (njegovo odprtje je potekalo 26. aprila 1980). Namenu so predali 1000 m² novih prostorov, v katerih so namestili dispanzerja za otroke, šolsko mladino, žene, medicino dela, prometa in športa, zobno ambulantno, laboratorijsko službo in specialistične ambulante. Svoje prostore je dobila tudi patronažna služba. Kresnik, 2006, str. 30. Tednik, 30. april 1980, str. 4.

32 V šestdesetih letih je bil ustanovljen psihiatrični oddelek, ki je deloval pod ptujsko bolnišnico. Ormoška bolnica je postala samostojna 27. septembra 1990, ko je nastala Psihiatrična bolnišnica Ormož (od leta 1996 je bolnišnica organizirana kot javni zavod). Kresnik, 2004, str. 6–10.

33 Ormoška lekarna ima začetke v letu 1923 (zgradil jo je Gustav Trautvetter na Skolibrovi ulici 19). Marca 1996 se je Mestna lekarna preselila v nove prostore na Ptujski cesti 25. Od leta 1968 do leta 1992 je spadala v sklop ptujskih lekarn, od leta 1993 deluje kot Javni zavod Lekarna Ormož. Tednik, 4. april 1996, str. 11.

34 10. junija 1983 so odprli novo skladišče blagovnih rezerv, pijač in gradbenega materiala na Opekarniški cesti (notri so umestili Prodajalno gradbenega materiala Les in poslovno enoto Pijače).

35 V devetdesetih blagovnica Klas (pritlični prostori so bili namenjeni bifeju oz. okrepčevalnici).

36 Kresnik, 2006, str. 10, 11.

Poleg naštetih so delovale v osemdesetih še nekatere druge trgovine: Slovin Kmetijski kombinat Jeruzalem,³⁷ Tobačna tovarna Ljubljana, TOZD Tobak – prodajalna Ormož, Surovina Maribor, PE Ormož, Borovo, TOZD Maloprodaja – prodajalna Ormož, Petrol DO trgovina z naftnimi derivati Ljubljana, bencinski servis Ormož, Petovia avto Ptuj, prodajalna Ormož in druge.³⁸

Med nosilci industrijskega in gospodarskega razvoja so imeli velik pomen manjši obrati oziroma delovne enote (ormoška žaga,³⁹ Peko Tržič, TOZD Proizvodnja obutve izdelovalnica zgornjih delov Ormož,⁴⁰ ormoška pekarna,⁴¹ Tekstil Pletilstvo Prosenjakovci, konfekcija Ormož,⁴² Tovarna Kovinske opreme Primat, TOZD Bančna oprema Ormož⁴³ in večje delovne organizacije (Mercator–Ograd, Industrijsko gradbeno

Kolektiv samopostrežbe Ormož na Kolodvorski cesti 3 okoli leta 1978.
Foto: Vera Lazar, hrani: Danica Mesarec.

37 Trgovinska dejavnost je bila razvita v TOZD Gostinstvo in TOK Kooperacija.

38 Kresnik, 2006, str. 12.

V devetdesetih letih so se jim pridružile: Jurko, d. o. o. (1990), Jeruzalem Ormož, SAT d. o. o. (1990), Jeruzalem Ormož TGT, d. o. o. (1990), Mihaela, d. o. o. (1991), Hansa, d. o. o. (1992), Jurček, d. o. o. (1992), Ortrade, d. o. o. (1992), Butik Monika, Robert Ivanuša, s. p. (1993), Marjan Kupčič, s. p. (1994), Palma, Stanko Šipek, s. p. (1994), Salon optike Davorin Hergula, s. p. (1994), Merot (1999).

39 Žaga je delovala že v šestdesetih letih, med leti 1973–1983 je bila priključena k organizaciji Marles Maribor. Leta 1989 so se žage v Ormožu, Ljutomeru in Radencih odcepile od Marlesa in ustanovile novo podjetje Murales Ljutomer (PE Žaga Ormož). Žaga v Ormožu se je morala umakniti novemu trgovskemu centru Holermuos leta 2006. Kresnik, 2006, str. 12.

40 Odprtje obrata Peko je bilo 28. junija 1985. Pred odprtjem je bilo 63 delavcev na usposabljanju v tovarni Peko v Tržiču. V ormoškem obratu je začelo delati 65 delavcev, novembra 1985 jih je bilo zaposlenih že 140. Kresnik, 2006, str. 13.

41 Zgrajena je bila leta 1974 na Hardeku. Kot zanimivost omenimo, da so v letu 1980 proizvedli 708 ton pšeničnega kruha in 839 ton pšeničnega peciva. Kresnik, 2006, str. 9.

42 Od leta 1989 je bil obrat v hali na Hardeku, pred tem v prostorih stare šole pri Sv. Tomažu. Kresnik, 2006, str. 13.

43 TOZD Bančna oprema Primat je bila del Tovarne kovinske opreme Primat Maribor. Primatov predhodnik je bilo Elektrokovinsko podjetje Kran Ormož s sedežem na Hardeku 34 (ustanovljeno leta 1971). Predmet njihovega poslovanja je bila izdelava in montaža toplovodnih, vodovodnih in električnih inštalacij, izdelava vseh vrst svetlobnih teles, svetilk, stropov, sten, reklamnih panojev, traktorskih škropilnic, jeklenih konstrukcij, rezervoarjev ... Primatov proizvodni program je obsegal izdelovanje različnih oblik blagajn, trezorjev, kovinskih kovčkov, kaset, opreme za zaklonske, notranje opreme za banke ipd. Konec osemdesetih let so bili prisotni s svojimi izdelki na francoskem, nemškem, italijanskem in ameriškem tržišču. V začetku leta 1990 so ponudili nov izdelek – blok predalov, ki je bil narejen za potrebe Službe družbenega knjigovodstva (SDK). Kresnik, 2006, str. 14, 15.

Očala podjetja Optyl optični proizvodi Ormož iz leta 1989.
Foto: Štefan Hozyan ml., hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

Priljubljene PEZ figurice so od leta 1969 do 2003 izdelovali v Ormožu, bombone zanje pa v ljubljanski Kolinski.
Foto: Manica Hartman, hrani: Suzana Hartman.

podjetje,⁴⁴ Jeruzalem Ormož,⁴⁵ Tovarna Jože Vsaka tovarna ima svojo zgodbo, ki je še Kerenčič Ormož⁴⁶ in Tovarna sladkorja Ormož.⁴⁷ kako resnična in večkrat tudi trda, vsem pa je

- 44 Zametki opekarstva segajo v leto 1900, ko je nastala poljska opekarna. Leta 1927 je bila zgrajena nova opekarna, katere začetna zmogljivost je bila 1.200.000 enot (izdelovali so tudi že strešno kritino – enorezni strešnik in bobrovec). Že v šestdesetih letih je prišlo do spojitve Opekame Ormož in podjetja Grad Ormož v novo podjetje Ograd Ormož. Sedež podjetja je bil na Kolodvorski cesti 5 v Ormožu, proizvodnja opeke pa poteka že desetletja na vzhodnem delu Ormoža, na naslovu Opekarniška cesta 5. V začetku osemdesetih let je prišlo do požara (zgorela je celotna tunnelska peč), zato so morali tedanji upravljalci podjetja celotno območje opekarnice zgraditi na novo. 1983. leta se je podjetje vključilo v poslovni sistem Mercator (Mercator–Ograd) in se v začetku devetdesetih let oblikovalo v delniško družbo. Decembra 1998 je večinski delež delnic opekarnice kupilo podjetje Wienerberger, vodilni proizvajalec opeke na svetu. Od takrat nastopa opekarna s krovnno blagovno znamko Wienerberger, ki ne prinaša samo imena, marveč tudi strog nadzor, sodobne tehnične rešitve in predvsem kakovost izdelkov. Kresnik, 2006, str. 15, 16. Tednik, 22. april 1982, str. 2. Spletni vir: <https://www.dnevnik.si/1042638445>.
- 45 Podjetje ima zanimivo zgodovino z več preoblikovanji in preimenovanji (njeni začetki so v letu 1898, ko je bilo ustanovljeno Kletarsko društvo Ormož). 1945. leta je prišlo do preoblikovanja v Vinarsko zadrugo Ormož, nato v šestdesetih do združitve državnih posestev, zadružnih in kmetijskih gospodarstev v Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož (ta se je 1968. pripojil k izvoznemu podjetju Slovenija vino Ljubljana). Slovin Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož je bil registriran 3. januarja 1980 na naslovu Ptujška cesta 12. V osemdesetih so organizacijo sestavljale TOZD Vinogradništvo, TOZD Kmetijstvo (v njenem okviru so delovale tudi mehanične delavnice na Hardeku; leta 1989 so poleg delavnic odprli servis vozil Renault, maja 1991 pa še prodajni salon Renaultovih vozil), TOK Kooperacija, Delovna skupnost skupnih služb in Zadrugna Hranilno kreditna služba Jeruzalem Ormož. Konec osemdesetih se je v okviru reforme gospodarskega sistema začel proces preoblikovanja temeljnih organizacij v podjetja (1. julija 1990 je bilo ustanovljeno Skupno podjetje Jeruzalem Ormož, d. o. o.). Omenimo še blagovno znamko – ormoška vinska klet (zgrajena 1967) je svoja posebna vina leta 1989 združila pod blagovno znamko Jeruzalem Ormož. Leta 1996 se je podjetje Jeruzalem Ormož, d. o. o. preimenovalo v delniško družbo Jeruzalem vinogradništvo, vinarstvo, sadjarstvo (VVS). Kresnik, 2006, str. 16–19. Oblak, 2005, str. 523–536. Ficko, 2009, str. 17. Luskovič, 2004, str. 30. Tednik, 30. maj 1991, str. 2.
- 46 Tudi to podjetje ima pestro zgodovino. Njeni začetki so v letu 1960, ko je bil osnovan Zavod za zaposlovanje invalidov in drugih oseb Jože Kerenčič Ormož. 1962. leta je zavod prenehal obstajati; vsa osnovna in obratna sredstva, kot tudi vse pravice in obveznosti, so se prenesle na novoustanovljeno Tovarno kovinskih proizvodov in izdelkov iz plastičnih mas Jože Kerenčič Ormož, s sedežem na Ptujski cesti 8. Izdelovali so avtomobilске volane, tapete za notranjo oblogo kamionskih kabin, kuhinjski pribor in garniture ipd. Tovarna je svojo proizvodnjo za izdelavo plastičnih izdelkov prenesla v novozgrajene prostore na Ljutomerski cesti 32 (izdelovali so platenke, PEZ izdelke namenjene Kolinski Ljubljana in firmi ED Hass v Avstriji). 1973. leta se je pristopilo k ustanovitvi novega podjetja Jože Kerenčič Optyl - optični proizvodi. Leta 1974 so začeli graditi ob obstoječi tovarni nove proizvodne prostore za proizvodnjo okvirjev za očala. Gradnja je bila končana leta 1975 – 22. junija je potekalo slovesno odprtje prostorov. V sedemdesetih in osemdesetih letih so delovale štiri temeljne organizacije: TOZD Predelava plastičnih mas, TOZD Optyl optični proizvodi, TOZD ABA fotooptika Maribor, TOZD Likaplast Titova Korenica in Delovna skupnost skupnih služb Ormož s skupno 614 delavci. TOZD Predelava plastičnih mas, registriran leta 1974. Opravljal je naslednje dejavnosti: predelava plastičnih mas ter predelava in obdelava kovin v polizdelke in gotove izdelke, izdelava strojnih orodij in naprav, proizvodnja športnih smučarskih očal Carrera. Po reorganizaciji leta 1983 je bila proizvodnja razdeljena na obračunske enote (OE): OE Kovinska, OE Plastika in OE Očala. V OE Kovinska so v letu 1984 izdelali 83.631 volanov, v polimerizaciji pa 28.421 enot raznih tapet. V OE Očala 76.712 smučarskih očal Carrera, 26.041 sončnih očal in 1910 korekcijskih okvirjev. V OE Pihanje je bilo izdelanih 14.479.101 raznih platenk, na PEZ montaži pa 9.327.080 PEZ figuric. TOZD Optyl optični proizvodi, registriran leta 1975. Njegova glavna dejavnost je obsegala proizvodnjo in montažo okvirjev za korekcijska in sončna očala. Posebnost proizvodnje je bila v tem, da je izdelovala proizvode po tuji, posebni patentirani tehnologiji, ter pri tem uporabljala specialne, v glavnem uvožene vrste surovin, zlasti tekoče epoksidne smole, ki jih je v petdesetih letih razvila NASA. Postopek vakuumskega litja delov očal iz epoksidnih smol je opravljalo le sedem tovarn (v Avstriji na Dunaju in v Traunu, v Nemčiji v Passau in Berlinu, v Kanadi Oromocto in v Ormožu; vse so delale povezavi s koncemom Optyl Brillen Vertriebs-GmbH, ki je bil v začetku osemdesetih let največji proizvajalec plastičnih okvirjev in očal v svetu). 1988. leta je TOZD Optyl prejel nagrado – jugoslovanskega oskarja za embalažo za izdelek tamponski tiskalni stroj MX 1001. Šlo je za lastno razvito avtomatsko napravo, s katero so lahko v barvah tiskali na najrazličnejše materiale, tudi na neravne površine. 1. januarja 1989 se je TOZD Predelava plastičnih mas preoblikovala v podjetje, ki je bilo med jugoslovanskimi firmami in tudi v svetovnem merilu konec leta 1989 izbrano za podjetje z najboljšim zaščitnim znakom s svojega področja delovanja (komisija članov Trade Leanders Cluba in Editorial Officea, je izbrala njihov zaščitni znak za zmagovalca 14. mednarodne nagrade v letu 1989). Leta 1990 je bilo ustanovljeno še podjetje v mešani lastnini za področje predelave termoplastičnih materialov in izdelavo orodij pod imenom Plastdispenser skupaj z avstrijskim partnerjem Firmo ED Haas iz Linza. Tudi Plastdispenser je izdeloval znane PEZ figurice. Debeljak, 1983, str. 285–290. Kresnik, 2006, str. 20–24. Tednik, 28. junij 1990, str. 12. Tednik, 23. november 1989, str. 2.
- 47 21. decembra 1979 je potekalo odprtje tovarne, predelava sladkorne pese se je začela 10. januarja 1980. Osnovna dejavnost je bila proizvodnja sladkorja, melase in rezancev. Zaposleni so imeli v sklopu tovarne svoj pevski zbor, prostovoljno industrijsko gasilsko društvo in strelsko društvo. Leta 1990 se je Tovarna sladkorja Ormož preoblikovala v samostojno podjetje v družbeni lasti. Tovarna je ves čas skrbela za vse potrebne investicije za izboljšanje delavnih razmer, zmanjšanje vpliva na okolje ter povečanja energetske in tehnološke učinkovitosti. Bila je osnovana kot tehnološko najsodobnejša, njen celoten kompleks je zavzemal površino cca 40 ha. Ključ za njen uspeh je bila povezava s strokovnim kadrom doma in v tujini (zlasti z Avstrijo in Nemčijo). V tovarni je dobilo zaposlitev veliko ljudi z območja tedanje Občine Ormož (na začetku je število obsegalo 400 zaposlenih). Zaposlenim je bilo namenjeno tudi petinosemdeset novozgrajenih stanovanj na Ptujski cesti (blok zgrajen leta 1979) in v Dolgi lesi. Po zaprtju tovarne leta 2006 je delovala le pakimica. Leta 2017 je pakirni center, silose in skladišče kupila skupina Agrana-Studen z Dunaja s hčerinskim podjetjem Agragold. V Ormožu je vzpostavila pakirno-logistični center za Evropsko unijo in zahodni Balkan. Sladkor, ki se pakira, je iz proizvodnje sestrskih firm, iz Agrane na Madžarskem in Agrane v Avstriji. Kresnik, 2006, str. 25, 26. Kresnik, 2007, str. 37, 38. Spletni vir: <https://www.si21.com/Svet/ogled-podjetja-agragold-ormoz/>.

skupno, da je od njih živel mesto Ormož in velik del okolice in tudi več rodov iste družine. Ob njihovem zapiranju so bile zato socialne posledice še toliko bolj boleče...⁴⁸

Za pospeševanje turizma in razvoja celotne občine sta bila izjemnega pomena pridobitev ormoškega hotela v šestdesetih letih⁴⁹ in ormoška muzejska enota, ki je imela v devetdesetih letih

prostore v velikonedeljskem gradu in v zgradbi nekdanjega Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož na Ptujski cesti.

V gostinstvu je imela odličen sloves vse od šestdesetih let, domača kuhinja Gostilne Havlas, ki je delovala na Kerenčičevem trgu 9 (od 9. marca 1991 je bila v njej Kavarna in slaščičarna Stil lastnika Marjana Fištravca).

Veselo druženje gostov iz Srbije ob obisku Ormoža (pred gostilno Abonent, obrat Vinogradniškega gospodarstva Jeruzalem Ormož).
Foto: Štefan Hozyan st., hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

- 48 Od omenjenih delujejo danes le opekarna, vinska klet, Jeruzalem Ormož VVS. V devetdesetih letih so bila ustanovljena nova podjetja: R.S.T., d. o. o. (1990), Fiposor, d. o. o. (1992), Orkomerc, d. o. o. (1992), Agencija Klopotec, d. o. o. (1993), Aura, d. o. o. (1993), KEV, d. o. o. (1993), Žiher, d. o. o. (v Ormožu je podjetje prisotno od leta 1996), TA & RO, d. o. o. (1999). Podatki o ustanovitvi so pridobljeni s pomočjo spletnega portala BIZI.
- 49 Prvi del hotela je bil zgrajen leta 1968, novembra 1980 pa velik prizidek. Prva faza gradnje je obsegala kaskadni del, gostilno z nadstropjem ter teraso, faza iz osemdesetih pa vmesni gospodarski del, recepcijo ter spalni del v nadstropju in veliko restavracijo (v sklopu hotela sta bili tudi banketna in lovska soba; obsegal je 4.127 m² površine in zemljišče v velikosti 3.625 m²). Z dograditvijo druge faze so se nočitvene zmogljivosti podvojile – v hotelu so razpolagali s 126 posteljami, sprejel je lahko 670 gostov. V celotnem objektu je bilo na voljo 350 sedežev in 45 sedežev na terasi. Spadal je v kategorijo mestnih hotelov z dvema zvezdicama. Hotel je vsa leta delovanja dajal delo blizu sto zaposlenim. V najboljših letih, od začetkov do devetdesetih let, je bil poln gostov od blizu in daleč, zapisali so tudi po 15.000 nočitev letno. Bil je znan daleč naokoli, saj je slovel po odlični hrani in postrežbi, ter bil središče mnogih prireditvev in zabav z živo glasbo. V letu 2008 je bila v hotelu posodobljena in v celoti obnovljena kuhinja ter plinska instalacija, elektrika, vodovod, odtoki, talne in stenske obloge, vendar je zgradba od leta 2010 zaprta, potrebna temeljite obnove in še vedno napredaj (bile so sicer že različne ideje o ponovni oživitvi hotela, a do danes do tega ni prišlo). Kresnik, 2007, str. 39. Tednik, 16. oktober 1980, str. 2. Spletni vir: <https://ktv-ormoz.si/hotel-ormoz-nikoli-vec-z-danasnjega-srecanja-nekdanjih-zaposlenih/>.

Kolektiv ormoškega hotela v sedemdesetih letih.⁵²
Hrani: Jožica Ilič.

V bližnji blagovnici Tima je deloval bife,⁵⁰ kjer so Ormožani zahajali na odlične malice, ki jih je pripravljala kuhar Karči Mertik s sodelavci. V šestdesetih in tudi še v osemdesetih letih je gostil različne dogodke (martinovanja, šiviljske in kuharske tečaje, tombole ipd.) gostinski obrat (kasneje obrat družbene prehrane) Abonent na Ptujski cesti 26.

V devetdesetih letih sta začeli delovati Gostilna Prosnik (1993) na Hardeku in Gostišče Cvetko na Ljutomerski cesti, goste je že leta prej privabljala

Kolektiv Gostilne Havlas v sedemdesetih letih.⁵³
Foto: Štefan Hozyan ml., hrani: Frančka Breznik.

Gostilna Grivec pri železniški postaji. Najdaljšo slaščičarsko tradicijo v Ormožu ima Slaščičarna Žiger (od leta 1924).⁵¹

DRUŽENJE, PROSTI ČAS

V Ormožu so delovala tudi različna društva,⁵⁴ ki so združevala številne posameznike s podobnimi interesi. Spomine na njihovo delovanje prikličejo fotografije

50 Danes v lasti podjetja *POD-GOST*, d. o. o.

51 Slaščičarna je leta 1924 odprl Julij Žiger (podedoval jo je Jakec Vaupotič, ki se je po trinštiridesetih letih dela v slaščičarni upokojil, kar je imelo za posledico njeno zaprtje decembra 1991). Kmalu zatem jo je ponovno odprla Majda Lukaček. Večer, 27. december 1991, str. 11.

52 Jožica Ilič, Minka Kumer, Frančka Breznik in Milica Bombek.

53 Lastnica Marija Havlas, Ema Meško (poročena Erhatič), Alojzija Vaupotič, Stanko Hergula in Marija Filipič.

54 Društva predstavljamo le z osnovnimi podatki o ustanovitvi, ponekod dodajamo še kakšno zanimivost. Vsa niso predstavljena, ta, ki so, pa so dejavna daljše obdobje od obravnavanega (nekatera so delovala že pred letom 1970 in tudi danes). Delujoče so: Ribiška družina Ormož (1953), Planinsko društvo Maks Meško Ormož (1962), Lovska družina Ormož (1976), Avto-moto društvo Ormož (1976), Društvo upokojencev Ormož (1977), Strelsko društvo Kovinar Ormož (1979), Klub borilnih veščin Ormož (1982), Društvo medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Ptuj–Ormož (1983), Sonček – Društvo za cerebralno paralizo Ptuj–Ormož (1993), Nogometni klub Ormož (1995), Klub tajnic in poslovnih sekretark Prlekije (1997), Strelsko društvo Trap Ormož (1997), Društvo Kurent Ormož (1997), Območno združenje veteranov vojne za Slovenijo Ormož (1999), Zgodovinsko društvo Ormož (1999) in druge. Podatki o ustanovitvi so pridobljeni s pomočjo spletnega portala BIZI. Različne športne zvrsti so gojili že v Telovadnem društvu Partizan (do leta 1966, potem je njegova dejavnost zamrla, ohranil se je samo rokomet).

Ribiška družina Ormož je bila skupaj z Lovsko družino Ormož, Obrtnim združenjem Ormož in Avto-moto društvom Ormož soinvestitor leta 1978 zgrajenega Doma društev na Ljutomerski cesti. Po dokončani gradnji so imeli člani družine tam svojo pisarno, uporabljali pa so tudi tamkajšnjo skupno dvorano. V letu 1986 so dobili novi ribiški dom Ob ribniku 1 (konec devetdesetih let je bil obnovljen in delno predan v najem za gostinsko dejavnost).

Spletni vir: <https://www.rd-ormoz.si/>.

(časopisne notice) gledaliških predstav,⁵⁵ pustnih karnevalov,⁵⁶ gasilskih veselice, tombol,⁵⁷ športnih tekem,⁵⁸ planinskih pohodov,⁵⁹ kulinaričnih tečajev in razstav,⁶⁰ izobraževanj,⁶¹ martinovanj, izletov, plesov in drugih praznovanj...

Ormožani so svoj prosti čas namenjali obisku ormoškega kopališča,⁶² poslušanju glasbe, branju knjig, časopisov, gledanju televizije, ženske so svojo spretnost in čas namenjale ročnim delom (vezenju prtičkov, izdelavi gobelinov, kvačkanju, pletenju, že konec devetdesetih let pa tudi brskanju po svetovnem spletu oz. telefonu).⁶³

POZDRAV IZ ORMOŽA

Razglednica Ormoža iz konca sedemdesetih let.
Hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

GRADBENI IN OLEPŠEVALNI POSEGI

Za družbeni razvoj in napredek Ormoža so bili izrednega pomena tudi gradbeni in olepševalni

- 55 Gledališka dejavnost v Ormožu ima dolgo tradicijo. Od leta 1947 so zanjo skrbeli v Delavskem prosvetnem društvu Svoboda (do okoli leta 1989). Leta 1996 je bilo ustanovljeno Gledališko-literarno društvo Ormož.
- 56 V organizaciji Turističnega društva Ormož, ustanovljenega leta 1982. V sedemdesetih letih je karneval organiziralo turistično olepševalno društvo, ki je skrbelo za lepši izgled mesta. Prvi karneval je bil organiziran leta 1968, vsa leta pa je sledil aktualnim dogodkom v državi in občini. Društvo je pripravljalo tudi druge prireditve (npr. martinovanje, in si prizadevalo za pestrejšo gostinsko ponudbo in predstavitev Ormoža navzven).
Na pobudo društva in podjetnika Franca Cvetka so 7. novembra 1992 pred njegovim gostiščem na Ljutomerski cesti odprli novo turistično znamenitost Ormoža z reliefno upodobitvijo življenja ribičev, lovcev, vinogradnikov, kmetovalcev in živinorejcev ormoške krajine. Kresnik, 2007, str. 49. Tednik, 22. oktober 1992, str. 3.
- 57 V organizaciji PGD Ormož (ustanovljeno 1886) in PGD Hardek (ustanovljeno 1896). Prirejali sta srečelove, tombole z bogatimi dobitki ...
- 58 Omenimo rokomet, ki ima v Ormožu dolgo tradicijo, že od leta 1957 (danes jo ohranja Rokometni klub Jeruzalem Ormož). Igranje je sprva potekalo pod Telovadnim društvom Partizan (TVD); v njegovem okviru je bil kot sekcija ustanovljen rokometni klub. Zaradi finančnih težav je klub jeseni 1969 razpadel in bil avgusta 1970 ob finančni pomoči Tovarne Jože Kerenčič Ormož ustanovljen kot Rokometni klub Tovarne Jože Kerenčič (TJK) Ormož. V sezoni 1975/76 so člani osvojili prvo mesto v štajerski rokometni ligi, s čimer so se kvalificirali v slovensko rokometno ligo (ta se je leta 1977 razdelila na vzhodno in zahodno – takšna delitev je ostala dve leti, ko je liga spet postala enotna, Ormož pa je moral igrati v drugi republiški ligi – vzhod). Spomladi 1980 jih je prehitel RK Velika Nedelja, ki je postal nov republiški prvak. Leta 1984 so se po uspešnih kvalifikacijah ponovno uvrstili v slovensko rokometno ligo ter po eni sezoni izpadli. 18. septembra 1986 so odprli nove klubske prostore v Mestni grabi. V sezoni 1988/89 so postali prvaki II. republiške rokometne lige. Ormoški nogometaši so delovali prav tako znotraj TVD Partizan (igrali so v grajskem parku, kasneje na travniku pri pokopališču in v Pavlovcih. V šestdesetih letih je igranje nogometa zamrlo. Nogometni klub Ormož je bil ustanovljen leta 1995. Kresnik, 2007a.
- 59 Planinsko društvo Ormož je bilo registrirano maja 1962 (leta 1980 se je preimenovalo v Planinsko društvo Maks Meško Ormož). Člani so osvojili številne vrhove sveta: npr. Mont Blanc v Franciji (1980), Matterhorn v Švici (1982), Kilimandžaro v Keniji (1985), Grossglockner v Avstriji (1987), Pireneje v Španiji (1987) ...
Tednik, 7. avgust 1980, str. 1, 16. Kresnik, 2007a.
- 60 Zanje poskrbi Društvo kmečkih žena Ormož, ustanovljeno leta 1995. Pred tem so (od leta 1975) delovali posamezni aktivni kmečkih žena. Društvo ves čas tesno sodeluje s Kmetijsko svetovalno službo Ormož, ki organizira številne delavnice domače obrti: tkanja, predenja, pletenja, kvačkanja ...
- 61 Pripravljalo jih je tudi Območno združenje Rdečega križa Ormož, ki deluje na območju Občin Ormož, Središče ob Dravi in Sveti Tomaž. Združenje deluje od leta 1948.
- 62 Kopališče je bilo predano v uporabo leta 1970. Izvajalec gradbenih del je bilo Gradbeno podjetje Ograd, investitor pa Komunalno podjetje Ormož. Na kopališču se je v sedemdesetih in osemdesetih letih odvijala večja prireditev Ormož poje in pleše v organizaciji Društva kmetijskih inženirjev in tehnikov Ormož.
Od leta 1997–1999 je bilo kopališče gradbišče, saj sta se gradila dva nova bazena (plavalni bazen v velikosti 375 kvadratnih metrov in drugi, namenjen najmlajšim v velikosti 74,77 kvadratnih metrov; težko pričakovano odprtje je bilo 25. junija 1999). Pred tem je imelo kopališče tri bazene: plavalni bazen s skakalnico, bazen za neplavalce in otroški bazen. Ormoške novice, št. 4, 1999, str. 3. Kresnik, 2007, str. 51.
- 63 Trideset let nazaj je bil telefon sinonim za stacionarni telefon, danes pa ob besedi telefon pomislimo na mobilni telefon.

posegi. V sedemdesetih letih so bili zgrajeni stanovanjski blok v Poštni ulici, stanovanjski kompleks s prostori banke na Ptujski cesti 2, kompleks stanovanjske zazidave v Skolibrovi ulici, stanovanjsko naselje v Dolgi Lesi in stanovanjski blok Tovarne sladkorja na Ptujski cesti leta 1979. V obdobju od 1974 do 1977 je bilo zgrajenih v Ormožu 81 družbenih stanovanj in 184 zasebnih stanovanj, potekala je tudi obnova kulturnega doma.⁶⁴

Po načrtih arhitekta Dušana Moškona je bilo v sedemdesetih letih v Ormožu izvedenih še več drugih arhitekturnih posegov: zgrajena je bila nova avtobusna postaja, pred gradom je bila tlakovana z granitnimi kockami parkirna ploščad; sledila je ureditev okolja okrog cerkve sv. Jakoba, gradnja poslovno-stanovanjskega objekta na Kerenčičevem trgu 2, postavljen je bil spomenik Jožetu Kerenčiču (1976),⁶⁵ zgrajene so bile blagovna hiša Tima (1978), mrliška veža in veterinarska postaja (1975) – veterinarski naproti je v letu 1978 zrasel Dom društva samostojnih obrtnikov in avtoprevoznikov.⁶⁶

V osemdesetih letih je prišlo tudi do poimenovanja nekaterih ulic,⁶⁷ do večjih in manjših gradbenih posegov in povečane skrbi za lepši izgled mesta. K slednjemu sta veliko prispevali Komunalno podjetje Ormož⁶⁸ in turistično društvo.

Med leti 1982 in 1986 je bil velik pomen na obnovi in ureditvi fasad v mestu (avtor tega predloga in drugih posegov je bil prav tako arhitekt Moškon). Leta 1988 je bila zgrajena tržnica, v okviru olepševalnih posegov je bil leta 1989 zasnovan tudi manjši trg zahodno od cerkve sv. Jakoba (naproti cerkvenega vhoda so postavili poznobaročni kip Marije iz konca 18. stoletja, ki je do leta 1941 krasil del Mestnega trga).⁶⁹

V osemdesetih letih je bilo več gradbenih posegov, ki smo jih že omenili (npr. prizidek k hotelu, zdravstvenemu domu, hardeški šoli), bile pa so še druge pomembe pridobitve: zgrajene so bile pošta,⁷⁰ stavba policijske postaje,⁷¹ blok v Skolibrovi ulici⁷² in dva poslovno-stanovanjska objekta,⁷³ urejena je bila tudi rekreacijska cona v športnem parku Mestna graba.⁷⁴

64 Z družbenimi stanovanji je pretežno upravljala Samoupravna stanovanjska skupnost, nekaj stanovanj je imel v upravljanju Slovin Jeruzalem Ormož. Skupaj z novozgrajenimi stanovanji v Skolibrovi ulici (skupnost jih je prevzela v upravljanje v začetku leta 1987) je upravljala s 441 stanovanji. Kresnik, 2007, str. 45, 46. Pišek, 1988, str. 295.

65 Delo akademskega kiparja Viktorja Gojkoviča.

66 Moškon, 1983, str. 265–279. Rajh, 1983, str. 282.

67 V letu 1980 je prišlo v Ormožu do poimenovanja nekaterih ulic, ki so bile sicer prvič poimenovane leta 1954. Podani so bili predlogi: Rakuševa ulica (varianata: Ulica Rudolfa Rakuša), Geršakova ulica (varianata: Ulica dr. Ivana Geršaka), Gregoričeva ulica, Raičeva ulica (varianata: Ulica Božidarja Raiča), Gubčeva ulica (varianata: Ulica Matije Gubca), Žarna ulica (prva varianata: Ulica žarnih grobišč, druga varianata – Ulica dr. Hrovata se podaljša) in Ilirska ulica. Kresnik, 2006, str. 27.

68 Komunalno podjetje Ormož je bilo ustanovljeno leta 1965 za upravljanje stanovanj in hiš, ki so bile v državni lastnini.

69 Kresnik, 2006, str. 29.

70 Gradnja poštnega poslopja je zajemala tri faze: prva – gradnjo novega, druga – obnovo starega in tretja – rušenje zgradbe nekdanjega starega vrtca, kjer so predvideli ureditev parkirnega prostora za potrebe pošte. Gradnja se je začela leta 1988, uradno odprtje prostorov je potekalo 26. aprila 1991. Kresnik, 2006, str. 33. Tednik, 21. julij 1988, str. 10.

71 Občinska skupščina je sprejela sklep h gradnji Postaje milice in zaklonišča v Vrazovi ulici 2, februarja 1982 (pred tem je bila policijska postaja v zgradbi na Ptujski cesti 3). V letu 1983 so bila izvedena še dela pri priklopu PTT kabla, kanalizaciji, položitvi elektro-kabla, priklopa vode in zunanji ureditvi okolja. Zaradi različnih pomanjkljivosti je bila nova zgradba predana svojemu namenu v letu 1984. Kresnik, 2006, str. 30, 31.

72 Gradbeno podjetje Stavbar iz Maribora je konec leta 1980 končalo dela druge faze gradnje stanovanjskega bloka v Skolibrovi ulici in predalo ključke uporabnikom. Pridobljenih je bilo 36 stanovanj Kresnik, 2006, str. 30.

73 Konec leta 1989 je nastal poslovno-stanovanjski objekt naproti ormoške blagovnice Tima na Kerenčičevem trgu. V njem so bila urejena skladišča in upravni prostori teritorialne obrambe, trgovina Mercator–Zarja Ormož, cvetličarna in prostori zavarovalnice Triglav, prostori skupnosti za zaposlovanje ter etažna stanovanja. Posebnost zgradbe je predstavljal mostovž, ki bi novozgrajeni objekt povezal z blagovnico (na ta način je želel arhitekt Dušan Moškon ohraniti spomin na nekdanja vzhodna mestna vrata, ki so nekdanj stala na istem mestu). Kresnik, 2006, str. 32. Tednik, 1. junij 1989, str. 2.

74 Novozgrajena I. faza rekreacijske cone je bila končana leta 1989. Obsegala je nogometno igrišče, atletsko stezo, skok v daljino, skok v višino, met krogle, pešpovezavo z mestom, zazelenitev, igrala in ureditev okolice. Kresnik, 2006, str. 31.

V začetku devetdesetih let so potekala obnovitvena dela cerkve sv. Jakoba v Ormožu in obnova bližnjega župnišča.⁷⁵ Že v letu 1989 so podrli nekdanjo občinsko barako na Ptujski cesti 15 (skupaj z nekdanjo Tropovo hišo na Ptujski cesti 13). Na tem mestu (Ptujška cesta 13–15) je bil zgrajen nov poslovno-stanovanjski objekt.⁷⁶ Leta 1991 so obnovili nekdanjo šolo v mestu na Ptujski cesti 6 (tja so se preselili občinski upravni organi).

Gradnja poslovno stanovanjske stavbe in mostovža med njo in blagovnico Tima med leti 1989/90.
Foto: Štefan Hozyan ml., hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

Viadukt Lešnica na obvoznici Ormož (dolg 324 metrov), zgrajen leta 1998.⁷⁷

ORMOŽ V DESETDNEVNI VOJNI LETA 1991

Podobno kot drugod po Sloveniji so tudi v Ormožu že sredi meseca junija potekale priprave na praznovanje osamosvojitve Republike Slovenije. 22. junija zvečer se je pred ormoškim hotelom odvijala prireditev Zablešimo v samostojno Slovenijo. 24. junija so začeli pripadniki Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Ormož na območju Občine Ormož izvajati vpoklic rezervistov (vpoklicu se je odzvalo 93,5 % vojaških obveznikov). 26. junija so na zelenici za občinsko stavbo posadili spominsko lipo kot simbol slovenske samostojnosti.

V Ormožu je ves čas vojne deloval občinski upravni organ za ljudsko obrambo. Za izvajanje vpoklica vojaških obveznikov je bila odgovorna Kurirska služba na območju Občine Ormož. Vod upravnih zvez Občine Ormož je bila enota, ki je zagotavljala delovanje upravnih zvez, kriptografsko zavarovanje in prenašanje zaupnih podatkov med občinskimi in državnimi organi oblasti. Pripadniki Teritorialne obrambe (TO), mobilizirani na območju Občine Ormož, so bili razporejeni v enote: Vojni štab TO – 16 pripadnikov in eno vozilo, Diverzantski vod TO Ormož s 17 pripadniki in z enim vozilom, Protidiverzantski vod TO Ormož s 25 pripadniki in tremi vozili, Vod TO Ormož z 22 pripadniki in enim vozilom, Vod TO Središče s 25 pripadniki in z enim vozilom ter Vod TO Velika Nedelja s 24 pripadniki in enim vozilom. Od omenjenih so Ormož branili še prostovoljni gasilci, manevrska struktura narodne zaščite in milica.

⁷⁵ Kresnik, 2006, str. 30. Omenimo, da so se maja 1991 začele priprave na napeljavo kabelske televizije, ki je poskrbela za umik anten z ormoških domov. Predsednik iniciativnega odbora je bil Slavko Petek. Tednik, 30. maj 1991, str. 15.

⁷⁶ V njem sta pridobila prostore bife Franca Lorenčiča in Zlatarna & optika Davorina Hergule.

⁷⁷ Markelj, 2016, str. 26.

27. junija so Protidiverzantski vod TO Ormož, Vod TO Velika Nedelja in Diverzantski vod TO Ormož zavzeli položaje in pripravili blokade za zavarovanje ormoškega mostu čez reko Dravo. V barikadi so bili nakladalci ULT, tovornjaka s prikolico in z dvigalom, vlačilec, naložen s surovimi kožami, in tovornjak, naložen z opeko. Ker Teritorialna obramba ni popustila zahtevam Jugoslovanske ljudske armade (JLA), je prišlo do medsebojnega obstreljevanja s pehotnim orožjem in z granatami, pri čemer so bile poškodovane tudi okoliške zgradbe (ormoška klet, grajski stolp in Gostilna Grivec). Tanki armade so se skušali prebiti čez most, vendar so bile barikade zanje nepremagljive – njena ustavitev na mostu v Ormožu je bila prva ustavitev prodirajočih kolon JLA v Republiki Sloveniji. 28. junija je bilo na mesto izstreljenih okrog štirideset tankovskih granat (v treh urah je na Ormož padlo toliko granat, kot jih ni v štiriletni drugi svetovni vojni).

V mesto Ormož se je življenje vrnilo v »normalne tirnice« 1. julija. Takrat so že začeli prva ocenjevanja nastale vojne škode na cestah, ormoškem mostu in gradu, na stanovanjskih zgradbah, gospodarskih poslopijih; veliko je bilo tudi povzročene škode na okoliških poljih in železniški progi. Ob nastali škodi je bila najbolj razveseljiva novica, da na ormoškem območju ni

bilo človeške žrtve. Vojna se je v Občini Ormož končala 5. julija, ko so se predali še zadnji vojaki JLA. Takoj zatem so začele prihajati ponudbe za pomoč prizadetim posameznikom in podjetjem.⁷⁸

Tankovska kolona
Jugoslovanske ljudske armade v Ormožu.
Foto: Štefan Hozyan ml.,
hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

NEKATERI DOSEŽKI, PRIDOBITVE 21. STOLETJA⁷⁹

Nove zgodbe na področju zdravstva, nege, izobraževanja, turizma, gospodarstva ... spletajo Center starejših občanov Ormož (2002), Javna razvojna agencija Občine Ormož (2002),⁸⁰ ARM & GEO, d. o. o. (2003), Mladinski center Ormož (2005),⁸¹ Studio Sanaja, Natalija Antolič, s. p. (2007), Center ponovne uporabe, d. o. o. (2012), Opsen, d. o. o. (2013), Agrokoop, d. o. o. (2013), *Sejateh*, d. o. o. (2014),⁸² Zobek I.M.A.M.,

⁷⁸ Korpič, 2006, str. 50–65.

2. junija 1991 prisežejo prvi vojaki slovenski državi, 24. junija 1991 dobi Slovenija nov grb in zastavo.

⁷⁹ Ormož je v tem času doživljal tudi padce (zaprtja podjetij, gospodarsko krizo, korona virus ...), kar je močno vplivalo na vsa področja življenja. Junija 2021 je npr. prenehalo poslovati podjetje Safilo (največji zaposlovalec v Občini Ormož). Njegov predhodnik je bila tovarna Carrera Optyl, ustanovljena leta 1975. Od leta 1991 je bilo podjetje del skupine Safilo; leta 2015 je ime skupine postalo tudi ime podjetja. Po zaprtju tovarne je ostalo brez dela 557 zaposlenih.

Besedilo poglavja je povzeto po glasilu Ormoške novice, ki ga izdaja Občina Ormož. Novice so izhajale od 1996. do 1998. leta (šest številc je izdal Občinski svet Občine Ormož, nekaj številc pa Zavod za informiranje Ormož; zatem so prenehale izhajati). Leta 2006 je začelo izhajati občinsko glasilo Sonce, vendar le kratek čas. Ponovno so Ormoške novice začele izhajati leta 2008. Ormoške novice: 2008 (št. 1), 2009 (št. 2, 4, 5, 6), 2010 (št. 7, 8, 9, 10), 2011 (št. 12, 13, 14, 15), 2012 (št. 16, 17, 18, 19), 2013 (št. 20, 21, 22), 2014 (št. 24, 26, 27), 2015 (št. 28, 30, 31), 2016 (št. 32, 33, 34, 35), 2017 (št. 36, 37, 38, 39); 2018 (št. 40, 41, 42, 43, 44); 2019 (št. 45, 46, 47), 2020 (št. 48, 49, 50, 51) 2021 (št. 52, 53, 54, 55), 2022 (št. 56, 57, 58, 59), 2023 (št. 60, 61). Podatki o ustanovitvi so pridobljeni tudi s pomočjo spletnega portala BIZI.

⁸⁰ Agencija je začela delovati leta 2004. Istega leta je bil v njenem okviru ustanovljen Turistično-informacijski center Ormož (prostore je imel najprej na Kerenčičevem trgu, od maja 2007 v ormoškem gradu). Naslednik agencije je Razvojno raziskovalni center Ormož ustanovljen avgusta 2021. Ustni vir: Boris Zadravec, Mojca Gorjak.

⁸¹ Od leta 2015 deluje v okviru Ljudske univerze Ormož.

⁸² Aprila 2023 odprt nov poslovno-trgovski objekt.

d. o. o. (2014), Zavod 100% naravno Botanik Ormož, Iztok Luskovič, s. p. (2014), Frizerski studio Helena Rajh, s. p. (2014), Tempelj obilja, Aleksandra Sofija Marenich, s. p. (2015), Pizza Fabrika, Grega Ivančič, s. p. (2018), MKINK Tattoo, Mitja Kelenc, s. p. (2019), CRYSTALCHI, Jasmina Venta, s. p. (2022), Kovinarstvo Žveгла, d. o. o.⁸³ in druge.

Pridružujejo se jim društva, ki skrbijo za pester nabor dogodkov na kulturnem, športnem in drugih področjih: Kulturno društvo Ormož (2000), Atletski klub Ormož (2002), Društvo za osteoporozo Ormož (2003), Likovno-kulturno društvo Ormož Likudo (2014), Hortiturstično društvo Ormož (2017), Športna šola DADA (2017) ...

S pomočjo evropskih in občinskih sredstev so bile izvedene nekatere večje investicije.

Leta 2007 se je začela izgradnja odprtega širokopasovnega optičnega omrežja na območju Občin Ormož, Sveti Tomaž in Središče ob Dravi. 16. septembra 2011 je potekalo odprtje obnovljene Grajske pristave,⁸⁴ ki predstavlja pomembno pridobitev za ohranitev kulturne dediščine ter povečanje turistične in kulturne ponudbe regije. Leta 2012 sta svoja vrata odprla nov vrtec na Dobravski ulici 13a in Pastoralni dom Sv. Jurija na Skolibrovi ulici 15. Februarja 2015 se je preselila v obnovljene prostore (nekdanjega

vrta v Žigrovi ulici 6b) Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož. V letu 2017 je mesto pridobilo prvi regijski vadbeni gasilski poligon, naravni rezervat Ormoške lagune in ustanovilo Zavod za turizem, kulturo in šport Občine Ormož.⁸⁵

Večji gradbeni in drugi posegi so bili izpeljani tudi v letih 2018–2023: Zdravstveni dom Ormož je pridobil 661 m² dodatnih površin leta 2018, aprila 2019 je potekalo odprtje novih tribun in klubskih prostorov na nogometnem igrišču Ormož, mesto je tega leta pridobilo tudi svoj prvi hostel.⁸⁶ Urejen je bil park pri avtobusni postaji, potekali pa so tudi drugi posegi (nadgradnja in rekonstrukcija čistilne naprave Ormož, energetska sanacija Ljudske univerze, Doma kulture Ormož, stavbe občine Ormož in upravne enote Ormož, razširitev in komunalno opremljanje ekonomsko-poslovne cone Ormož; končan je bil projekt Oskrba s pitno vodo v porečju Drave – Ormoško območje, urejena je bila ograja pri pokopališču Ormož, dvigalo k stavbi občinske stavbe ...). V teku so projekt izgradnje Tehnološkega parka Ormož, zamenjava stavbnega pohištva v ormoškem gradu in drugi projekti.⁸⁷

Nekatere druge pridobitve tega obdobja: novo strelišče v centru Holermuos (2009), najsodobnejša polnilna linija za vino v Sloveniji v podjetju P&F Jeruzalem (2010),⁸⁸ odprtje prenovljenega ormoškega Unterhunda (2011),⁸⁹ odprtje nove poslovne enote Lekarne Ormož v

83 Poslovni objekt v Ormožu zgrajen leta 2022.

84 V njej ima prostore muzejska enota Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož in Glasbena šola Ormož. Enota je začela delovati v devetdesetih letih, nato je od 1. januarja 2006 do 4. marca 2009 deloval Muzej Ormož s prostori v ormoškem in velikonedeljskem gradu. 5. marca 2009 je bila v Ormožu ponovno vzpostavljena muzejska enota Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož.

85 Organizator in soorganizator večjih ormoških prireditev: martinovanja, pustnega karnevala, Severolandije ... Pred tem so martinovanje organizirali Jeruzalem Ormož VVS, d. d., Območna obrtno-podjetniška zbornica Ormož, Turistično društvo Ormož in Občina Ormož v sodelovanju z drugimi ormoškimi zavodi. Leta 2019 je bila oblikovana blagovna znamka Jeruzalem Slovenija.

86 V njem imata prostore Klub ormoških študentov in ormoška tržnica.

87 Skozi vse obdobje je bilo poskrbljeno tudi za urejenost prometnih površin, modernizacijo cest, obnavljanje fasad v mestu, javne razsvetljave ...

88 2017, preimenovanje ormoške kleti v Puklavec Family Wines.

89 Leta 1993 je bil ustanovljen Kulturno-alternativni klub Ormož.

centru Holermuos (2012), odprtje Centra ponovne uporabe Ormož v ormoškem gradu (2013), nova vinska klet družbe Verus (2017) in prva Grajska kavarniška popravljavnica v Sloveniji (2018).⁹⁰

Pridobljenih je bilo tudi več prodajaln z bogato in raznovrstno ponudbo: Irena Slana, s. p. (2002), Kormoran, Ursa Major, d. o. o. (2003), VTS Romana Šnajder, s. p. (2003),⁹¹ Mercator tehnika (2004), Mercator Supermarket (2006),⁹² TUŠ Supermarket Krap (2006), Hofer (2006), Spar Hipermarket (2007),⁹³ Steklarstvo in trgovina, Jasminka Petovar, s. p. (2009), DM drogerie Markt, d. o. o. (2017), Jožica Petek, s. p. (2017), TEDI Betriebs, d. o. o. (2017), Lidl (2019), Eurospin (2021) in prodajalna Muza, Milena Brenholc, s. p. (2022).

Poskrbljeno je tudi za več gostinske ponudbe: Restavracija Center (2006), Pizzeria & Grill Krapek, Nejc Zemljčič, s. p. (2017), Pizza Fabrika, Grega Ivančič, s. p. (2018) in Okrepčevalnica G-Spot, Goran Šnajder, s. p. (2020).

Obravnavano obdobje so zaznamovala praznovanja okroglih jubilejev: 60 let Ribiške družine Ormož (2013), 50 let Radiokluba Ormož (2014), 40 let Carrere Optyl (2015), 20 let Kluba tajnic in poslovnih sekretark Prlekije (2017), 25 let martinovanja v Ormožu (2017), 20 let Gimnazije Ormož (2018), 70 let delovanja Območnega združenja RKS Ormož in 20 let Medobčinske LAS (2018). V letu 2019 so praznovali Zgodovinsko društvo Ormož (20 let), Radio Prlek in Območna obrtna zadruga

Ormož (50 let), Glasbena šola Ormož in Ljudska univerza Ormož (60 let). 7. septembra 2019 je potekala slavnostna akademija ob 150. obletnici ormoškega tabora. 25 let delovanja je v letu 2020 praznovala Kabelska televizija Ormož.⁹⁴ V letu 2021 sta praznovala Mrežni podjetniški inkubator (10 let) in častitljivih 120 let Osnovna šola Ormož. Večje praznovanje je bilo še januarja 2023 ob 30. obletnici Lekarne Ormož in 100. obletnici lekarništva v Ormožu.

V obravnavanem obdobju so bile prvič izvedene prireditve, ki so postale tradicionalne oz. vsakoletne: Ormoški festival aktivnih klubov (2009), Rožmarinkin festival (2014), Zbudi se, Ormož (2015), Rastoča knjiga (2016), Grossmannov festival fantastike in stripa (2021).

Med pomembne dogodke lahko umestimo tudi svečanosti ob odkritju spomenikov zaslužnim osebam v spominski aleji pred ormoškim gradom: Dušanu Moškonu (2006), Božidarju Raiču (2009), Erni Meško (2017),⁹⁵ Stanku Čurinu (2019) in dr. Stanku Janežiču (2022). Organizatorji osrednjih prireditev v mestu so Občina Ormož, Krajevna skupnost Ormož, Zavod za turizem, kulturo in šport Občine Ormož, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, Organizacijska enota Ormož, Javni sklad republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Območna izpostava Ormož, Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož, Ljudska univerza Ormož in druge ormoške ustanove.

⁹⁰ Deluje v okviru Centra ponovne uporabe.

⁹¹ Najprej je delovala od leta 2003 Videoteka Metulj, nato nekaj let papirnica Posrednik. Ustni vir: Romana Šnajder.

⁹² Pred tem je bila prodajalna Koloniale od leta 1998, nato Era od leta 2004. Ustni vir: zaposleni Mercatorja.

⁹³ Posluje v poslovno-trgovski zgradbi Holermuos. V njej so tudi prostori Marka Zidariča (F-Fitnes) in prodajalna Pami, pred tem je bila v nadstropju prodajalna Kik (danes na Opekarniški 2b).

⁹⁴ Televizija je imela tehnično podporo in prostore od leta 1995 na sedežu podjetja Danila Ivanuša, Elektro ISM na Ljutomerski cesti 12. Od leta 2015 ima prostore v Domu kulture Ormož.

⁹⁵ Delo kiparja Mirka Bratuše.

Odprtje Grajske pristave 16. septembra 2011.
Foto: Boris Farič,
hrani: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož, OE Ormož.

Podjetje Carthago, velika pridobitev za mesto in regijo.⁹⁶
Njegovega odprtja, 15. aprila 2023, se je udeležila
tudi predsednica Republike Slovenije
Nataša Pirc Musar.
Hrani: Občina Ormož.

15. junija 2023 je potekala druga etape Dirke po Sloveniji s štartom v Žalcu in ciljem v Ormožu,
v dolžini 163,1 km. Z dirko so kolesarji počastili tudi 750. obletnico prve omembe Ormoža,
ki smo jo praznovali leta 2023.

POVZETEK

V ormoški enoti muzeja je od 3. decembra 2023 na ogled razstava Kar šteje, obuja spomine, Slovenija/Ormož od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes. Razstava in razstavna publikacija prikazujeta značilnosti vsakdanjika in nekatere dogodke iz politike, gospodarstva, šolstva, zdravstva, turizma, kulture ter preostalega družbenega življenja, hkrati pa se z njima tudi spominjamo letošnje jubilejne 750. obletnice prve omembe Ormoža v pisnih virih. Prav visoka obletnica je tudi razlog, da poglavje, ki se navezuje na mesto Ormož, predstavimo še v pričujoči številki Zgodovinskih zapisov, saj želimo tematiko predstaviti čim širši množici ljudi in hkrati povabiti na ogled razstave, na zanimiv fotografsko – zgodovinski sprehod v Grajsko pristavo Ormož, kjer bo razstava na ogled do 5. maja 2024.

⁹⁶ Proizvodnjo s 183 zaposlenimi in z okoli 40 izdelanimi avtodomi na teden so zagnali 3. maja 2023.
<https://www.carthago.com/slo/novice/otvoritev-proizvodnega-obraata-v-ormozu>.

LITERATURA, VIRI

- Jure APIH, *Med agitacijo, reklamo in oglaševanjem*. V: Uf, industrija!, Mrežni razstavni projekt Evropske prestolnice kulture Maribor 2012, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2012.
- Franc DEBELJAK, *Nastanek in razvoj Tovarne plastičnih in optičnih izdelkov Jože Kerenčič Ormož*. V: Ormož skozi stoletja II, 1983.
- Marjan FICKO, *Strategije cen za tuje trge podjetja Jeruzalem Ormož VVS d. d.*, diplomska naloga, Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta, 2009.
- Katarina JURJAVČIČ, *Slovenija v socialistični Jugoslaviji. V: Nikoli jim ni bilo bolje? Modernizacija vsakdanjega življenja v socialistični Sloveniji*, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana 2016.
- Nevenka KORPIČ, *Vojna za Slovenijo na ormoškem območju*. V: Enotni v zmagi. Ormož med leti 1980 in 1990 ter vojna za Slovenijo na ormoškem območju, Muzej Ormož, 2006.
- Zdenka KRESNIK, *Zdravstvene razmere na ormoškem območju v drugi polovici 20. stoletja (po letu 1960)*, Pokrajinski muzej Ptuj, 2004.
- Zdenka KRESNIK, *Gradnja in obnova šolskih objektov Občine Ormož v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja*. V: Ormož skozi stoletja V/2, 2005.
- Zdenka KRESNIK, *Ormož med leti 1980 in 1990*. V: Enotni v zmagi. Ormož med leti 1980 in 1990 ter vojna za Slovenijo na ormoškem območju, Muzej Ormož, 2006.
- Zdenka KRESNIK, *Ormož v času Karađorđevićeve in Titove Jugoslavije*, Muzej Ormož, 2007.
- Zdenka KRESNIK, *Arheološki in zgodovinski raziskovalni tabor, Muzej Ormož*, 2007a.
- Zdenka KRESNIK, *Zgodovinski pregled polstoletnega delovanja Glasbene šole Ormož*. V: Glasbena šola Ormož 1959–2009, Glasbena šola Ormož, 2009.
- Aleksander LORENČIČ, *Kako smo živeli v drugi Jugoslaviji*. V: Slovenija v Jugoslaviji, Inštitut za novejšjo zgodovino, 2015.
- Tone LUSKOVIČ, *Zadružna in kmetijska podjetja v Občini Ormož 1898–2000*. V: Zgodovinski zapisi I, 2004.
- Viktor MARKELJ, *Inovativne metode pri gradnji mostov po tehnologiji postopnega narivanja*, doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo, 2016.
- Dušan MOŠKON, *Ormož v iskanju lastnega urbanistično-arhitekturnega izraza*. V: Ormož skozi stoletja II, SO Ormož, 1983.
- Branko OBLAK, *Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom*. V: Ormož skozi stoletja V, Občina Ormož, 2005.
- Slavko PETEK, *GŠ Ormož*. V: Ureditev grajske pristave v Ormožu, Občina Ormož, 2011.
- Mimica PIŠEK, *Ljubiteljska kultura po drugi svetovni vojni*. V: Ormož skozi stoletja III, Skupščina Občine Ormož, 1988.
- Ivo RAJH, *Razvoj ormoške občine po letu 1973*. V: Ormož skozi stoletja II, 1983, str. 281–284.
- Adela RAMOVŠ, *Cockta – zgodba o pijači vaše in naše mladosti*. V: Cockta – pijača vaše in naše mladosti: o dediščini slovenskih blagovnih znamk. Slovenski etnografski muzej, 2010.
- Božo REPE, Darja KEREČ, *Slovenija moja dežela: družbena revolucija v osemdesetih letih*,

Cankarjeva založba, 2019.

- Lilijsana STEPANČIČ, *uvod*. V: Uf, industrija!, Mrežni razstavní projekt Evropske prestolnice kulture, Maribor 2012, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2012.
- Nataša STRLIČ, *Cockta, prva gazirana brezalkoholna pijača v Jugoslaviji*. V: *Nikoli jim ni bilo bolje?* Modernizacija vsakdanjega življenja v socialistični Sloveniji, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana, 2016.
- Milica ŠAVORA: *Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003*, Ormož skozi stoletja V, 2005.
- *Vseh teh naših trideset let*, Vrtec Ormož, Javni vzgojno-varstveni zavod, 2001.
- *30 let rokometa v Ormožu 1961–1991*, Ormož, 1991.

Ormoške novice

- November 1998, *Ormoško poletje 98*, *Za vsakega je bilo nekaj*, str. 11.
- November 1998, *Položen je temelj povezavam starejšim z družbenim okoljem*, str. 11.
- December 1998, *Martinov teden v Ormožu*. *In tako se je mošt spremenil v vino*, str. 3.
- Januar 1999, *Pred ormoškim gradom*, *Veselo silvestrovanje na prostem*, str. 3.
- April 1999, *Ormoški bazen*, *To poletje naj bi se že kopali*, str. 3.
- Junij 1999, *40 let Glasbene šole Ormož*, str. 10.
- Ormoške novice: 2008 (št. 1), 2009 (št. 2, 4, 5, 6), 2010 (št. 7, 8, 9, 10), 2011 (št. 12, 13, 14, 15), 2012 (št. 16, 17, 18, 19), 2013 (št. 20, 21, 22), 2014 (št. 24, 26, 27), 2015 (št. 28, 30, 31), 2016 (št. 32, 33, 34, 35), 2017 (št. 36, 37, 38, 39); 2018 (št. 40, 41, 42, 43, 44); 2019 (št. 45, 46, 47), 2020 (št. 48, 49, 50, 51) 2021 (št. 52, 53, 54, 55), 2022 (št. 56, 57, 58, 59), 2023 (št. 60, 61).

Tedniki

- 21. junij 1973, *Ormož*, *Iz preteklosti se učimo za bodočnost*, str. 1, 2.
- 17. januar 1980, *Ormož*, *Skrb za razvoj gostinstva in turizma*, str. 3.
- 31. januar 1980, *Ko ljudem opeša vid*, *V Ormožu izdelujejo okvire za očala*, str. 2.
- 31. januar 1980, *Ormož*, *Povečujejo hotelske zmogljivosti*, str. 14.
- 13. marec 1980, *V Ormožu kmalu 54 novih stanovanj*, str. 8.
- 10. april 1980, *Kurirčkova pošta v rokah pionirjev ormoške občine*, str. 1.
- 24. april 1980, *19. tradicionalna delavska srečanja bratstva in prijateljstva Ormož 80 tudi letos izredno bogata*, str. 7.
- 24. april 1980, *Društvo kmetijskih inženirjev in tehnikov Ormož*, str. 9.
- 30. april 1980, *Ormož*, *Odprli prizidek zdravstvenemu domu*, str. 4.
- 6. maj 1980, *Ormož*, *Umrí je tovariš Tito, Žalost in dostojanstvenost na vsakem koraku*, str. 2 in 12.
- 7. avgust 1980, *Iz Ormoža na Mt. Blanc*, *sprejem pri predsedniku SO Ormož*, str. 1, 16.
- 16. oktober 1980, *Ormož*, *Bruci v JLA*, str. 6.
- 16. oktober 1980, *Nov hotel v Ormožu*, str. 2.
- 22. april 1982, *Ormož*, *Nova Ogradova opekarna pričela s poskusno proizvodnjo*, str. 2.
- 13. maj 1982, *Prireditve ob dnevu OF v Ormožu*, str. 4.
- 14. junij 1984, *Šolarji iz Čačka v Ormožu*, str. 6.
- 14. junij 1984, *Obrat Peko v Občini Ormož pred uresničitvijo*, str. 2.

- 18. oktober 1984, *Tovarna sladkorja Ormož, Dnevno prevzamejo do 6 tisoč ton pese*, str. 2.
- 18. oktober 1984, *Ormož, Osnovna šola potrebuje nove prostore*, str. 4.
- 9. januar 1986, *Rekreacijska cona v Mestni grabi v Ormožu*, str. 4.
- 9. januar 1986, *Za razvoj ormoškega gostinstva in turizma*, str. 4.
- 9. junij 1988, *Temeljna organizacija TJK Ormož Optyl pred novo naložbo, Proizvodnjo bodo povečali za enkrat*, str. 2.
- 21. julij 1988, *V Ormožu gradijo novo pošto*, str. 10.
- 22. februar 199, *Primatova Bančna oprema iz Ormoža dobro posluje*, str. 2.
- 31. maj 1990, *V letu 1991 bo Ormož imel najmodernejšo telefonsko povezavo*, str. 6.
- 21. marec 1991, *Ormož, V nekdanji Havlasovi gostilni kavarna in slaščičarna*, str. 11.
- 30. maj 1991, *Ormož, Odprt Renaultov salon*, str. 2.
- 30. maj 1991, *Ormož, Priprave na napeljavo kabelske televizije*, str. 15.
- 27. december 1991, *Ormož, Priljubljene Žigrove slaščičarne ni več*, str. 11.
- 22. oktober 1992, *Reliefna podoba ormoške krajine*, str. 3.
- 16. december 1993, *Zanimivosti iz ormoške občine*, str. 15.
- 7. december 1995, *Ormož, Skozi luči in sence Ruda Jurčeca. Blaženost in bridkost zapisanih besed*, str. 11.
- 19. marec 1998, *Ormož, Turistično društvo Ormož, Praznovali bodo 50 let delovanja*, str. 16.
- 16. julij 1998, *Družbe Jeruzalem Ormož. Vse tri družbe poslovale z dobičkom*, str. 14.
- 1. julij 1999, *Ormož, osrednja prireditev ob dnevu državnosti, Kultura na grajskem dvorišču*, str. 16.
- 16. december 1999, *Ormož, novoletni programi za otroke, Veseli december v Ormožu*, str. 1.
- 10. februar 2000, *Ormož, Javni zavod za informiranje v novih prostorih, Vedno glasnejši »toti Ormožani«*, str. 14.

Spletni viri

- https://sl.wikipedia.org/wiki/Jugoslovanska_ljudska_armada [21.05.2023]
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Pridigarji?fbclid=IwAR0g-PZ9r_knbPIUKpYBIO06wW2jt-6Mz3bA4usgwXA-sxe087p_kn-HLXw [21.04.2023]
- https://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenski_tolar [15.04.2023]
- <https://www.muzej-nz.si/si/1914> [28.04.2023]
- <https://www.muzej-nz.si/si/1915> [28.04.2023]
- <https://www.muzej-nz.si/si/1919> [28.04.2023]
- <https://fototekamnzs.wordpress.com/2018/01/22/boni-za-nakup-bencina-in-dizelskega-goriva> [21.04.2023]
- <https://fototekamnzs.wordpress.com/category/muzealije-pripovedujejo/page/6/> [23.04.2023]
- <https://www.delo.si/novice/svet/kot-bi-bil-tito-se-ziv/> [28.06.2023]
- <https://www.mco.si/o-centru/o-centru/KATALOG-INFORMACIJ-JAVNEGA-ZNACAJA-2020-LU-ORMOZ.pdf> [03.09.2023]
- <https://www.cso-ormoz.si/predstavitev.html> [03.09.2023]
- <https://ktv-ormoz.si/hotel-ormoz-nikoli-vec-z-danasnjega-srecanja-nekdanjih-zaposlenih/> [22.10.2023]

- <https://www.rd-ormoz.si/> [26.10.2023]
- <https://www.si21.com/Svet/ogled-podjetja-agragold-ormoz/> [27.10.2023]
- <https://osstankavraza.splet.arnes.si/zgodovina/> [27.10.2023]
- <https://www.osormoz.si/o-soli/zgodovina-sole/> [27.10.2023]
- FB stran Barbare Jambor: Naj živijo osemdeseta
<https://www.facebook.com/search/top?q=naj%20%C5%BEivijo%20osemdeseta> [05.05.2023]

URBANISTIČNI PROJEKT ORMOŽA IZ LETA 1963

V prispevku predstavljamo Urbanistični projekt Ormoža iz leta 1963, ki je v Zgodovinskem arhivu na Ptuj. Dokument je slabše ohranjen, saj ga je na nekaterih mestih načela vlaga in ni povsod berljiv. Kljub temu je moč iz njega pridobiti veliko podatkov o mestu Ormož in kakšni so bili načrti za njegov razvoj.

Ključne besede: urbanistični projekt, Ormož, leto 1963.

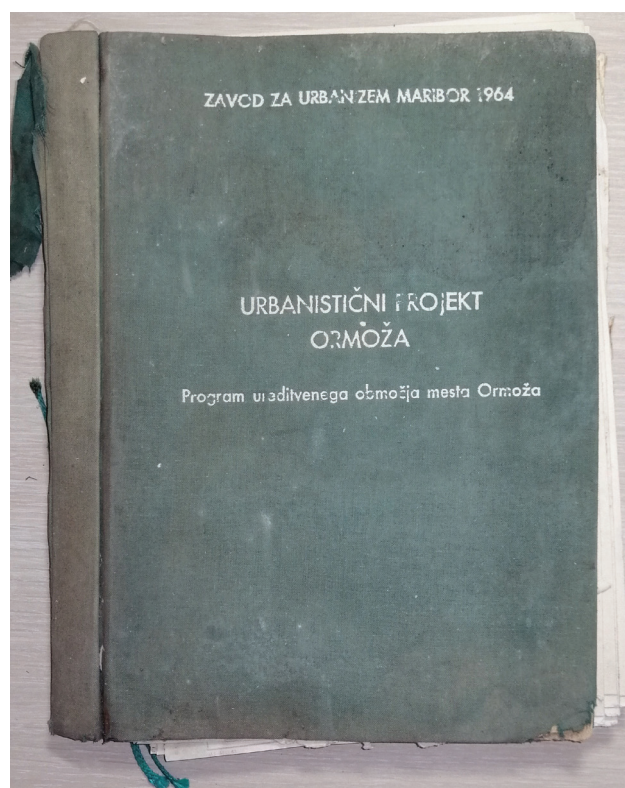
UVOD

Zgodovinski arhivi skrivajo veliko zanimivih in pomembnih dokumentov, ki ohranjajo delčke zgodb, te pa tvorijo celotno sliko nastanka in razvoja nekega kraja. V ptujskem arhivu je med dokumenti, ki nam razkrivajo zgodovino Ormoža tudi *Urbanistični projekt Ormoža, program ureditvenega območja mesta Ormož iz leta 1963*. Ohranjen je v fondu, ki ga je arhivu predalo Komunalno podjetje Ormož. Zaradi izpostavljenosti vlagi in neustreznih razmer shranjevanja je dokument v slabšem stanju.

URBANISTIČNI NAČRT ORMOŽA 1963

Občinska skupščina Ormož je naročila izdelavo urbanističnega projekta, s podnaslovom Program ureditvenega območja mesta Ormož. Načrt je pripravil Zavod za urbanizem iz Maribora marca 1963, pri izdelavi pa so sodelovali Marjan Škerbinc, dipl. gradb. inž., Stane Božič, dipl. oec. in Janez Kreševič, dipl. arh. inž. Zunanji sodelavec pri pripravi projekta je bil konservator Jože Curk.

Načrt obsega 80 strani in je razdeljen na tri dele: tekstualni del po poglavjih, fotografije mesta in grafike. V tekstualnem delu je opisano takratno stanje Ormoža ter predvidevanja, kako se bo mesto razvijalo naprej. Fotografije prikazujejo mesto iz različnih zornih kotov, grafika pa obsega različne zemljevide.

Naslovnica urbanističnega načrta.
Foto: Ana Kaučič.

¹ Ana Kaučič, Ljudska univerza Ormož, predsednica Zgodovinskega društva Ormož.

V tem delu urbanističnega projekta je predstavljeno ureditveno območje Ormoža, razdeljeno na osem poglavij, dodan pa je tudi pravilnik o zazidavi. Vsebina tekstualnega dela obsega spodaj navedena poglavja:

- A. Uvod
- B. Fizična analiza prostora
- C. Prebivalstvo
- D. Proizvodnja
- E. Prometna mreža
- F. Stanovanja in oskrba
- G. Komunalni objekti in naprave
- H. Investicije

Iz **uvoda** lahko razberemo, da so se meje ureditvenega prostora razprostirale na jugu do železniške proge, na vzhodu po progi Ormož–Ljutomer do kote 210, na severu od kote 210 do kote 213 oz. severno od Hardeka in na zahodu preko Lenta na železniško progo Ormož–Maribor.

O **fizični analizi prostora** lahko beremo na straneh od 3 do 19 in opisujejo lego mesta, geološko sestavo tal, preskrbo s pitno vodo in kulturno /.../² spomenike. Zanimiv je podatek, da je mesto leta 1963, kot eno izmed redkih naselij v mariborski regiji imelo v celoti urejeno oskrbo s pitno vodo. Vodovod so zgradili leta 1963, črpališča so bila ob Dravi južno od Mihovcev, rezervoarji pa na Hajndlu. V zadnjem delu je zapisan krajši zgodovinski pregled nastanka mesta, pomembnejše zgradbe, kot so grad, cerkev, nekdanji frančiškanski samostan, župnišče ter nekaj večjih mestnih zgradb.

Na straneh od 20 do 26 lahko beremo o stanju **prebivalstva** leta 1961 (primerjali so ga s podatki iz leta 1931 in pisali o projekcijah za leto 1991). Izvemo, da se je prebivalstvo Ormoža iz 1.146 leta 1931 povečalo na 1.368 leta 1961. Številke za leto 1961 so predstavljene v spodnji tabeli.³

Starost	Prebivalstvo	M	Ž	%
0–4	130	63	67	9,5
5–9	162	87	75	11,8
10–19	249	124	125	18,3
20–59	618	265	353	45,2
60 in več	92	50	42	6,7
neznano	117	40	77	8,5
Skupno	1.368	629	739	100

² Zaradi poškodb neberljiva beseda.

³ Urbanistični projekt Ormoža, str. 20.

	Aktivni	%	Vzdrževani	Skupaj
Industrija	55		79	134
Kmetijstvo + gozdarstvo	100		139	239
Gradbeništvo	20		25	45
Promet	17		26	43
Trgovina	47		42	89
Gostinstvo	20		16	36
Obrt	78		130	208
Usluge	8		7	15
Komunala	14		22	36
Gospodarska dejavnost	359	42,5	486	845
Banke, zavarovalnice	8		3	11
Ostale dejavnosti	21		10	31
Kultura, prosveta, zdravstvo, socialne dejavnosti	99		51	150
Uprava, sodstvo	57		67	124
Neznano	10		6	16
Aktivni (dejansko)	554	46,7	623	1.187
Aktivni izven dejavnosti	124		67	191
Skupno	678	49,6	690	1.368

Avtorji analize so ugotovili, da je bilo delovnega kontingenta prebivalstva v Ormožu manj, kar so deloma pripisovali izseljevanju prebivalstva. Zanimiva je tudi razporednica, iz katere je razvidno prebivalstvo po aktivnostih in dejavnostih leta 1961.⁴

Zelo zanimiva je tudi napoved glede števila prebivalstva za leto 1991. Avtorji so predvidevali, da bo takrat v Ormožu živelo približno 6.000 prebivalcev in da bo udeležba delovnega kontingenta dosegla 50% od skupnega števila prebivalstva. Ker je del lista uničen, se ne vidi vsega zapisanega, lahko pa preberemo, kaj naj bi botrovalo k tolikšnemu povečanju števila prebivalstva. Navedenih je pet vzrokov:

- a. Stanovanjska izgradnja v družbeni in individualni gradnji bo omogočila nastanitev delavcev zaradi ukinitve

obstoječe delovne migracije na daljših relacijah (cca 300 prebivalcev).

- b. Naselitev delavcev (+ vzdrževani družinski člani) v Ormožu zaradi zaposlitve na novih delovnih mestih v proizvodnji (cca 3.000 prebivalcev).

- c. Naselitev zaradi dodatnih zaposlitev v oskrbovalnih funkcijah naselja, v turizmu in prometu (cca 700 prebivalcev).

- d. Prebivalstvo iz dnevne delovne migracije (cca 100 prebivalcev).

- e. Naravni prirast + prebivalstvo po popisu leta 1961 (cca 1.370 prebivalcev).⁵

Predvidevali so tudi, da se bo spremenila struktura prebivalstva po dejavnostih. Največji prirast so videli v industriji, kar nam prikazuje tabela načrta na str. 26.

4 Prav tam, str. 21, 22.

5 Prav tam, str. 23, 24.

	1961	1991	Indeks
Industrija	134	3.400	2.600
Kmetijstvo	239	250	104
Gradbeništvo	45	60	133
Promet	43	65	151
Trgovina	89	170	191
Gostinstvo in turizem	36	160	445
Obrt, komunala	259	260	100
Banke, zavarov.	11	35	318
Kultura, prosveta, zdrav. soc. varstvo	150	240	160
Uprava	124	125	100
Ostalo in neznano	238	1.235	520
Skupno	1.368	6.000	440

Poglavje **Proizvodnja** obsega strani od 27 do 36; v njem sta opisani industrija in obrt Ormoža. V krajšem uvodu lahko preberemo, da se je v Ormožu razvila najprej obrt in šele v času priprave urbanističnega projekta industrijska proizvodnja. Najprej je opisana industrija, za katero je navedeno, da je znatno zaostajala za razvitostjo, ki je bila dosežena v sosednjih mestih. V začetku 1960-ih let sta bili v Ormožu dve pomembni podjetji, Tovarna kovinskih izdelkov in izdelkov iz plastičnih mas »Jože Kerenčič« in »Ograd«, ki je združeval opekarno in nekdanjo obrtno gradbeno podjetje. Proizvodni program podjetja »Jože Kerenčič« je obsegal kovinske in plastične izdelke, v letu 1963 pa je v njem bilo 178 zaposlenih, od tega 157 delavcev in 21 uslužbencev. Prav tako so ocenili tedanje prostore kot neprimerne in so načrtovali novo lokacijo na cesti Ormož–Ljutomer. V »Ogradu« se je število zaposlenih razlikovalo glede na delo v sezoni in zunaj nje; tako je bilo v času sezone zaposlenih 145 delavcev in 27 uslužbencev oz. skupno 243 oseb. Tudi za »Ograd«, ki je imel prostore v gradu, so zapisali, da je na neprimerni lokaciji, saj naj bi grad preuredili v turistične namene. Nova lokacija je bila predvidena severno od opekarne.

Zraven omenjenih podjetjih lahko v pripravljeni analizi beremo tudi o podjetjih, katerih sedeži so bili zunaj Občine Ormož. Eno takšnih je bilo podjetje »Marles«, na katerem so žagali les listavcev in iglavcev ter proizvajali žagane pragove. Podjetje, v katerem je bilo 40 zaposlenih, je že bilo v prihodnjem industrijskem območju z urejeno prometno povezavo, zato zanj niso predvidevali spremembe lokacije. Nadalje pa so omenjena še podjetja »Gradis« s 60 zaposlenimi, Elektro Maribor–rajon Ormož s 7 zaposlenimi, Tranšped Maribor s 4 zaposlenimi, ŽTP Maribor, postaja Ormož s 25 zaposlenimi, ŽTP Ormož, sekcija za vzdrževanje proge s 75 zaposlenimi in PTT Maribor s 34 zaposlenimi.

Po navedenih projekcijah naj bi se v naslednjih 30 letih povečalo število zaposlenih v obstoječih in novih podjetjih. V tovarni »Jože Kerenčič« naj bi se število zaposlenih povečalo iz 120 leta 1962 na kar 1.000 v letu 1991. »Ogradovih« 190 zaposlenih naj bi se povečalo na 210 zaposlenih. Prav tako so predvidevali, da bo v Tovarni sladkorja Ormož leta 1991 zaposlenih 500 oseb in da se bo v drugih obratih (npr. Marles) povečalo število iz 62 na 70. Skupno bi se tako morale povečati število zaposlenih iz 372 leta

1962 na 1.780 v letu 1991.

Nadalje je v poglavju Proizvodnja opisana še obrt Ormoža, v kateri sta zastopana tako družbeni kot zasebni sektor. Opisane so naslednje družbene obrti:

- *Stanovanjska skupnost Ormož* na lokaciji Mestni trg 10 je obsegala 12 servisov, v katerih so bile zastopane uslužnostne in proizvodne obrtne stroke, obrat družbene prehrane, otroški vrtec, kino in komunalne dejavnosti. Zaposlenih je bilo 52 oseb.
- *Obrtno podjetje Pekarna Ormož* na lokaciji Ptujška cesta 1, ki je skrbelo za lokalno preskrbo s kruhom in pecivom. Zaposlenih je bilo 14 oseb.
- *Trgovsko podjetje »Zarja«*, radio-delavnica Ormož na lokaciji Mestni trg 6 se je ukvarjalo s popravili elektroakustičnih aparatov. Zaposlene so bile 3 osebe.
- *Krojaštvo Ormož* s 5 zaposlenimi.
- *Dimnikarstvo Ptuj, delovišče Ormož* s 5 zaposlenimi.

V zasebnem sektorju je bilo v Ormožu prijavljenih 21 obrtnikov, od tega jih je bilo 15 uslužnostnih, v katerih je bilo 36 zaposlenih, in 6 proizvodnih, v katerih je bilo 13 zaposlenih.

Poglavje naslovljeno **Prometna mreža** je precej krajše, saj je opisano le na 37 in 38 strani urbanističnega projekta. Zanimiv podatek je tudi, da se mora tranzitni promet speljati izven mestnega jedra, zato so načrtovali zgraditev ceste severno od mesta, ki se odcepi od obstoječe ceste na zahodu ob Lenti in se ponovno priključi na južnem delu mesta ob strojnih lopah. Kot pomembno so navedli še ureditev prometne povezave s Hrvaško in nujnost gradnje novega mostu čez reko Dravo.

Poglavje **Stanovanja in oskrba** je v primerjavi z drugimi precej obsežno, saj obsega strani od 38 do 72. V njem so podrobneje opisana stanovanja, trgovine na drobno, osnovno gostinstvo, osnovno šolstvo, osnovno zdravstvo, otroško varstvo, duhovna rekreacija, fizična rekreacija, državna uprava in politične organizacije in javne funkcije. V nadaljevanju omenimo nekatere:

Trgovsko podjetje »Zarja« je imelo upravo na Vrazovi ulici 4 in skupno 52 zaposlenih; obsegalo je prodajalne:

- *Preskrba* na Kolodvorski ulici, prodajali mešano blago, špecerijo in manufakturo, 6 zaposlenih,
 - *Dom* na Mestnem trgu, prodajali špecerijo, 9 zaposlenih,
 - *Steklo-barve* na Mestnem trgu, 3 zaposleni,
 - *Železnina* na Vrazovi ulici, 7 zaposlenih,
 - *Vzor* na Vrazovi ulici, prodajali manufakturo in pletenine, 4 zaposleni,
 - *Moda* na Vrazovi ulici, prodajali konfekcijo in pletenine, 3 zaposleni,
 - *Usnje* na Poštni ulici, 3 zaposleni.
- Leta 1962 so v Ormožu obstajale še druge prodajalne, in sicer:
- *Samopostrežnica* (Trgovsko podjetje Koloniale Maribor) s 7 zaposlenimi,
 - *Prodajalna KZK Jeruzalem Ormož* s 5 zaposlenimi,
 - *Borovo* s 3 zaposlenimi,
 - *Tobačna tovarna* z 1 zaposlenim.

Druga trgovska dejavnost v Ormožu se je nanašala na grosiste in odkupno dejavnost, za kar so skrbela *Trgovsko podjetje Pivo-Slatina*, odkupne postaje v Ormožu, *Slovenija vino Ljubljana*, *Koteks Tobus Ljubljana* in *Trgovsko podjetje Surovina Maribor*, odkupno mesto Ormož.

Leta 1962 je bilo v Ormožu na voljo predvsem osnovno gostinstvo, turističnega prometa je bilo malo. V Ormožu so takrat v družbenem sektorju delovali gostilna *Pri grozdu*, gostilna *Pri kolodvoru* in *Abonent Ormož*, ki so skupno nudili 261 sedežev. Nekaj je bilo tudi privatnega sektorja, ki je nudilo skupno 30 sedežev. Avtorji so navajali, da bo treba za predviden razvoj turizma zgraditi sodobno urejene gostinsko-prenočitvene kapacitete. Omenjena je predvidena gradnja hotela z restavracijo, barom in bifejem.

Družbena obrt je v začetku 1960-ih obsegala *Pekarno Ormož*, *Servisno delavnico Trgovskega podjetja »Zarja«* in *Stanovanjsko skupnost Ormož*. Zraven njih so bile v Ormožu zastopane tudi mizarstvo, zidarstvo, krojaštvo in šiviljstvo, elektro servis, vodoinštalaterstvo, čevljarstvo, tapetništvo, ključavničarstvo in drugo. Vse našteje obrti zaradi poškodb lista žal niso razvidne. Kot zasebni obrtniki so delovali urar, avtomehaničar, precizni mehanik, frizer, slikar-pleskar, avtoprevoznik, klobučar, kolar, lončar, mlinar.

V poglavju nadalje sledi opis osnovnega šolstva v Ormožu, iz katerega je razvidno, da je bilo v osnovni šoli 414 učencev, 7 učilnic, 14 učnih oseb (učiteljev) oz. 59 učencev na učitelja. Pouk je potekal v dveh izmenah. Šola je razpolagala še s šolsko mlečno kuhinjo, z dijaško kuhinjo, delavnicami za tehnični pouk, s kabineti, šolskim dvoriščem in telovadnico. V osnovni šoli na Hardeku je bilo 286 učencev, 5 učilnic, 11 učnih oseb (učiteljev) oz. 26 učencev na učitelja. Pouk je potekal dvoizmensko. Ta šola ni bila ustrezna, saj ni imela telovadnice. Šolski okoliš je obsegal Ormož, Hardek, Dobravo, Lešnico, Lešniški Vrh, Loperšice, Frankovce, Pušence, Pavlovce,

Pavlovskih Vrh in Litmerk. Zaradi potreb po večji funkcionalnosti osnovne šole so avtorji analize predlagali širitev šole na Hardeku.⁶ V otroškem vrtcu so bile 3 zaposlene; skrbele so za 42 otrok.

Opis osnovnega zdravstva je slabše razviden zaradi poškodovanega papirja, kljub temu pa lahko pridobimo informacijo o številu zaposlenih. Leta 1963 je bilo v *Zdravstvenem domu Ormož* zaposlenih 9 zdravnikov in 18 zdravstvenih delavcev, ki so oskrbovali 19.560 prebivalcev v različnih ordinacijah oz. dispanzerjih.

Za duhovno rekreacijo so bili namenjeni *Kino Ormož* s 342 sedeži, *Delavska univerza Ormož* in *Ljudska knjižnica Ormož*. Predvidevali so tudi izgradnjo dvorane za 250 do 300 oseb, opremljeno z manjšim odrom in kinoprojektorjem, ki bi bila namenjena kulturnim prireditvam, predavanjem in zborovanjem. Omenja se tudi možnost uporabe adaptiranega gradu za čitalnico, klubske prostore in podobno.

Iz opisa o fizični rekreaciji je razvidno, da je bilo pomanjkanje ustreznih športnih objektov, zato so predvidevali izgradnje različnih igrišč, namenjenih vsem starostnim skupinam.

Ormož je bil že takrat upravno središče občine. V občinski skupščini je bilo zaposlenih 52 uslužbencev. Javne funkcije v Ormožu so bile sodstvo s 14 zaposlenimi, pošta z 12 zaposlenimi, socialno zavarovanje s 4 zaposlenimi, Zavod za vzdrževanje cest z 9 zaposlenimi. Zraven teh so bili v Ormožu še Zavod za zaposlovanje delavcev z enim zaposlenim, Služba družbenega knjigovodstva s 14 zaposlenimi, Prostovoljno gasilsko društvo Ormož in Veterinarska postaja Ormož s 5 zaposlenimi.

6 Prav tam, str. 61, 62.

Poglavje **Komunalni objekti in naprave** je opisano na straneh 73 do 75. V njem izvemo, da je imelo mesto Ormož urejen vodovodni sistem in je bilo v celoti elektrificirano. Ni pa še imelo urejenega kanalizacijskega sistema in mestnega plina. Avtobusna postaja je bila predvidena na novem trgu v centru mesta, kjer bi lahko naenkrat parkiralo 8 avtobusov. Parkirni prostori so bili predvideni na novem trgu (70 mest), ob kopališču (110 mest), ob gradu (60 mest) in pri novem hotelu (20 mest). Mesto je takrat že imelo popolnoma novo bencinsko črpalko ob centru mesta, servis za osebne avtomobile je bil šele v načrtih, servis za kmetijske stroje in tovornjake pa je bil že delno zgrajen. Prav tako je imelo mesto že urejeno pokopališče zunaj mesta.

Zadnje poglavje se imenuje **Investicije** in obsega strani 75 do 79, nadalje pa je v programu Pravilnik o zazidavi.

Fotografije

Najbolj zanimiv del urbanističnega projekta je gotovo 23 fotografij mesta, ki nam prikazujejo stanje leta 1963. Na podlagi teh lahko bralec prepozna, kaj se je, oz. se ni spremenilo v zadnjih 60 letih. Tudi nekatere fotografije so precej poškodovane, vendar še vedno dovolj čitljive za prepoznavo lokacije. Objavljene fotografije so opremljene z enakim opisom, kot v načrtu.

Zahodni del glavne ceste skozi Ormož.

Športno igrišče v okopu prazgodovinske naselbine.

Del okopa na severozahodu – po programu je to zeleni pas mesta.

Pogled na Ormož s severovzhoda – območje prestavljene ceste.

Današnja cesta, ki vodi iz mesta k železniški postaji in na obstoječi most na Dravi.

Področje ob Dravi, v ozadju je grajski stolp in park ob gradu.

Južni del mesta, trasa nad Dravo.

Mestni trg, v ozadju hrib Hajndl.

Pogled na zgradbe ob cerkvi.

Vzhodni del mesta, kjer bo mestni priključek na obhodno cesto.

Grajsko dvorišče, v ozadju osemletka.

Pogled na grajski park, kjer predvidevamo rekreacijske naprave, v ozadju je coning industrija.

Grajski park, ki ostane v celoti zaščiteno.

Ormoški grad, vhod, stolp s teraso in severni prizidek, ki je že porušen.

Dvorišče gradu, južni trakt in del zahodnega.

Urejen bencinski servis ob cesti mimo gradu.

Cesta mimo črpalke, ki vodi na železniško postajo in Hrvaško.

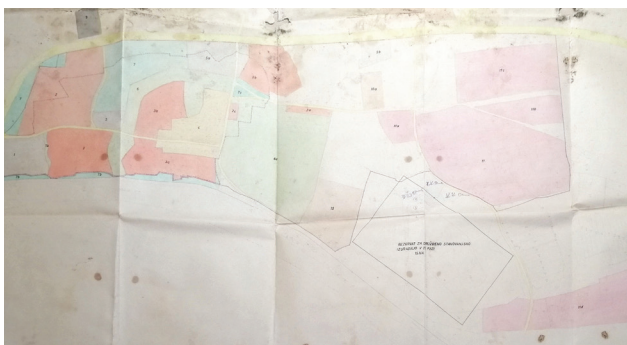
Stare zgradbe ob jedru naselja, kjer je programsko predvidena avtobusna postaja.

Križišče ob severnem delu jedra naselja, kjer je predvidena izgradnja hotela.

Grafike

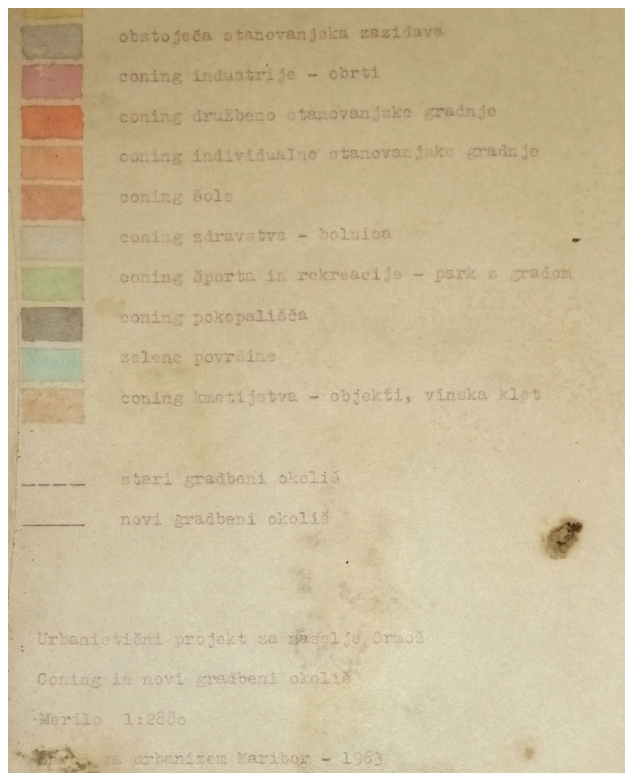
Poglavje grafike obsega različne zemljevide: Karto regulacijskega območja, Sedanjo izrabo površin – inventarizacija, Coning in novi gradbeni okoliš ter Načrt komunikacij. Zaradi poškodb je še najbolj ohranjena karta Coning in novi gradbeni okoliš. Na njej so izrisane različne cone, ki podrobneje delijo mesto Ormož in njegovo namembnost. Iz legende razberemo, da je mesto razdeljeno na cone: jedro naselja – oskrba, obstoječa stanovanjska zazidava, coning industrije – obrti, coning družbeno stanovanjske gradnje, coning individualne stanovanjske gradnje, coning šole, coning zdravstvene oskrbe, coning športa in rekreacije – park z gradom, coning pokopališča, zelene površine in coning kmetijstva – objekti, vinska klet. Karta je bila narisana v merilu 1 : 2880.

Karta coning in novi gradbeni okoliš.

Vhodni del glavne ceste skozi Ormož.

Legenda za karto coning in novi gradbeni okoliš.

POVZETEK

V prispevku je opisan Urbanistični projekt Ormoža s podnaslovom Program ureditvenega načrta za mesto Ormož iz leta 1963. Na podlagi pregledanega razberemo stanje ureditve mesta v letu 1963 in kakšna so bila priporočila za njegovo nadaljnjo ureditev za izboljšanje kakovosti življenja občanov. Zraven podrobne analize različnih vidikov ureditve imamo na voljo še karte in nekaj fotografij različnih delov mesta. Žal je knjiga zaradi nepravilne hrambe v preteklosti in izpostavljenosti vlagi v slabšem stanju in na nekaterih mestih dokumenta ni moč v celoti prebrati.

Namen prispevka ni primerjati in preverjati, ali se je stanje v mestu Ormož kakor koli uredilo glede na predviden program, temveč ga predstaviti širši javnosti, saj prav letos mineva 60 let od njegovega nastanka.

Urbanistični program Ormoža hrani Zgodovinski arhiv Ptuj, kjer si ga je moč tudi ogledati.

VIR

- SI_ZAP/0240/00030 Komunalno podjetje Ormož, škatla 7, ovoj 30.

ORMOŽ V GASILSTVU ŽE DESETLETJA SKOZI STRPNOST IN HUMANOST

Avtor, član Prostovoljnega gasilskega društva Miklavž pri Ormožu, ljubiteljski lokalni zgodovinar in ustanovitelj ter vodja gasilskega muzeja Miklavž pri Ormožu, želim v prispevku opisati zgodovino gasilstva na območju Ormoža. Kako je pred 137. leti nastajala prva požarna bramba in kasneje pred 68. leti občinska Gasilska zveza Ormož. Predstavljena je tudi gasilska dediščina, razvoj in delovanje prvega Gasilskega muzeja v Podravju, ki se nahaja v Miklavžu pri Ormožu.

Ključne besede: Ormož, razvoj gasilstva, gasilska zveza Ormož, prostovoljna gasilska društva, kulturna dediščina, Gasilski muzej Miklavž pri Ormožu.

UVOD

Ormoško gasilstvo ima za seboj že skoraj stoletje in pol (od časov Avstro-Ogrske, stare Jugoslavije, po osvoboditvi nove Jugoslavije in samostojne Slovenije) obdobje uspešnega in koristnega delovanja v prid svojega domačega kraja in okolice. Ormož je sicer med slovenskimi mesti med manjšimi, toda po svoji starosti in zgodovini spada med prave znamenitosti. Predvsem so omembe vredne rimska cesta, izkopanine iz kamene in železne dobe, trške pravice, ki so bile iz strateških razlogov pridobljene že leta 1293, mestne pravice pa izhajajo iz leta 1331. Leta 1440 so mesto močno utrdili, zgradili obrambni zid in izkopali širok jarek z vodo. Mesto in okolica sta bila večkrat tarča turških napadov in napadov

ogrskih krucev. Ob prevratu, leta 1918, je mesto dobilo takoj svoj pravi slovenski obraz, a ga je bilo zelo težko obdržati zaradi velikega števila tukaj živčih tujcev.

1. PREHOD IZ OBLASTNE GASILSKE SLUŽBE V PROSTOVOLJNO GASILSKO DRUŠTVO

Na terasi nad reko Dravo je nastalo pomembno mesto »STADT FRIEDAU« pomembno stičišče kultur, cestnih povezav in pomembna obrambna točka pred vpadi različnih sovražnikov.

Prav zaradi tega so meščani potrebovali organizirano obrambo pred vpadi in vedno pretečim ognjem. Tako so počasi začele nastajati prve gasilske straže »BRANDWACHE«, ki jih je določeval takratni »GEMEINDEAMT« (občina).

Prve požarne brambene na Kranjskem in Primorskem so bile pretežno slovenske, na Štajerskem in Koroškem pa nemške. Po ustanovitvi prvih gasilskih društev v Metliki 1869., Ljubljani 1870., na Ptuj 1870., Laškem 1870. in Ljutomeru leta 1871, se je ideja prostovoljnega gasilstva širila po vseh večjih slovenskih deželah. Večina društev je nastala največkrat po večjih ali manjših požarih, pri katerih so bili ljudje brezmočni in nesreče niso mogli ne preprečiti niti omejiti. Do leta 1881 je bilo na Slovenskem (brez Koroške) ustanovljenih 39 gasilskih društev, do leta 1914 pa več kot 380.

¹ Mirko Fekonja, vodja Gasilskega muzeja Miklavž pri Ormožu.

2. USTANOVITEV GASILSKIH DRUŠTEV V ORMOŠKEM SODNEM OKOLIŠU DO LETA 1940

Na prelomu devetnajstega stoletja so bila že oblikovana večja naselja in vasi po Spodnjem Štajerskem med reko Dravo in Muro. Oblikovane so bile fare; spadali smo pod cerkveno oblast lavantinske (mariborske) škofije. Ormož kot mesto je imel svoj sodni okoliš, ki je bil nekoliko večji kot današnja občina. Sem so spadale tudi današnji Občini Središče ob Dravi in Sv. Tomaž. Tako so po vzoru ormoške požarne brambe začela nastajati gasilske čete tudi po drugih vaseh.

Ormož, 1886

Iz raznih zapisov, ki jih navajajo kronike za ormoško območje, je razvidno, da je že leta 1884 takratna občina določila posamezne požarne straže na območju mesta Friedau. Kupljeno je bilo tudi orodje, ročna črpalka in čelade. To je trajalo do leta 1886, ko so se posamezniki v Ormožu odločili ustanoviti »FEUERBAND WACHE« (požarno brambo). Ta letnica, **1886**, je tudi uradni začetek in predhodnica organiziranega prostovoljstva na področju mesta Ormož in uradna letnica ustanovitve Gasilskega društva Ormož. Društvo se je imenovalo »FREIWILIGE BRANDWACHE FRIEDAU«; bilo je nemško govoreče, poveljevalo se je prav tako samo v nemškem jeziku.

Središče ob Dravi, 1881

Središki občinski odbor je sklenil ustanoviti požarno brambo že leta 1881, vendar je prišlo do trikratne zavrnitve pravil, ker je bilo uradovanje in poveljevanje zapisano v slovenščini. Občni zbor je bil sklican šele 6. 3. 1887 in ta dan velja za uradni datum ustanovitve društva.

Razglednica: Ormož leta 1911, gasilski dom z lesenim stolpom.
Hrani: Mirko Fekonja.

Prevzem motorne brizgalne Rosenbauer 8. 11. 1970.
Hrani: Mirko Fekonja.

Preizkus in vaja z novo motorno brizgalno Rosenbauer leta 1970.
Hrani: Mirko Fekonja.

Trgovišče, 1895

Prostovoljno gasilsko društvo Trgovišče je za celotno območje vasi Trgovišče in Velika Nedelja z okolico ustanovilo 26 zavednih Slovencev 14. 7. 1895. Društvo je imelo svojo godbo na pihala od leta 1909 do 1925.

Velika Nedelja, 1895

Jeseni leta 1894 je požar upepelil kmetijo Hržičevih v Mihovcih. To je bil povod za ustanovitev društva (točen datum in uradni dokumenti ustanovitve niso znani). Društvo je delovalo pod okriljem Avstro-Ogrske oblasti, zato so dokumenti pisani v nemščini. Po letu 1919 je takratna Občina Velika Nedelja prevzela nemško gasilsko društvo z vsem imetjem, izvoljeno je bilo tudi novo vodstvo, ki je ustrezalo takratnim pravilom.

Hardek, 1896

Požarna bramba za ormoško okolico s sedežem na Hardeku je bila ustanovljena 22. 11. 1896 na pobudo zavednih Slovencev. Društvo je bilo ustanovljeno kot protiutež ormoškemu nemškemu društvu. Po predhodni, trikratni zavrnitvi pravil društva, je zavladalo veliko veselje in na ustanovni občni zbor so prišli vsi zavedni ormoški Slovenci ter mnogo okoličanov.

Ivanjkovci, 1909

Društvo je bilo ustanovljeno 28. 11. 1909 zaradi vse večjih nesreč. Posestnik Leopold Petovar je ob 60-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa Občini Mihalovci izročil hranilno knjižico z vsoto 130 kron z namenom ustanoviti požarno brambo. Omenjeno društvo ima v lasti najstarejši ohranjeni društveni prapor na Ormoškem iz leta 1939.

Loperšice, 1911

Društvo je bilo ustanovljeno leta 1911 zaradi večjih požarov, ki so se vrstili vse od leta 1887. V teh letih je bilo devet velikih požarov, gorele so kmetije, šola na Humu, mežnarija, vinske kleti in gostilna. Društvo je v začetku delovanja imela ročno brizgalno.

Nastop gasilk na občinski gasilski vaji na Hardeku leta 1953.
Hrani: Mirko Fekonja.

80. obletnica PGD Hardek, 22. 7. 1976.
Hrani: Mirko Fekonja.

Vitan-Kog, 1912

Kog je bil pred II. svetovno vojno eden redkih malih krajev, ki je imel organizirani dve gasilski društvi. Leta 1912 je bila ustanovljena »Požarna bramba Vitan« in leta 1934 Gasilsko društvo Kog. Gasilsko društvo Kog je imelo svoje prostore v Jastrebcih in pozneje na Kogu. Leta 1970 sta se

društvi združili in od takrat delujeta kot Gasilsko društvo Vitan-Kog, s sedežem na Vitanu.

Sv. Miklavž pri Ormožu, 1921

Povod za ustanovitev društva je bil velik požar na velikonočni ponedeljek leta 1920. Ustanovni občni zbor je bil 20. 11. 1921 v gostilni Edvarda Simoniča. Z dopisom št. 544 je JGZ v Ljubljani društvo sprejelo in uvrstilo v Ormoško gasilsko župo. Društvo je imelo od leta 1930 svojo godbo na pihala; prirejalo je tudi gledališke predstave. Leta 1922 so postavili prvi gasilski dom in leta 1923 kupili novo ročno brizgalno.

Cvetkovci, 1923

Društvo je bilo ustanovljeno 18. 11. 1923 na pobudo skupine vaščanov in velikega pritiska ljudi na pomembnejše može v Cvetkovcih. Pritisk so izvajali zaradi velikega požara pri Hanželičevih, pa tudi zato, ker je sosednja vas Trgovišče že imela svoje društvo, čeprav je bila precej manjša. Po ustanovitvi je požarni rajon obsegal vasi Cvetkovci, Osluševci, Podgorci, Formin, Bresnico in Sodince.

Obrež, 1924

Društvo je bilo ustanovljeno 27. 4. 1924. Začetek gasilske dejavnosti v Obrežu štejemo od leta 1877, ko so deležniki takratne agrarne skupnosti nabavili v Gradcu prevozno ročno brizgalno za potrebe gasilstva v kraju in bližnji okolici. Hitro po ustanovitvi so kupili prvo brizgalno in jo po štirih mesecih prodali in kupili modernejšo Kernreuter, ki je bila največja prevozna brizgalna v bližnji okolici.

15. obletnica gasilskega društva Miklavž pri Ormožu 8. 8. 1937 z blagoslovom novega gasilskega doma in nove ročne brizgalne. Blagoslov je opravil domačin, knežoškof Ivan Jožef Tomažič. To je bila do takrat največja gasilska prireditev pri Sv. Miklavžu. Hrani: Mirko Fekonja.

Žerovinci, 1928

Društvo je bilo ustanovljeno 15. 4. 1928. Pobudnik ustanovitve je bil Franc Zemljič, ki je tudi odstopil zemljišče za gasilsko zidano orodišče (zgrajeno leta 1930; zraven je bil urejen leseni stolp za sušenje cevi, ki je bil ohranjen 35 let). Franc Stojko, prvi poveljnik društva, je gasilski izpit opravil v Gradcu v Avstriji.

Ključarovci pri Ormožu, 1929

Društvo je bilo ustanovljeno 24. 11. 1929; ustanovni občni zbor je bil sklican v občinskem uradu Šardinje v hiši župana Franca Kosija. Vpisanih je bilo 24 članov. Člani so dobili ustanovno soglasje od Gasilske župe Ormož in Banovinske uprave v

Ljubljani. Sprejeli so pravila društva in ustanovili odbor, ki ga je vodil Franc Raušl.

Pršetinci, 1938

Društvo je bilo ustanovljeno na občnem zboru 23. 1. 1938. Pobudnika ustanovitve sta bila Anton Kralj in Alojz Obrán. Društvo je takrat spadalo pod Okrajno gasilsko zvezo Ljutomer. V majhni in nerazviti vasi so s skromnostjo in iz lastnih prihrankov leta 1939 kupili novo motorno brizgalno ILO. Leta 1940 so kupili zemljišče in med vojno 1943/44 zgradili prvo orodišče, sejno sobo in leseni stolp.

3. USTANOVITEV OBČINSKE GASILSKE ZVEZE ORMOŽ

Po osvoboditvi maja 1945 se je nova oblast znašla pred težkimi vprašanji in problemi, med katerimi je bila tudi zaščita pred požari, eksplozijami in elementarnimi nesrečami. Gasilstvo je spadalo pod notranje ministrstvo. Začetek Gasilske zveze Slovenije sovpada z njenim ustanovnim kongresom, ki se je odvijal 2. 10. 1949 v Ljubljani. Na kongresu so izvolili tudi prvega predsednika in poveljnika gasilske zveze. Predsednik je postal Matevž Hace, poveljnik pa Miran Špicar. Prostovoljna gasilska društva so se nato povezala v okrajne gasilske zveze. S ponovno reorganizacijo okrajev in občin leta 1955 je prišlo do ustanovitve občinskih gasilskih zvez.

Tudi v Ormožu se je na ustanovnem občnem zboru 4. 9. 1955 ustanovila občinska gasilska zveza. Prijavo za registracijo je podpisalo deset članov.

- Ivan Rakuša, dimnikar iz Ormoža,
- Ivan Rajh, uslužbenec iz Ormoža,
- Alojz Obrán, kmetovalec iz Pršetincev,
- Franc Rajh, kmetovalec iz Ivanjковcev, roj.

29. 4. 1927,

- Franc Pučko, uslužbenec iz Ormoža,
- Štefan Bolcer, kmetovalec z Dobrave,
- Janko Kukol, uslužbenec iz Ormoža,
- Franc Rajh, kmetovalec iz Ivanjковcev, roj. 30. 9. 1900,
- Edi Stropnik, krojač iz Ormoža,
- Ivan Hanželič, kmetovalec s Hardeka.

Občinska gasilska zveza Ormož je vpisana v register z Odločbo štev. III.a-70/1-56/G, ki jo je izdal Okrajni ljudski odbor Ptuj 22. 2. 1956.

Izvoljena sta bila: 11-članski upravni odbor, predsednik Ivan Rakuša, in 5-članski nadzorni odbor, predsednik Ivan Hanželič.

Na podlagi 82. in 87. člena Pravil o organizaciji in delu prostovoljnega gasilstva v LR Sloveniji je UO Občinske gasilske zveze Ormož na svoji seji dne 24. 9. 1955 izdal odločbe za:

- Občinski štab brigade, 7 članov, poveljnik Ivan Vaupotič,
- Organizacijski odsek, 5 članov, vodja Ivan Rajh,
- Gospodarski odsek, 7 članov, vodja Ivan Masten,
- Kulturno-prosvetni odsek, 5 članov, vodja Edi Stropnik,
- Ženski odsek, 5 članic, vodja Štefka Rajh,
- Sanitetni odsek, 5 članov, vodja Marica Horvat.

Na tem območju je takrat delovalo 17 prostovoljnih gasilskih društev: Bratonečice, Hardek, Hermanci, Ivanjkovci, Ključarovci, Kog, Koračice, Loperšice, Miklavž pri Ormožu, Ormož, Pršetinci, Savci, Senešci, Trgovišče, Trnovci, Velika Nedelja in Žerovinci.

4. USTANOVITEV GASILSKIH DRUŠTEV PO LETU 1945

Savci, 1947

Društvo ustanovljeno 19. 10. 1947. Gasilska četa v Savcih je v prošnji za ustanovitev navedla, da je četa potrebna iz tehničnih in strateških razlogov.

Hermanci, 1948

Društvo je bilo ustanovljeno 20. 1. 1948 na domačiji Alojza Šuta v Hermancih. Vpisanih je 9 ustanovnih članov. Prvi predsednik je bil Avgust Ribič, poveljnik pa kovač Ludvik Tomažič iz Vuzmetincev.

Koračice, 1949

Ustanovljeno 14. 4. 1949 na pobudo nekaterih vaščanov, predvsem kot pomoč sočloveku pred požarom in drugimi nesrečami. Ob ustanovitvi je bilo vpisanih 30 članov.

Senešci, 1950

Društvo je bilo ustanovljeno 10. 8. 1950; na prvi seji so prevzeli ime Prostovoljna gasilska četa Sodinci, Senešci in Vičanci. Leta 1952 so sedež društva preselili v Senešce in društvo preimenovali v Prostovoljno gasilsko društvo Senešci.

Podgorci, 1951

Društvo je bilo ustanovljeno leta 1951. Društvo so ustanovili za potrebe požarne varnosti na lokacijah vasi Podgorci, Strjanci in dela Osluševcev.

Trnovci, 1952

Ustanovni občni zbor je bil 8. 8. 1952 na pobudo

Franca Zagorška iz Rucmancev. Požarni rajon je zavzemal vasi Trnovci, Rucmanci, Mezgovci in Senčak. Društvo je spadalo pod Okraj Ljutomer.

Bratonečice (okrog leta 1954)

Ustanovljeno, vendar društvo ni nikoli prav zaživel, po nekaj letih je popolnoma zamrlo.

Bresnica, 1954

Ustanovni občni zbor je potekal 6. 1. 1954 v hiši Franca Rižnarja. Društvo je imelo v svojem požarnem okolišu vasi Bresnica, Preclava, Ritmerk, del Prerada in Strjancev. Društvo se uradno imenuje Prostovoljno gasilsko društvo Bresnica in spada pod okraj Ptuj.

Tovarna sladkorja Ormož 1980

Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo Tovarne sladkorja Ormož (PIGD TSO) je bilo ustanovljeno 22. 4. 1980 na pobudo Franca Poliča, Danila Havlasa in Mirana Lašiča. Glavni namen je bil zagotoviti dobro požarno varnost za takratno tovarno.

5. DELOVANJE OBČINSKE GASILSKE ZVEZE ORMOŽ IN PREDNOSTNE NALOGE

Novoustanovljena zveza je takoj začela delovati. Prednostne naloge so bile izobraževanje gasilcev, obnova in dograditev gasilskih domov, vzdrževanje obstoječe opreme in nakup nove, urejanje zemljišč z gasilskimi domovi, vključevanje mladih v društva, organizacija gasilsko-športnih tekmovanj, delo z gasilkami na področju civilne zaščite in prve pomoči, ustanavljali so se sanitetni oddelki in tekmovanja s tega področja.

Že prvo leto ustanovitve 1955. so uvedli dan gasilcev Občine Ormož in sprejeli sklep, da se praznuje vsako leto 22. julija. Prvo praznovanje v občinskem merilu je praznovalo 17 gasilskih društev. Prvi dan gasilcev se je odvijal v Ormožu z veliko parado in proslavo.

Gasilska zveza Ormož je danes močna, humanitarna in prostovoljna organizacija z zdravim in kolektivnim jedrom. Vodi jo vsakokratni predsednik, izvoljen od vseh 15 gasilskih društev, ki so polnopravno vključene v organe gasilske zveze.

Dosedanji predsedniki GZ

- Ivan Rakuša, 4. 9. 1955–2. 2. 1957,
- Franc Pučko, 2. 2. 1957–14. 6. 1975,
- Stanko Kumer, 14. 6. 1975–19. 1. 1987,
- Mirko Munda, 10. 5. 1987–23. 4. 1993,
- Ivan Hržič, 23. 4. 1993–18. 4. 1998,
- Miran Fišer, 18. 4. 1998–21. 11. 2002,
- Toni Jelovica, 21. 11. 2002–9. 5. 2003,
- Jožef Šterman, 9. 5. 2003–27. 3. 2013,
- Dejan Jurkovič, 27. 3. 2013–

Dosedanji poveljniki GZ

- Ivan Vaupotič, 4. 9. 1955–1. 4. 1962,
- Edi Stropnik, 1. 4. 1962–28. 5. 1967,
- Adolf Rižnar, 28. 5. 1967–12. 5. 1985,
- Franc Šoštarič, 12. 5. 1985–22. 4. 1989,
- Ivan Vajda, 22. 4. 1989–21. 11. 2002,
- Robert Vaupotič, 21. 11. 2002–9. 5. 2003,
- Slavko Tkalec, 9. 5. 2003–14. 3. 2008,
- Tonček Lisjak, 14. 3. 2008–

Gasilska zveza Ormož je v svojem dosedanjem delu dosegla velike uspehe in organizirala večje prireditve. Omenimo nekatere:

*Zlet (srečanje) gasilk se je v Ormožu odvijal 28. in 29. 7. 1975. V obeh dneh je bilo prisotnih okrog 5000

gasilk, na paradi 29. 7. pa 2000 gasilk. Prihajale so iz vse Slovenije z rednimi vlaki, avtobusi in gasilskimi kombiji. To je bila takrat največja manifestacija za gasilke v Sloveniji. Parado je vodila vodja gasilk GZ Ormož Marta Babič, organizacijski odbor sta vodila Stanko Kumer in Adolf Rižnar.

*Državno gasilsko tekmovanje za memorial Matevža Haceta se je v Ormožu na parkirnem prostoru Carrere Optyl odvijal 17. in 24. 5. 2014. To je bilo tekmovanje mladine (pionirji, pionirke in mladinci, mladinke). Mokro vajo so izvajali člani in članice. Tekmovali so še veterani in poklicne gasilske enote. Skupaj je v dveh dneh nastopilo 434 desetini – okrog 4000 gasilcev in gasilk. Spremljajočih gostov, sodnikov, redarjev in drugih je bilo še okrog 300. Dogodek je bil zapisan kot največje in tudi najboljše organizirano in vodeno tekmovanje v Sloveniji do danes.

* V Ormožu je bil zgrajen prvi regijski vadbeni center v Sloveniji. Njegovo slavnostno odprtje je bilo 27. 5. 2017. Sodobno urejen vadbeni poligon se razprostira na 1 hektarju. Poligon sestavljajo asfaltna ploščad, betonski stolp, visok 14,5 m, različne vrste hidrantov ter jašek, ki služi za reševanje iz globin. Ob jašku je še urejena ploščad, namenjena urjenju v tehnično-reševalnih vajah. V sklopu poligona sta večja zelena površina in pokrit zunanji prostor, ki služi kot učilnica na prostem, kar je zagotovo posebnost poligona v Ormožu. Zraven so kontejnerji za opremo, sanitarije in šotor za potrebe GZ Ormož.

Gasilska zveza ima v Gasilskem domu Ormož lepo urejene poslovne prostore, vozilo za prevoz in potrebe delovanja zveze in vodenje intervencij. Vsa gasilska društva so dobro opremljena tako z vozili kot opremo. V zadnjem desetletju so se zgradili trije novi gasilski domovi, preostali pa so v celoti adaptirani.

6. GASILSKA DEDIŠČINA, PREDSTAVLJENA V GASILSKEM MUZEJU MIKLAVŽ PRI ORMOŽU

V Gasilskem muzeju Miklavž pri Ormožu sta predstavljeni kulturna dediščina in zgodovina gasilstva na Ormoškem. Njegovo odprtje je potekalo 31. 10. 2009. To je prvi gasilski muzej v Podravju, ki hrani največjo zbirko motornih in ročnih brizgaln na Štajerskem. Ob bogatem fotografskem gradivu so razstavljeni številni predmeti, ki so jih gasilci uporabljali skozi čas. Razstavljenih je veliko uniform, med njimi tudi originalna iz leta 1921, ko je bilo Gasilsko društvo pri Miklavžu tudi ustanovljeno. Na ogled je še čelada ormoškega gasilskega društva iz leta 1886 z lepim barvnim ormoškim grbom, veliko medalj, odlikovanj, filatelije, razglednic in drugi vredni

Gasilski muzej Miklavž pri Ormožu, ročna črpalka iz leta 1888.
Hrani: Mirko Fekonja.

predmeti. Predstavljene so tudi krajevne zanimivosti in pomembnejše osebnosti, npr. Vinko Štrucl, prof. dr. Stanko Janežič in lavantinski Škof dr. Ivan Jožef Tomažič. Gasilski muzej je med najbolj obiskanimi muzeji na Ormoškem, saj ga letno obišče tudi do 1000 gostov, kar priča o njegovi veliki priljubljenosti.

POVZETEK

Gasilstvo na Ormoškem deluje že 137 let, Gasilska zveza Ormož pa 68 let. To je dolga doba. V Gasilsko zvezo Ormož je danes vključenih 15 prostovoljnih gasilskih društev, ki ustrezajo državnim kriterijem o opremljenosti. Društva so razvrščena v 4 kategorije; vsako društvo ima po teh merilih opremljeno in izobraženo članstvo. Vse operative enote izvažajo brezhibno in hitro na intervencije in opravljajo svoje delo z največjo možno disciplino in znanjem. Znanje se pridobiva na regijskem vadbenem poligonu v Ormožu in Gasilski šoli na Igu. Velikpoudarek je na delu z gasilsko mladino, članicami in veterani. Vse enote tekmujejo in se izobražujejo po veljavnih predpisih gasilsko športnih disciplin. Dobro se skrbi tudi za gasilsko dediščino, saj gasilski muzej hrani predmete in opremo, ki so jo uporabljali gasilci na Ormoškem nekoč in danes.

VIRI

- 100. obletnica gasilskega društva Ormož.
- 50. let gasilske zveze Ormož.
- Ob 100-letnici ustanovitve PGD Vitan-Kog.
- 80. let dela in življenja PGD Ključarovci.
- Arhiv Gasilskega muzeja Miklavž pri Ormožu.
- Bilten GZ Ormož, Državno gasilsko tekmovanje Matevž Hace 2014.

Spletni vir

- <https://gasilec.net/zgodovina/>.

TERITORIALNA OBRAMBA OBČINE ORMOŽ

Vojaška obveznost, ki se je razvijala skozi stoletja, je tudi Ormožanom nalagala rekrutno obveznost, vojaško usposabljanje na služenju vojaškega roka ter obveznost služenja v rezervnem sestavu vojske v primeru vojne nevarnosti. V Sloveniji je novembra 1968 nastala Teritorialna obramba; za prvega komandanta je bil imenovan ormoški rojak Bojan Polak– Stjenka. 1975. so nastali tudi Občinski štabi TO kot taktično teritorialni organ Občinske skupščine; odgovorni za načrtovanje, organizacijo, materialno opremljanje, urjenje in poveljevanje z vsemi enotami KS in TOZD na območju Občine Ormož. Kadrovska struktura TO Občine Ormož je v obdobju 1980 do 1990 tudi v »civilnem okolju« predstavljala eminentno družbeno skupino, saj so bili v njo vključeni ugledni rezervni oficirji, ki so v lokalnem okolju izstopali glede na izobrazbo in družbeno odgovorna delovna mesta, ki so jih opravljali. Ne glede na to, da so bili v TO razporejeni kot vojaški obvezniki po zakonu, so bili domoljubi, ki so s srcem pripadali TO.

Napori, ki so jih generacije vojaških obveznikov vložile v delovanje TO Občine Ormož, so se bogato obrestovali leta 1991, ko so pripadniki enot TO kot pravi domoljubi odzvali vpoklicu in odšli na bojno območje ter skupaj s pripadniki Postaje milice Ormož v vojni za Slovenijo zaustavili prodor oklepnih enot JLA.

Ključne besede: vojaška obveznost, vojaška struktura, vojne enote, dolžnost, usposabljanje, opremljanje, obrambno delovanje.

Ormož leta 1980.
Hrani: Miran Fišer

UVOD

Države in oblike vladanja so v minulih 750-ih letih tudi Ormožanom nalagale vojaško obveznost, ki so jo uresničevali na različne načine. Različni oblastniki so s predpisi svojim podanikom nalagali uresničevanje vojaškega usposabljanja in vojaške obveznosti za obrambo in doseganje vojaških ambicij oblastnikov. Ko so se oblike vladavine približale meščanskim oblikam je bila vojaška obveznost urejena z zakonom, iz katerega so izhajale pravice in dolžnosti državljanov ter čas služenja v kraljevih in cesarskih vojaških enotah. Vojaška obveznost, ki je zajemala rekrutno obveznost, vojaško usposabljanje oz. pošiljanje na služenje vojaškega roka. S predpisi so bila urejena naborna okrožja in delovanje nabornih komisij. Ormožani so popolnjevali polke celjskega nabornega okrožja. Tretji del vojaške obveznosti je predstavljalo služenje v vojski v primeru vojne nevarnosti.

¹ Miran Fišer, predsednik OZVVS Ormož.

V prispevku se bom omejil na vojaško obveznost služenja v Teritorialni obrambi od leta 1975, ko je na celotnem ozemlju SFRJ v polnem pomenu zaživel tako imenovano podružabljanje obrambe in zaščite.

Teritorialna obramba Slovenije, ki smo jo razumeli kot najširšo obliko organiziranja splošnega ljudskega odpora je nastajala postopoma v republiki, pokrajinah, občinah ter krajevnih skupnostih. Odgovorni za obrambne zadeve so iskali rešitve za vzpostavitev vojaške strukture, ki bo obvladovala vse koticke države in bo sposobna ubraniti državni teritorij v spopadu z organiziranimi in močnimi vojaškimi silami agresorja. Iskali so oblike vojaške organizacije, ki jo bodo aktivirali ob neposredni vojaški ogroženosti države in bo takoj pripravljena za oborožen boj.

Ne glede na to, so se oblasti v Sloveniji odločile najprej ustanoviti osrednji, republiški organ za splošni ljudski odpor, nato 6 conskih štabov, ki so jih umestili v smiselno razdelitev območja Slovenije na 6 celot. Sočasno s tem so, glede na prostorske zmogljivosti, ustanavljali vojaške enote za bojevanje, ki so jih popolnjevali z vojaškimi obvezniki starejših letnikov in jih opremili iz zalog tako imenovanih "armijskih viškov".

Izvršni svet SR Slovenije je z Odlokom, z dne 20. november 1968, imenoval **Štab za splošni ljudski odpor SR Slovenije**, kar štejemo za dan ustanovitve TO SR Slovenije kot posebne veje oboroženih sil takratne države. Za prvega komandanta tega štaba je bil imenovan ormoški rojak Polak Bojan - Stjenka. Štab za SLO Slovenije je glede na razmere na terenu vzpostavil Vzhodnoštajersko, Zahodnoštajersko, Gorenjsko, Ljubljansko, Dolenjsko in Primorsko cono.

Na območju Vzhodnoštajerske pokrajine so enote, ki so jih ponekod imenovali partizanske enote, ponekod terotoatjalne enote, kasneje pa enote Teritorialne obrambe (TO), začeli ustanavljati že v začetku septembra 1968. Conski štab je takrat dobil nalogo, da na območju svoje odgovornosti formira enote, ki bodo usposobljene za bojni nadzor območja in zaščito objektov ter omogočale delovanje tudi v primeru, če bi agresor to območje začasno zavzel.

Leta 1973 je svet SR Slovenije na NO sprejel sklep o organizaciji, območjih ter pravicah conskih štabov za SLO; VŠP je obsegal Občine Gornja Radgona, Lenart, Lendava, Maribor, Murska Sobota, **Ormož**, Ptuj, Radlje ob Dravi, Slovenska Bistrica in Slovenske Konjice.

Štabi so skrbeli za pripravo in delovanje enot v miru. V občinah in coni je bila vzpostavljena štabna služba s poklicno zasedbo.

Poveljstvo oziroma štab TO, ki je oblikoval svoje enote na območju večih občin je bil opredeljen kot taktično operativno telo in hkrati poseben medobčinski organ za vodenje, združevanje in usklajevanje delovanja enot na območju občin. Pri ustanavljanju štaba so sodelovali vsi sveti za Narodno obrambo (NO) občin, katerih partizanske enote, kasneje imenovane Teritorialna obramba, so se vključevale v odred.

OBČINSKI ŠTAB TERITORIALNE OBRAMBE

V leti 1975 so nastali tudi **Občinski štabi TO**, ki so bili taktično teritorialni organ občinske skupščine, odgovorni za načrtovanje, organizacijo, materialno opremljanje, urjenje in poveljevanje z vsemi enotami KS in TOZD na območju občine. Istočasno je bil OŠTO

odgovoren za mobilizacijske in materialne priprave brigad in odredov, ki so se formirali na območju odgovornosti določene občine.

Franjo Polič, pripadnik TO Občine Ormož.
Hrani: Miran Fišer

Na območju Občine Ormož je delovalo 8 krajevnih skupnosti. V vsaki je bil po odločitvi sveta KS vzpostavljen štab TO KS, ki je deloval kot operativno-strokovni organ odbora za ljudsko obrambo krajevne skupnosti. Komandanta ŠTOKS je imenoval in razrešil komandant OŠTO na predlog odbora za SLO in DS posamezne KS.

RAST TO OBČINE ORMOŽ SKOZI KADROVSKO POPOLNJEVANJE

V Ormožu je obrambna organiziranost stekla po seji Sveta za narodno obrambo Občine Ormož septembra 1968. Na njej so potrdili oblikovanje čete TO Ormož, ki je delovala v sestavi Slovenjgoriškega odreda s sedežem na Ptuj, za komandirja čete pa je bil imenovan **Stanko Hartman**. Vzpostavljena je bila občinska »vojna komanda«, ki jo je vodil **Edo Pajek**.

Na redni seji Sveta za NO Občine Ormož leta 1970, je bil za komandirja čete TO Ormož imenovan

Silvo Bedrač, ki je na dolžnosti ostal do leta 1972. Na 14. seji Sveta za NO je Bedrača nadomestil **Anton Prapotnik**, za komandirja komandnega voda TO pa so imenovali **Ivana Zadravca**. Na 15. redni seji Sveta za NO leta 1972, so **Mirka Novaka** imenovali za vodjo obrambnih priprav; dolžnost je opravljal nepoklicno.

Marca 1974 je **Aleksander Štampar** nastopil delo načelnika štabne službe enot TO Občine Ormož. **Silvo Bedrač** je ponovno prevzel dolžnost komandirja čete TO Ormož. Junija 1974 sta se vključila v TO Občine Ormož **Franjo Lorenčič** in **Franc Šulek**.

Junija 1975 je Svet za ljudsko obrambo potrdil kadrovske sestavo Občinskega štaba TO in prištavnih enot. Komandant OŠTO Ormož je postal **Silvester Bedrač**, načelnik štaba **Aleksander Štampar**, pomočnik NŠ za operativne zadeve **Slavko Kačičnik**, referent za obveščevalne zadeve **Rudi Zidarič**, referent za inženirstvo **Janez Habjanič**, referent za organizacijo mobilnih zadev **Vlado Ožbolt**, referent za varnost **Franjo Polič**, politični komisar **Matija Kociper**, pomočnik komandanta za zaledje **Franjo Lovrenčič**, referent za tehnično službo **Franc Lah**, referent za intendantsko službo **Mirko Žnidarič**, referent za sanitetno službo **Drago Zagoričnik**, bolničar **Božidar Radoš**, referent za veterino **Jože Bešvir**, referent za finančno službo **Otmar Medik**, vodja pisarne **Marta Babič** in voznik **Mirko Ozmec**.

V prištavne enote OŠTO Ormož so bili vključeni: **Franc Majcen** kot komandir zaščitnega voda, **Marjan Feguš** je bil komandir 1. oddelka, **Jože Petek**, komandir 2. oddelka, **Franc Bračič**, komandir 3. oddelka.

Komandir diverzantskega oddelka je postal **Franc Kustec**.

Komandir zalednega voda **Ciril Meško, Jakob Roškar** je bil komandir tehničnega oddelka, **Janez Pongračič** komandir intendantskega oddelka, **Venčeslav Kolarič** komandir transportnega oddelka.

SLOVENJEGORIŠKI PROTIOKLEPNI ODRED TO

Slovenjegotriški odred Teritorialne obrambe je bil sestavljen iz poveljstva, ki je bilo sestavljeno s pripadniki iz štirih občin, prav tako je bilo z enotami, ki so prihajale iz Ormoža in še iz petih občin: Maribor, Lenart, Ptuj, Ljutomer in Gornja Radgona.

Komandna struktura Slovenjegotriškega odreda TO: komandant Vladimir Kovačič, načelnik štaba Marjan Mauko (Gornja Radgona), pomočnik NŠ Vlado Škrobar (Gornja Radgona), pomočnik NŠ za obveščevalne zadeve Aleksander Leš (Lenart), referent za diverzije Stanko Zver (Ljutomer), referent za splošne zadeve Franc Korpar, politični komisar Ivan Zadravec, vačelnik varnostne službe Jože Šuman (Lenart), pomočnik komandanta za zaledje Štefan Antalič (Gornja Radgona), poveljnik oddelka zvez Anton Vesenjāk, zdravnik in poveljnik sanitetnega oddelka dr. Avgust Djermati.

V prištābnih enotah odreda TO je bil komandir izvidniškega voda **Franc Prapotnik**, komandir jurišne čete **Ludvik Cigler**, politični komisar čete **Jakob Peršāk**, varnostnik čete **Željko Novak**, četni bolničar **Martin Štajman**, radiofonista čete **Ludvik Hodžar** in **Ivan Žinko**, četni starešina **Jože Horvat**.

Komandir 1. voda: **Mirko Bauman**, komandir

2. voda: **Drago Gerič**, komandir 3. voda: **Franc Kuharič**, komandir zaščitnega voda: **Milan Puntigam**, komandir oddelka zvez: **Ivan Horvat**, komandir zalednega voda: **Emil Novak**.

Po združeni taktični vaji »Pohorje 75« se je na OŠTO zaposlil **Franc Gral**, upokojeni zastavnik administrativne službe JLA. Naslednje leto 1976. se je na OŠTO kot knjigovodja in vodja pisarne zaposlila **Milica Žunko**. Leta 1979 so na OŠTO zaradi povečanih potreb vzdrževanja in razporejanja MTS za nedoločen čas s polnim delovnim časom zaposlili **Marjana Špacapana**. Razporejen je bil na dolžnost voznik-skladišnik OŠTO. S štabom TO je prenehal sodelovati zastavnik **Franc Gral**.

Aprila 1980 je komandant OŠTO Ormož **Silvester Bedrač** odšel na novo dolžnost v VŠP, kjer je sprejel dolžnost komandanta. OŠTO je vodil **Aleksander Štampar** do septembra, ko je bil za komandanta OŠTO Ormož imenovan **Mirko Novak**.

Na dolžnost referenta za sanitetno službo v OŠTO je bila razporejena višja medicinska sestra **Marta Peršāk**.

Leta 1983 so bili v OŠTO na novo razporejeni rezervni podporočniki: **Franc Fajfar** na dolžnost pomočnika za varnost, **Anton Marčec** na dolžnost referenta za intendatsko službo in **Miran Fišer** na dolžnost pomočnika načelnika za obveščevalno dejavnost. Leta 1984 je bil na dolžnost komandirja zaščitnega voda OŠTO Ormož imenovan rezervni podporočnik **Zlatko Zadravec**.

Po uveljavitvi nove formacije je bil 1985 formiran Jurišni odred TO (JOD TO), njegov komandant je postal rezervni kapetan **Jože**

Budja. V veljavo je stopila nova formacija voda TO za protidiverzantsko delovanje (vod PDD TO), komandir voda je bil **Ivan Kuharič**. Prav tako sta bili oblikovani četi TO Krajevnih skupnosti (ČTO TO KS) Miklavž in Ormož. Za komandirja ČTO KS Miklavž je bil imenovan **Stanko Zadavec**, za komandirja ČTO KS Ormož pa **Danilo Havlas**.

Leta 1986 je v OŠTO Ormož prišlo do pomembne kadrovske spremembe, dotedanji komandant OŠTO **Mirko Novak** je odšel na novo delovno mesto v Občini Ormož, za komandanta OŠTO je bil imenovan **Aleksander Štampar**. Na dolžnost načelnika štaba je bil imenovan **Miran Fišer**, ki je s tem postal pripadnik stalne sestave OŠTO Ormož.

V OŠTO Ormož so do 1991. delovali še: pomočnik komandanta za zaledje, major **Mirko Novak**, voznik-skladiščnik, zastavnik **Marjan Špacapan**, pomočnik za varnost, poročnik **Franc Fajfar**, pomočnik za RKBO **Tonček Podgorelec**, pomočnik za izvidniško obveščevalno delo, kapetan I. **Marjan Burjan**, pomočnik za zveze, poročnik **Marjan Novak**, referent za intendatsko službo, kapetan **Tonček Marčec**, vodja pisarne **Milica Žunko** in **Darja Majcen**, referentka za saniteto **Marta Peršak**.

V zvezi s kadrovsko strukturo TO Občine Ormož v obdobju 1980 do 1990 lahko zapišem, da so rezervni oficirji v TO tudi v »civilnem okolju« užívali poseben ugled. Rezervni oficirji, ki so bili v TO Občine Ormož na vodilnih dolžnostih so bili tudi sicer izjemno ugledni Ormožani, tako glede na izobrazbo kot svoja delovna mesta. Med 47 razporejenimi častniki je imelo 10 rezervnih oficirjev visoko, 14 višjo izobrazbo, 20 rezervnih oficirjev je imelo srednjo in 3 poklicno izobrazbo. Takšno kadrovsko strukturo bi nam še danes marsikdo zavidal. Med razporejenimi »štabovci«

smo imeli 3 direktorje, 2 ravnatelja osnovnih šol, 3 zdravnike, doktorja veterine, 6 učiteljev, višjo medicinsko sestro ... V TO so bili razporejeni kot vojaški obvezniki po zakonu, vendar jih je krasila pripadnost TO.

Strelna vaja TO.
Hrani: Miran Fišer

TO občine Ormož je v obdobju 1985 do 1990 imela v svoji strukturi nekaj čez 500 vojaških obveznikov.

V letih od 1985 do 1988 smo v OŠTO sprejeli na delo pripravnic s srednješolsko izobrazbo za dobo 6 mesecev **Majdo Dogša**, nato še **Silvo Rajh**, **Alenko Rajh**, **Darjo Škrinjar** in **Marinko Medik**. Na novo se je 1988. zaposlila **Darja Škrinjar** s polovičnim delovnim časom, ker je bila **Milica Žunko** invalidsko upokojena za 4 ure.

Maja 1990 se je na OŠTO Ormož ponovno zaposlil **Mirko Novak** na dolžnost pomočnika komandanta za zaledje.

Maja 1991 je bilo izvedeno preoblikovanje TO v PŠTO VŠP, s tem je bil ukinjen OŠTO Ormož. Pripadniki stalne sestave OŠTO Ormož so prešli v 73. in 77. Območni štab TO, in sicer: **Aleksander Štampar** je odšel v Ljutomer, v Ptuj so odšli **Miran Fišer**, **Mirko Novak**, **Marjan Špacapan** in **Darja Škrinjar Majcen**, **Milica Žunko** pa se je upokojila.

Odgovornost za vodenje enot TO, ki so bile junija 1991, za delovanje v vojni za Slovenijo mobilizirane v Ormožu: rezervni kapetan **Ivan Kuharič**, komandir voda PDD, rezervni poročnik **Darko Kosi**, komandir Diverzantskega voda TO, rezervni poročnik **Stanko Zamuda**, komandir voda Velika Nedelja, rezervni pročnik **Vinko Štefančič**, komandir voda Ormož. Svojo dolžnost komandirja voda Središče ob Dravi je komandir zapustil neposredno pred vojno, zato je vodil enoto rezervni vodnik **Jožef Črček**, kasneje je vodil enoto rezervni poročnik **Jože Zadavec**.

Ivan Kuharič, poveljnik voda za PDD.
Hrani: Miran Fišer.

Stanko Zamuda, poveljnik voda TO Velika Nedelja.
Hrani: Miran Fišer.

Vinko Štefančič poveljnik voda TO Ormož.
Hrani: Miran Fišer.

V 73. ObmŠTO so iz Občine Ormož opravljali svojo dolžnost rezervni kapetan I. **Vito Pajek**, rezervni kapetan I. **Marjan Burjan**, poročnik **Franc Fajfar** in rezervni poročnik **Ivo Orešnik**. V Ormožu je na sedežu nekdanjega OŠTO med vojno ostala skupina vojaških obveznikov, ki jih je 73. ObmŠTO imenoval "vojni štab" (v kritičnih trenutkih so opravljali koordinacijo med enotami TO na bojišču in štabom v Ljutomeru). Skupino je vodil **Božo Jaušovec**, za saniteto pa je skrbela **Marta Peršak**.

Teritorialci Ormož med ljudmi.
Hrani: Miran Fišer.

Ansambel TO na vojaških vajah v Ivanjkovcih.
Hrani: Miran Fišer.

Ansambel TO.
Hrani: Miran Fišer.

Ansambel TO skupaj z mladimi folkloristi.
Hrani: Miran Fišer.

Občinska naborna komisija Ormož.
Hrani: Miran Fišer.

Vod TO Ormož po vojni za Slovenijo, foto: Štefan Hozyan.
Hrani: Miran Fišer.

POVZETEK

Teritorialna obramba Slovenije je bila vpostavljen na območju Občine Ormož po letu 1968, še bolj pa je struktura TO po letu 1975 v celoti izpolnila pričakovanja načrtovalcev obrambnih nalog. Pripadniki TO Občine Ormož so bili ves čas živa struktura, ki se je lahko prilagajala spremembam na vojaško strokovnem področju in potrebam. TO je najprej dobila orožje in opremo iz armijskih viškov, nato je občina omogočila nabavo sodobnejše opreme. Tempo posodabljanja je bil prilagojen razporožljivim finančnim virom Občine Ormož in njenega gospodarstva.

Ormoške enote TO in njeni pripadniki so pri svojem delu dosegali primerljive rezultate kot pripadniki štabov in enot Vzhodnoštajerske pokrajine.

*Ob pogledu na razvojno pot TO Občine Ormož vidimo, da je bila izjemno odzivna na obrambno-varnostne izzive in se je prilagajala tudi drugim družbenim potrebam okolja. Na kadrovskem področju je treba posebej omeniti ljudi, ki so znali in hoteli sprejeti izzive in so se lotili razvoja obrambnih struktur in vzpostavljanja razmer za nastanek štabov in enot TO, med njimi **Edo Pajek, Silvo Bedrač, Stanko Hartman, Mirko Novak, Anton Prapotnik, Ivan Zadravec, Aleksander Štampar, Vlado Kovačič** ... Tem so sledili rezervni oficirji, ki so bili vključeni v štabe in enote TO, se angažirali na usposabljanjih in pripravah v Ormožu, Mariboru, Poljčah, Jasnici v Apačah ali v izobraževalnih centrih JLA v Beogradu, Pančevu, Sarajevu ... Zagotovo je bilo največ izzivov pri delu z ljudmi, spreminjanju njihovih navad za zagotovitev varnega dela z bojnimi sredstvi, v premiku, na bojnih nalogah*

v nočnih razmerah. Leta 1991 se je končalo obdobje delovanja ormoškega OŠTO, ki je strokovno in odgovorno skrbel za mobilizacijske in materialne priprave enot TO Ormož, v katerih so se usposabljali Ormožani, ki so svoja obrambna prizadevanja uresničevali na domačem območju in ne kot vojaški obvezniki daleč od svojih domov.

Vsi napor, ki so jih generacije vojaških obveznikov v dveh desetletjih vložile v izgradnjo vojnih enot TO Občine Ormož, so se bogato obrestovali leta 1991, ko so pripadniki Voda za protidiverzantsko delovanje TO, Diverzantskega voda TO, Voda TO Ormož, Voda TO Velika Nedelja in Voda Središče ob Dravi kot pravi domoljubi prišli na mobilizacijska zbirališča, odšli na bojno območje ter skupaj s pripadniki Postaje milice Ormož v vojni za Slovenijo zaustavili prodor oklepni enot JLA.

Samostojna Republika Slovenija je prevzela vse naloge s področja obrambe in jih je izvajala po svoji zakonodaji. Občinski sekretariat za obrambo Ormož je vzpostavil naborno komisijo, ki je izvedla vse postopke nabora in napotila mlade na služenje vojaškega roka v TO Slovenije.

PO POTEH RODBINE SERAJNIK

Družina Serajnik je imela vidno vlogo ne samo v avstrijski Koroški, temveč tudi v slovenski in ormoški zgodovini. Slovensko zavedna in napredna rodbina iz avstrijske Koroške je pomembno prispevala k narodnemu in kulturnemu, predvsem pa h glasbenemu življenju; na narodnostno mešanem obmejnem območju so kot zavedni Slovenci stremeli h krepitvi slovenstva in kulturnega življenja. Prepoznavni so postali predvsem kot izvrstni glasbeniki, svoje strokovno znanje in delo pa je najmlajši med njimi usmeril tudi v arhitekturo in slikarstvo. Rodbina je po izselitvi iz avstrijske Koroške delovala kot gonilna sila glasbenega in pedagoškega dela tudi na širšem ormoškem območju, zato je prav, da prispevamo k ohranjanju spomina na družino tudi s pričujočim prispevkom.

Ključne besede: arhitekt, družina, društvo, godba, glasbenik, Koroška, Ormož, Središče, narodno zavedni, rodbina, sokolstvo, slikar, učitelj.

UVOD

Serajniki izhajajo iz avstrijske Koroške, natančneje iz kraja Serai v okolici Beljaka,² pa tudi iz drugih krajev, npr. Št. Jakoba v Rožu

(Rožni dolini) na Koroškem.³ Družina se omenja tudi v znani Sketovi povesti o Miklovi Zali, saj naj bi iz nje po legendi od tam izhajala Zala. »Pripoveduje se, da je bila Miklova Zala prababica današnjih potomcev tega imena«. ⁴ V Sketovi povesti se med osebami pojavijo družina Serajnik, kmet Serajnik, njegova žena in sin Mirko.⁵ »Rodbina je dala Slovencem veliko šolnikov, duhovnikov, glasbenikov, slikarjev«. ⁶

DOMICIJAN SERAJNIK

Med najstarejšimi znanimi lahko omenimo prosvetnega delavca **Domicijana Serajnika**, rojenega 12. septembra 1847 v Šentjakobu v Rožu, umrlega 27. oktobra 1929 v Konjicah.⁷ Osnovno šolo je obiskoval in končal v rojstnem kraju, gimnazijo v Gorici in učiteljske v Celovcu. Po maturi leta 1867 je bil učitelj v Spitalu, Šentilju na Dravi, Konjicah, na Ptujski gori; od leta 1887 je imel naziv nadučitelj. Leta 1877 se je kot narodnozaveden Slovenec umaknil iz Šentilja pred nemško nestrpnostjo in ponemčevanjem ter se s Koroške preselil in naselil na Spodnjem Štajerskem. Zlasti na Ptujski gori je ozaveščal in dvigal sadjarstvo in čebelarstvo, zato so mu za gospodarske zasluge leta 1925 priredili

1 Nevenka Korpič, kustosinja, Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

2 Beseda kraja Serei naj bi bila tudi etimološki izvor priimka Serajnik, op. avtorice.

3 Rožna dolina nemško Rosental. Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

4 Vir: Dom in svet (Ljubljana), letnik 39, številka 8. URN:NBN:SI:DOC-HN0M3K7J, <http://www.dlib.si>, pridobljeno decembra 2023.

5 Zgodba se odvija v 15. stoletju, v času turških vpadov, na Koroškem, v vaseh Svetne (Svatne), Sveče, Št. Jakob v šentjakobski župniji Rož. Župan Serajnik na dan sv. Petra in Pavla (29. junij) leta 1478 naznani, da se bližajo hudi časi zaradi slabe letine, kuge in Turkov. Rožani za obrambo pred sovražnikom obnovijo Gradišče. Miklova Zala odrašča brez očeta, ki je padel v bojih s Turki. Njej in materi pri kmetovanju finančno in z nasveti pomaga ugledni sosed Serajnik. Pred mnogimi leti je namreč Zalinemu očetu na smrtni postelji obljubil, da bo svojega sina poročil z Zalo. Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Miklova_Zala, pridobljeno decembra 2023.

6 Vir: <https://www.slovenskekonjice.si/objava/149883>, pridobljeno decembra 2023.

7 Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

»Serajnikovo slavnost«.⁸ Da bi utrjeval slovensko narodno zavest, je kot vnet pevec ustanavljal in vodil moške pevske zборе, pa tudi majhne instrumentalne skupine, poučeval igranje na citre in druge instrumente. Leta 1887 je objavil *Petje v ljudski šoli z ozirom na domoljubno in cerkveno pesem*.⁹

DOMICIJAN SERAJNIK ML.

V zakonu z Elizo Wüstner sta se Domicijanu Serajniku rodila sinova Domicijan Serajnik ml.¹⁰ in Franjo.

Domicijan Serajnik ml. je bil glasbenoprosvetni delavec. Leta 1892 je končal učiteljske v Mariboru, hkrati pa se učil igrati violončelo na glasbeni šoli v okviru mariborskega Filharmoničnega društva. Učiteljeval je na Ptujski gori, od leta 1895 do 1879 na Ptuj in od leta 1897 do upokojitve, leta 1925, v Ormožu. Tukaj je oživil narodno gibanje, ljubiteljsko, posebej glasbeno življenje; v Ormožu in okolici je ustanovil več skupin, in sicer tamburaški zbor, več godb na pihala, godalni kvartet. Z njimi je prirejal javne nastope.

Skladal je otroške, šolske in cerkvene pesmi, ki so bile objavljene v raznih zbirkah.¹¹ Med otroškimi pesmimi sta najbolj znani *Zima, zima*

bela (O. Župančič) in *Ob bistrem potoku je mlin*.

FRANJO SERAJNIK (FRANC, FRAN)

Brat **Franjo (Franc, Fran)** je bil prav tako glasbeno izobražen, saj je bil violinist in glasbenoprosvetni delavec.¹² Rodil se je 6. avgusta 1874 v Št. Ilju na Koroškem.¹³ Med letoma 1884–1889 je obiskoval nižjo gimnazijo v benediktinskem samostanu Admont, nato pa v letih 1889–1893 učiteljske v Mariboru, kjer je »naredil 12. julija 1893 zrelostno skušnjo«.¹⁴ Učiteljeval je v različnih krajih: kot začetni podučitelj od 1. novembra 1893 do 22. julija 1894 pri Sv. Antonu (Cerkvenjak)u v Slovenskih goricah, od 13. julija 1894 do 1. oktobra 1895 na Hajdini, od 1. oktobra 1895 do 17. aprila 1898 na Ptujski gori, od 27. aprila 1898 do 29. marca 1899 na Jurskem vrhu (prej Sv. Jurij ob Pesnici) in najdlje, od 27. aprila 1899 do leta 1919 v Središču ob Dravi.¹⁵ Po preselitvi v Maribor leta 1919, je bil učitelj na osnovni šoli, pomožni učitelj za violino na Glasbeni matici med leti 1919–33 in koncertni mojster njenega orkestra, od leta 1933 pa je tudi zasebno poučeval violino. Od okrog leta 1936 do 1939 je vodil godalni kvartet, ki ga je sestavil s svojimi učenci.

Njegov prvi učitelj violine je bil oče; kot osemletni fant je opravil sprejemni izpit na Dunajskem konservatoriju, a se vanj ni vpisal.

8 Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

9 Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

10 Domicijan Serajnik ml., rojen. 8. februarja 1873 v Šentilju na Dravi, umrl 14. apr. 1963 v Malečniku.

Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

11 Zbirke, v katerih so med drugimi objavljene pesmi Domicijana Serajnika ml.: A. Kosi, Letni časi, 1905 (1 pesem); isti, Šopek šolskih pesmi, II. d. 1906 (3 pesmi); H. Družovič, Pesmarica, I. 1909, 1920² (6 pesmi), 1925³ (1 pesem); I., 1909, 1920,² 1923³ (1 pesem); Jos. Pavčič, Našim malčkom! Malim pianistom! 1920, 1930,² 1936³ (3 pesmi za klavir s podloženim besedilom); isti, Slov. narodne za klavir I., Priredili Z. Bradačeva in S. Hrašovčeva. 1953 (1 pesem); Zk 1924, 188 (1 pesem); Adolf Gröbming, Osn. vijolin. šola. II. a zv., 1926 za violino in klavir s podloženim besedilom (1 pesem).

Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno decembra 2023.

12 Franjo Serajnik, rojen 6. avgusta 1874 v Šentilju na Dravi, umrl 2. februarja 1955 v Mariboru.

Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

13 Trg Središče, krajepis in zgodovina, 1910, str. 235.

14 Trg Središče, krajepis in zgodovina, 1910, str. 235.

15 Trg Središče, krajepis in zgodovina, 1910, str. 235.

Kot »učiteljski« je na mariborski glasbeni šoli Filharmoničnega društva končal v dveh letih 6-razredni violinski tečaj in na učiteljsku vodil vokalni kvartet. Bil je virtuozni violinist, imel je solistične koncerte v Mariboru, Ljubljani, Gradcu in manjših krajih. Izvajal je koncerte Mozarta, Beethovna, Viottija, Mendelssohna, Brucha, Dvořaka, Rubinsteina. Pred prvo svetovno vojno je z bratom Domicijanom igral v ormoškem godalnem kvartetu. Izvrstno je igral na gosli (violino), saj je bil »pravi veščak« na tem instrumentu in nastopal »često pri večjih koncertih«. ¹⁶ V Središču je ustanovil pevski in tamburaški zbor, nekaj časa je bil tudi organist v župni cerkvi v Središču. ¹⁷ Leta 1908 je iz razpadlih godb pritegnil glasbenike in ponovno ustanovil središko pihalno godbo. ¹⁸ S pedagogom in odličnim glasbenikom na središki šoli Francem Serajnikom je povezano pomembno obdobje središke godbe, saj so do leta 1914 nastopali na proslavah od Maribora do Ljutomera; zanjo je komponiral in prirejal skladbe. ¹⁹ Vodil jo je do konca prve svetovne vojne leta 1918, ko se je z bojišča vrnil in vodenje prevzel Martin Kocjan. Središka godba je med letoma 1911 in 1941 delovala v okviru Dravskega sokola Središče ob Dravi. S koračnicami je spremljala sokolske nastope, zlete in akademije. Sokolska godba je vsako leto središkemu občinstvu pripravila samostojna koncerta, in sicer na velikonočni ponedeljek in Martinovo nedeljo. Franc Serajnik se je v Središču 16. julija 1911, na povabilo županstva trga Središče, udeležil sestanka za pripravo vsesokolskega zleta celjske župe. ²⁰ Na

začetku vojne leta 1914 je bil učitelj in kapelnik sokolske godbe za štiri mesece zaprt v graškem zaporu, saj so ga oblasti ob razglasitvi mobilizacije označile za nevarnega, domnevno srbofilsko usmerjenega in politično nezanesljivega. ²¹

Franjo Serajnik. ²²

»Pečal se je tudi s skladanjem pesmi in drugim muzik. komadov; tako je priobčil več v narodnem duhu zloženih napevov.« ²³ Za pouk je leta 1930 izdal *Jugoslovanske narodne pesmi za dvoje gosli, I., II. Njegove pesmi za 1- ali 2-glasni mladinski zbor, je objavil A. Kosi v dveh knjigah, in sicer v delu Letni časi (Središče 1905, 1 pesem za 2-glasno petje s spremljavo*

16 Da capo al - simile (od začetka do - tako naprej): ob 110-letnici središke godbe. Središče ob Dravi, 1996, str. 10.

17 Trg Središče, krajepis in zgodovina, 1910, str. 236.

18 Središče ob Dravi. Kronika 1910–2020, str. 601.

19 Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.

20 Središče ob Dravi. Kronika 1910–2020, str. 151.

21 Središče ob Dravi. Kronika 1910–2020, str. 227.

22 Vir: Wagner (19??). Franjo Serajnik (1874–1955). URN:NBN:SI:IMG-3R58YEIF from <http://www.dlib.si>, pridobljeno decembra 2023.

23 Trg Središče, krajepis in zgodovina, 1910, str. 236.

klavirja) in v *Šopek šolskih pesmi I., II.*, (1906, okrog 20 pesmi).²⁴

Franjo Serajnik leta 1930.

DOMICIJAN, NAJMLAJŠI SARAJNIK

Sin Domicijana Serajnika ml. in nečak Franja Serajnika je bil ***Domicijan, najmlajši Sarajnik***; rodil se je 5. novembra 1899 v Ormožu. Bil je slikar, grafik in arhitekt.²⁶ Osnovno šolo je obiskoval v Ormožu (1907–1911), gimnazijo v Mariboru (1911–1917) in na Ptujju (1919–1921), kjer je tudi maturiral. Po maturi je želel na Dunaju študirati slikarstvo, vendar se je odločil za vpis na tehniško fakulteto v Ljubljano (1921–1926), kjer je študiral arhitekturo pri Jožetu Plečniku in Ivanu Vurniku. Diplomiral je leta 1926.

Po diplomi se je usmeril v grafiko in v letih 1927–36 delal kot grafik v delniški tiskarni v Ljubljani, kjer so bile natisnjene njegove razglednice in ostalo gradivo. Že okoli leta 1925 je namreč začel izdajati vrsto razglednic z narodno ornamentiko.

Poleg značilne vsebine in oblike je razglednicam skupno to, da so brez zapisa umetnikovega imena, priimka ali inicialk.²⁷ Ohranjena je npr. razglednica z velikonočnim voščilom, poslana 26. marca 1929. Ob izdelovanju razglednic je opremljal knjige za tisk, izdeloval osnutke za platnice, plakate, ilustriral mladinske knjige itd. Tudi v grafično oblikovanje je vpeljal narodno ornamentiko, tudi motiv čipke; njegovi osnutki za čipke so dosegli priznanja doma in po svetu.²⁸ Že od leta 1932 je deloval tudi v arhitekturi. Načrtoval je javne in stanovanjske stavbe ter notranjo opremo za stanovanja (jedilnice, spalnice, stilno pohištvo), hotelsko opremo, enodružinske hiše. Med drugim je projektiral Šlajmerjev dom v Ljubljani (1930, dograjen 1939), počitniške hiše v Gozdu Martuljku (1938) in Podkorenu (1939), zgradbo za Oblastni ljudski odbor v Bihaću (1947), tiskarno v Kočevju (1957), Dom na Velenjskem polju (1962), Ljudsko skupščino LRS (1958), Lovski klub LRS (1962). Med letoma 1933 in 1941 sta z Jankom Omahnom vodila atelje za notranjo arhitekturo. Med drugo svetovno vojno je bil član kulturniške skupine znotraj OF in bil v letih 1944–1945 interniran v koncentracijskem taborišču Dachau. Po vojni je do leta 1947 delal kot arhitekt na Ministrstvu za gradnje Ljudske republike Slovenije, zatem pa je bil do upokojitve leta 1959 direktor ljubljanskega podjetja Slovenija. Pisal je strokovne članke o arhitekturi in vrtovih ter jih objavljaval v reviji Žena in dom, dnevniku Jutro in Vodnikovi pratiki.²⁹

24 Zbirke, v katerih so med drugimi objavljene pesmi Franja Serajnika: H. Družovič, Pesmarica. I. Dunaj 1909, Lj. 1920 (po 3 pesmi), 1925 (10 pesmi); Šol. oder. I. zv., Lj. 1924 (napev k igrici Povodni mož); Mladina poje. I. Lj. 1960 (ponat. 1 pesmi). S. je tudi pesnil: Slike iz kor. šole. I.–III. Mir 1909, št. 6, 8, 19; 1 pesem ib. 1910, št. 24; otroške pesemce (Mlado J 1934, 375, 384; 1935, 8, 30, 48, 104).

Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno decembra 2023.

25 Vir: URN:NBN:SI:IMG-Q2YTPFCE from <http://www.dlib.si>, pridobljeno decembra 2023.

26 Vir: <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno decembra 2023.

27 Vir: <https://www.starerazglednice.si/post/614910641039360000/domicijan-serajnik-dolgotrajno-raziskovanje-je>, pridobljeno decembra 2023.

28 Vir: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/serajnik-domicijan/>, pridobljeno decembra 2023.

29 Vir: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/serajnik-domicijan/>, pridobljeno decembra 2023.

Že v času študija (1921–1926) se je kot slikar samouk ukvarjal s slikarstvom. Izšel je iz prve povojne slikarske generacije, skupine modernistično usmerjenih arhitektov v Ljubljani, imenovanih Petkovci (Josip Costaperaria, France Tomažič, Janko Omahen, Domicijan Serajnik ...), ki so bili vključeni v Klubu mladih. Kasneje so se preimenovali v Slovensko umetniško društvo.³⁰

V času šolanja je izpopolnjeval slikarsko tehniko, delal risbe, pastelev, olja s figuralno motiviko,

motive tihožitja in pokrajine je ustvarjal pod vplivom ekspresionizma in nove stvarnosti. V njegovih delih je vidna težnja po plastičnosti, kar kaže na prevlado arhitekta nad umetnikom v njem. Razstavljal je v češkem Hodoninu (1924), s Klubom mladih v Sarajevu (1926) in v Ljubljani na velesejmu (1927), kjer je imel svojo prvo samostojno razstavo.³¹ Umrli je 2. novembra 1983 v Ljubljani, kjer je na Žalah tudi pokopan.

Domicijan, najmlajši Serajnik.³²

Domicijan, najmlajši Serajnik.³³

Velikonočna razglednica, avtor Domicijan, najmlajši Serajnik.³⁴

Umetniki svoje generacije v Klubu mladih, ki se je kasneje preimenoval v Slovensko umetniško društvo. Stojijo z leve: Domicijan Serajnik, Ivan Čargo, Tine Kos, Nande Vidmar, Drago Vidmar, Franjo Stiplovšek, Miroslav Oražem, France Zupan, Tone Kralj, France Kralj, Lojze Špacapan, Marjan Mušič, Ivan Napotnik, Veno Pilon, Božidar Jakac, Gojmir Kos.³⁵

30 Vir: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Petkovci>, pridobljeno decembra 2023.

31 Vir: <https://www.obrazislovenskipokraj.in.si/oseba/serajnik-domicijan/>, pridobljeno decembra 2023.

32 Vir: Spominski almanah slovenskih strokovnih pisateljev, publicistov in projektantov, Ljubljana, 1940, str. 196.

33 Vir: <https://ukm.um.si/serajnik-domicijan-najml>, pridobljeno decembra 2023.

34 Vir: <https://www.starerazglednice.si/post/614910641039360000/domicijan-serajnik-dolgotrajno-raziskovanje-je>, pridobljeno decembra 2023.

35 Vir: <https://museums.eu/collection/object/4629/klub-mladih>, pridobljeno decembra 2023..

D. SERAJNIK: OČE.

Oče Domicijan Serajnik,
1926.³⁶

Grob družine Serajnik na ljubljanskih Žalah.³⁷

Slovensko umetniško društvo v Ljubljani (nekdanji »Klub mladih«) ob svoji XV. razstavi v Ljubljani septembra 1926: France Kralj, Tine Kos, Fran Zupan, Gojmir Anton Kos, Fran Stiplovšek, Tone Kralj, Ivan Čargo, Nande Vidmar, Marjan Mušič, Drago Vidmar, Domicijan Serajnik.³⁸

POVZETEK

Rodbina Serajnik je bila stara slovenska družina, ki je imela korenine na avstrijskem Koroškem. Kot narodnozavedni in pripadni Slovenci so si prizadevali h krepitvi slovenstva in kulturnega življenja

36 Vir: Dom in svet (Ljubljana), letnik 39, številka 8. URN:NBN:SI:DOC-HN0M3K7J from <http://www.dlib.si>, pridobljeno decembra 2023.

37 Vir: <https://www.najdigrob.si/slovenski-grobovi/2984/domicijan-serajnik>, pridobljeno decembra 2023.

38 Vir: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-SAA70ZE>, pridobljeno decembra 2023.

med slovenskim življenjem na narodno mešanem ozemlju na avstrijskem Koroškem. Zaradi pritiska, ki ga je izvajalo avstrijsko govoreče prebivalstvo, so se njeni predstavniki v drugi polovici 19. stoletja preselili na Spodnjo Štajersko. Delovali so na pedagoškem, šolskem, društvenem, glasbenem, gospodarskem... področju. V prispevku je podan biografski prikaz rodbine na podlagi ohranjenih virov. Člani družine so delovali tudi na širšem ormoškem območju in tukaj pustili pomembne sledi.

LITERATURA, VIRI

- Prof. Fr. Kovačič, *Trg Središče, krajepis in zgodovina*. Maribor, 1910.
- *Središče ob Dravi*. Kronika 1910–2010, Središče ob Dravi, 2011.
- Nevenka Korpič, *130 let Godbe na pihala Središče ob Dravi*. Razstavna publikacija. Središče ob Dravi. 2016.
- Nevenka Korpič, *Dravski sokol Središča ob Dravi*. Razstavna publikacija. Središče ob Dravi. 2011.
- Franc Krnjak, *Da capo al - simile (od začetka do - tako naprej): ob 110-letnici središke godbe*. Središče ob Dravi, 1996.
- Fran Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost*. Ljubljana, Maribor, 1961.
- K. Dobida, *Slikar Domicijan Serajnik*. V: Mladika, Celje, 1930.
- Mladika, *Družinski list s podobami*. Mohorjeva tiskarna, Celje, 1930.

SPLETNI VIRI

- Rodbina Serajnik. Dostopno na: <https://www.slovenskabiografija.si/rodbina/sbi562612/>, pridobljeno novembra 2023.
- Zdenka Serajnik. Dostopno na: <https://www.slovenskekonjice.si/objava/149883>, pridobljeno decembra 2023.
- Serajnik, Domicijan. Dostopno na: <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/serajnik-domicijan/>, pridobljeno decembra 2023.
- Slovenski grobovi. Serajnik Domicijan. Dostopno na: <https://www.najdigrob.si/slovenski-grobovi/2984/domicijan-serajnik3>, pridobljeno novembra 2023.
- Serajnik, Domicijan najml. Dostopno na: <https://ukm.um.si/serajnik-domicijan-najml>
- Spominski almanah slovenskih strokovnih pisateljev, publicistov in projektantov. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-OSB5LFAN>, pridobljeno decembra 2023.
- Osebnosti. Veliki slovenski biografski leksikon. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-CVEMQ3HH>, pridobljeno novembra 2023.
- Domicijan Serajnik. Dostopno na: <https://www.starerazglednice.si/post/614910641039360000/domicijan-serajnik-dolgotrajno-raziskovanje-je>, pridobljeno decembra 2023.
- Petkovci. Dostopno na: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Petkovci>, pridobljeno decembra 2023.
- Slovensko umetniško društvo v Ljubljani. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-SAAY70ZE>: Slovensko umetniško društvo v Ljubljani (bivši »Klub mladih«), pridobljeno decembra 2023.
- Dom in svet (Ljubljana), letnik 39, številka 8. URN:NBN:SI:DOC-HN0M3K7J from <http://www.dlib.si>, pridobljeno decembra 2023.

ČEVJARSTVO V TOMAŽEVSKI FARI

Prispevek obravnava čevljarske obrtnike na omenjenem območju.

Ključne besede: čevljarstvo, obrt, Sv. Tomaž, tomaževska fara.

Čevljarstva sem se verjetno začel zavedati, ko so mi nekoč obuli prve čevlje, ki sem jih dobil od starejše sestre. Ne spomnim se, da bi jih kupovali, so se pa čevlji, ki so bili vedno enake velikosti, selili z večjih nog na manjše.

Še bolj kot čevlji, je bila pomembna čevljarska delavnica, ki je pri hiši že več kot 100 let, čeprav je zadnja desetletja namenjena predvsem skladiščenju, toda orodje, police s kopiti, miza, delovna miza, čevljarski stol in šivalna stroja so še vsi tam in v polnem številu. Starši so mi govorili, da so me fantiča, ki so me odvajali od plenice, posadili v delavnici na kahlo, in da sem tam predsedel veliko časa. Uspešno. V tistem času je v delavnici na Seniku delal le oče Jožef Ambrož, njegov oče Ivan, ki je z obrtjo začel po vrnitvi iz prve svetovne vojne in je bil takrat star že preko 70 let, pa ni več veliko delal v čevljarstvu. Oče je v tistih letih, ob popravilih rabljene obutve delal tudi nekaj nove, predvsem tistim, ki si zaradi invalidnosti ali kakšnih drugih posebnosti čevljev niso mogli kupiti. Spomnim se zgodbe očetove stranke iz sosednje vasi, ki mu je oče vedno delal čevlje, saj je imel eno nogo krajšo in je imel en čevelj z zelo debelim podplatom. Izvedel je, da mu kot invalidu pripada nadomestilo za nove čevlje. Prijavil se je, in, ko so ga poklicali na komisijo, je kot se za poštenjaka spodobi, šel tja z novimi

čevlji, ki mu jih je naredil oče. Na komisiji so mu čevlje pohvalili in mu rekli, naj jih kar nosi. Ko je prigodo razočaran povedal sodelavcu, tudi invalidu, ki je pred tem pri komisiji dobil nalog za nove čevlje, ga je ta vprašal, če je šel tja v teh lepih čevljih. Ko je to potrdil, mu je pametno odgovoril, da moraš na tak pregled v najslabših čevljih. Tudi teh je bilo v naši delavnici v obilju.

To so bili časi, skoraj 50 let nazaj, ko so ljudje pred zimo prinašali zimsko obutev v popravilo, v pomladanskem času lažjo obutev in tik pred začetkom pouka v septembru še šolske torbe. Predvsem zadnji dan je bilo teh veliko. O šolskih torbah je tudi zanimiva zgodba, ki še živi in tudi torba, ali pa vsaj kakšen kos usnja od nje. Očetov znanec iz sosednje vasi je delal v Nemčiji in je od tam prinesel usnje iz krokodilje kože, da mu je oče iz njega nekaj naredil. Ostanek, ki ga ni porabil, je dal očetu, in ta je iz njega naredil torbo, ki jo je najprej nosila najstarejša sestra, in potem se je torba selila po lestvici navzdol do nas, mlajših najemnikov. Ja, tudi eksotika je prišla na Senik v našo čevljarsko delavnico.

V naslednjih desetletjih se je prošnja soseda Lojza Bogu vedno bolj uresničevala in je bilo tudi popravi vedno manj. Sosed je namreč vedno govoril, da prosi Boga, da bi delali take čevlje, ki bi med uporabo razpadli in jih ne bi bilo več moč popravljati. To je danes skoraj pravilo.

Oče, čevljarski mojster Jožef Ambrož, se je poslovil proti koncu leta 2021, v času, ko bi bila njegova čevljarska delavnica pred pol stoletja

¹ Ciril Ambrož, Jožefov sin, ljubiteljski fotograf, Vičanci.

polna zimske obutve potrebne popravila. Bil je skoraj zagotovo zadnji čevljarški mojster svoje generacije. Mojstrski izpit je opravil leta 1952, potem so kmalu mojstrska izpite ukinili ter jih na novo obudili pred leti, tako da je danes spet mogoče pridobiti izobrazbo čevljarškega mojstra.

Z opisom se bom vrnil nazaj, tako daleč, kot je segal očetov spomin na čevljarško stroko. Oče Jožef Ambrož je bil predzadnji vajenec v domači čevljarški delavnici in zadnji pri svojem očetu Ivanu Ambrožu. Zadnji vajenec je bil Ivan Horvat iz Lahoncev. Učil se je v letih 1951–1954, rojen je bil leta 1938, umrl je leta 2020?

Jožef je bil rojen leta 1927, imel pa je tudi starejšega brata Ivana, ki je bil rojen 1919. in je bil kot najstarejši sin po tradiciji zapisan domači obrti in tudi mali kmetiji. Zato so Jožefa leta 1939 poslali v klasično gimnazijo v Maribor, ki jo je uspešno opravljal do začetka druge svetovne vojne, ko je bilo šolanje prekinjeno. Po povratku domov je ponavljal šolsko snov in opazoval čevljarje pri delu, posebej brata Ivana, saj je bil oče Ivan takrat cestni nadzornik na Pohorju, čeprav je bil nosilec obrti. Brat Ivan mu je bil vzgled in učitelj in tako je v letih vojne opravil vajeništvo in na koncu pomočniški izpit, ki ga je bilo treba opravljati v drugi delavnici in ga zagovarjati pred komisijo. V času šolanja je večina praktičnega šolanja potekalo doma, teoretični pouk pa je v zimskem času potekal na Ptuj v Mladiki in to trikrat tedensko. Vajenec Ivan Horvat je bil v vsakem učnem letu tri mesece na šolanju v Ljubljani.

Vojna je v veliki meri posegla v življenji bratov Ivana in Jožefa, saj je bil Ivan vpoklican v nemško vojsko leta 1943 in bil v januarju 1944 pri Monte Casinu v Italiji težko ranjen. Proti koncu leta 1944 je bil odpuščen domov kot nesposoben za

vojaško službo, kar je pomenilo, da bi tudi dela v delavnici in na kmetiji težje opravljal, zato je šel po vojni na šolanje v Maribor v gradbeno stroko, brat Jožef pa je bil poslan na služenje obveznega vojaškega roka, kjer pa je ohranil stik s čevljarško stroko in seveda tudi strokovno napredoval, saj je dve leti delal v čevljarških delavnicah v Kranju, v Račah, v Klani, na Reki, v Zemunu in še kje. V tem času je bil nosilec obrti še oče Ivan in to vse do leta 1953, ko je obrt predal sinu Jožefu, ki je obrt sklenil leta 1964.

V letih po vojni je bilo dela veliko, saj se je industrija obutve počasi širila, potrebe pa so bile velike, tako za popravila kot za izdelavo nove obutve. Nekateri čevljarji so s povezali z obutveno industrijo in so delali le nekatere faze del za industrijo, vendar so bila ta dela slabo plačana. V začetku petdesetih let se je oče odločil, da bo opravil mojstrski izpit. Opravil je teoretične izpite in tudi mojstrsko izpitno delo, ki ga je opravljal v čevljarški delavnici Felicijan v Mariboru. Izdelati je moral par šivanih gozjarjev. Najprej je bilo treba narediti risbo, kroje, izrezati usnje, strojno zašiti in gozjar izdelati do konca. Normativ je bil 20 ur. Izpitna komisija je izdelek pregledala in potem je bilo treba izdelek še zagovarjati. Takrat so izpit opravljali štirje kandidati in ena kandidatka. Ko je bilo vse končano, so morali peljati komisijo na večerjo v Veliko kavarno.

Spomin na čevljarje in čevljarjenje, predvsem v družini Ambrož, je očetu Jožefu segal do deda Franca Ambroža (1856–1931), ki ni bil izučen čevljar, je pa čevlje popravljaj. Sin Ivan (1890–1974) se je čevljarške obrti in spretnosti učil pri čevljarju Šnajderju na Runču, potem je začel delati doma, dokler ni bil vpoklican v redno vojsko tedanje Avstro-Ogrske; ko je z vojaško obvezo zaključil, se je začela prva svetovna

vojna, ki mu je vzela še štiri leta in brata Martina, ki je padel na Tirolskem. Njega je vojna vodila od Galicije, dalje na Karpate potem na Sočo, v Tirole in na Piavo, od tam pa je pobegnil domov. Ko je po vojni začel z obrtjo, je delal doma in po šterah, imel je pomočnike in učil vajence. Teh je bilo v času obrtništva 21 (nekateri izmed njih, ki se jih je oče spomnil, so bili: Jakob Vaupotič iz Litmerka (nekaj časa je imel svojo obrt v Ormožu), Stanko Jaušovec z Runča (imel je obrt v Ormožu, potem je delal v goricah), Fekonja (ime ni znano), Alojz Petek iz Žvaba (deset let je delal kot pomočnik v delavnici na Seniku), Anton Rizman iz Vitana, Jakob Munda iz Vičancev, Jožef Marin iz Bodkovcev, Stanko Kosi iz Koračic, Franc Kralj iz Lahoncev, Ivan Horvat iz Lahoncev, sinova Ivan in Jožef ...

Obrt in čevljarstvo seveda nista zamrla niti med drugo vojno, saj so bile potrebe enake kot v mirnem času. Delali so vsi trije domači čevljarji in tudi kakšen pomočnik, kolikor jih ni zajela vojna obveznost in prisila. Oče je pripovedoval, da so za mizo v delavnici večkrat sedeli partizani v civilu in nemški orožniki. Na srečo so bila vsa ta srečanja brez posledic.

Med vojno in v času gospodarske krize je bil čevljarstvo material drag in težko ga je bilo dobiti. Ljudje bi radi novo obutev, toda zaradi slabih časov se je večino le popravljalo.

Po vaseh v tomaževski fari se je čevljarstvo po očetovem spominu v tistem času opravljalo v veliko vaseh, če pa v kakšni vasi ni bilo čevljarja, sta bila mogoče v sosednji dva. Na Seniku je bil še Franc Hebar, ki je imel pomočnike in vajence. Pri njem so se učili: Jakob Petrena iz Sejancev, Ciril Klemenčič iz Male vasi, Jožef Grašič iz Male vasi. Franc Hebar se je učil pri Megli v Pršetincih. Hebar je delal kot obrtnik še po

drugi vojni, čevljarstvo je delal tudi brat Janez, ki je imel delavnico v Rakovcih. V Hranjigovcih je čevljaril Peter Črnjavič (ni imel obrti); na Sejancih se je s čevljarstvom ukvarjal Jakob Petrena (obrti ni imel, je pa delal v Mariboru v čevljarstvu Gregorinčič). V Zagorju je bil čevljar Jožef Grašič, ki je v petdesetih letih, za Jožetom Ambrožem, opravil mojstrski izpit, ni pa imel obrti (pozneje je bil zaposlen v Nemčiji).

Na Žvabu je deloval čevljar Alojz Petek s svojo delavnico. Njegov učenec je bil Anton Kralj. Petek je začel uk pri Ivanu Ambrožu leta 1927 in je pri njem delal do vojne. Mojstrski izpit je naredil v Gradcu, zgradil si je delavnico, kupil si je dva šivalna stroja, po vojni je še nekaj časa delal, potem pa ni več napredoval, saj so se časi za čevljarsko obrt poslabšali. Ohranil pa je silno lep odnos do prvih delodajalcev in se je velikokrat z veseljem oglasil.

V Savcih sta čevljarila Feliks Nedeljko in sin, vendar nista imela obrti. V Hranjigovcih je bil čevljar Alojz Petek, ki je delal večinoma za domače, pozneje se je usmeril v zidarstvo.

Nekateri gospodarji, predvsem kmečki, ki so dali obdelati kože zaklanih svinj in goved, so želeli, da bi čevljarji prišli delat na dom. Ob tem so obutev popravljali in tudi delali novo. To je trajalo več dni. Spali so tam ali pa šli domov. Delali so v okoliških vaseh in tudi zunaj domače fare.

Materiale so nabavljali v Ormožu pri Kralju in Pirihi, na Ptuju v Konusu, v Ljutomeru pri Martinošiču in tudi v Mariboru. Drobni material, predvsem klince in žeblje so imele tudi vaške trgovine. Kopita so že tedaj delali v Kopitarni Sevnica. Šivalni stroji so bili velik pripomoček, saj je bilo šivanje hitro in natančno. Seveda pa jih niso imeli vsi čevljarji, zato so delali te usluge

tudi za druge. Ivan Ambrož je prvi šivalni stroj kupil kmalu po prvi vojni, drugega pa leta 1935. Stroji so bili takrat dragi, saj so stali več kot deset parov čevljev. Singer je bil že tedaj pojem kvalitete. »Flahštošarica« je bil za šivanje novih in »cilinderca« za popravilo starih.

Delovni dan čevljarjev je bil šest dni, delalo se je od šeste zjutraj do večera. Električna je prišla v naše kraje po 50-ih letih, do tedaj so svetili s petrolejkami in tudi s karbidovkami. V času razcveta čevljarstva se je delalo pri slabi luči. Povpraševanje za storitvami se je povečalo pred zimo in tudi pred veliko nočjo, ko si je marsikdo zaželel nove obutve.

Pri popravilih čevljev, predvsem podplatov iz usnja, ki so bili hitro obrabljeni, je velik napredek pomenila široka uporaba gumipodplatov po drugi vojni. S tem se je močno podaljšala življenjska doba čevljev. Pojavila so se tudi lepila in zadrge. Znanja in spretnosti so se nadgrajevale. Usnjeni podplati so na mehkih travnatih in ilovnatih podlagah dolgo in dobro držali, na gramoznih, asfaltnih in betonskih podlagah pa je bila obraba izjemno hitra.

Čevljarji so predvsem na zahtevo strank sledili tudi modi, saj so predvsem pri ženski obutvi sledili »trenutno lepemu«. Pri moški obutvi so veljalo kot zelo zahteven izdelek visoki škornji z mehki ali trdimi »sarnicami«. Še danes pomnim, da jih je dedek obul včasih ob posebnih priložnostih. Tudi otroci smo imeli pol visoke usnjene škornje, ki smo jih vsaj trije zapovrstjo ponosili, saj je bila obutev vzdrževana in s tem je bila njihova življenjska doba dolga. Prej smo se je naveličali, kot se je raztrgala. Spomnim se zgodbe, ki se nanaša na nevzdrževano obutev. Zanimarjane čevlje je v popravilo prinesla sovaščanka in dedek ji je rekel: »Marica, preveč

si jih mazala«, pa je odgovorila: »Kaj boste pravili, niti enkrat jih nisem namazala!«

Kože kot surovino za usnje je bilo treba strojiti, da je potem lahko nastala obutev, torba, pas ali pa bič. Spomnim se, da je oče nekoč odpeljal telečjo kožo v strojenje v Radoslavce, in ko je bila po nekem času gotova in predelana v telečji boks, sva šla z očetom s traktorjem ponj. Dobila sva v rolo zvit kos telečjega usnja, z ene strani lepo svetlečega in neizmerno smrdečega (postopek izdelave kože je znan in sestavine niso bile ravno dišeče). »Saj se bo *zluftalo*«, je rekel oče, ko sva z vrstico zvitek privezala na traktorski priklop, da ga ne bi izgubila. Seveda ga nisva, saj naju je smrad do doma opominjal, da je še vedno z nama. *Kūžnarija*, kot so rekli predelovalnici kož, je bila tudi v Ormožu na Ptujski cesti, kjer je bila pred leti Tovarna Jože Kerenčič, danes pa je tam stanovanjski blok.

Čevljarstvo je bilo, ne samo pri Tomažu, ampak v vsej širši okolici žrtev hitrega in cenejšega dela industrije, ki je s poceni materiali in modno obliko ter z veliko izbiro zadovoljila večino. Odlična obutev iz najboljših materialov pa ima še vedno podobno ceno, kot je bila »kalkulacija« obutve očeta pri opravljanju mojstrskega izpita.

Znanje in spretnosti se najlažje iztrgajo pozabi, ko se prenesejo na mlajši rod ali so zapisane. Čevljarska spretnost se je v naših krajih popolnoma izgubila, z zapisanim, pa je na to pomembno stroko ohranjenega vsaj nekaj spomina.

POVZETEK

Z zapisom očetovega pričevanja o čevljarjih in čevljarstvu pri Svetem Tomažu sem želel iztrgati pozabi vsaj nekaj spomina na izredno pomembno obrt, ki je zaradi popolne industrializacije panoge v našem okolju popolnoma usahnila, čeprav je večino dvajsetega stoletja še omogočala delo in zaslužek. Nekateri so od nje živeli, drugi so jo opravljali kot dopolnitev, predvsem h kmetijski dejavnosti. Ob navedenem je treba omeniti, da je na vsem območju le še ena v celoti ohranjena in opremljena čevljarska delavnica ter ena delno porušena z nekaj malega orodja in opreme, vse druge so preurejene v druge namene, orodje izgubljeno in predvsem zavrženo, čevljarji pa so že vsi pokojni.

Čevljar Jožef Ambrož v domači delavnici.
Foto, hrani: Ciril Ambrož.

NASTANEK IN RAZVOJ KNJIŽNIČARSTVA NA KOGU »HABENT SUA FATA LIBELLI!«/»KNJIGE IMAJO SVOJE USODE«

Prispevek o knjižničarstvu na Kogu obravnava zgodovino knjižničarstva, od pojava čitalnic in bralnih društev, do različnih organiziranih oblik dejavnosti, ki so bile tudi posledice politične delitve na dva tabora – liberalce in klerikalce.

Za širši slovenski prostor je najverjetneje presenetljiv podatek, da je Kog dobil svojo prvo knjižnico že leta 1881, torej v obdobju, ko so se v slovenskem prostoru uveljavljala bralna društva in čitalnice.

Po nekaterih podatkih naj bi bila knjižnica ustanovljena že 1879. ali 1880. leta, vendar je verjetneje natančnejši datum leto 1881, saj je kronist v Ptujskem listu leta 1921 zapisal, da je ljudsko knjižnico pri Sv. Bolfenku na Kogu, pred štiridesetimi leti, ustanovil takratni nadučitelj Slanc.

Knjižnico so pozneje večkrat obnavljali.

V začetku 20. stoletja sta v tem kraju delovali celo dve javni knjižnici, šolska in učiteljska knjižnica in tudi nekatere društvene knjižnice.

Ključne besede: knjižničarstvo, Kog, javna knjižnica, šolska knjižnica, učiteljska knjižnica, društvena knjižnica.

I. UVODNE MISLI

Zgodovina knjižnic na Slovenskem ozemlju sega že v 18. stoletje. V Ljubljani je bila leta 1693 ustanovljena Academia operosorum, predhodnica današnje Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Leta 1701 so ustanovili knjižnico, danes imenovana Semeniška knjižnica, ki je postala prva uradna javna znanstvena knjižnica na Slovenskem. Knjižnica je kot del škofijske knjižnice javno delovala do leta 1794, ko je vlogo javne knjižnice prevzela državna licejska knjižnica, nato pa je bila interna strokovna knjižnica ljubljanskega bogoslovja.²

Prve **ljudske knjižnice** na Slovenskem so se pravzaprav začele razvijati že v 19. stoletju, ko so na Gorenjskem začele nastajati čitalnice in bralna društva.

V Ormožu je bila leta 1868 ustanovljena Narodna čitalnica.

Z razvojem **čitalnic in bralnih društev** je bila leta 1904 ustanovljena prva ljudska knjižnica na Jesenicah, dve leti kasneje ljudska knjižnica v Radovljici, naslednje leto, leta 1907 pa javna ljudska knjižnica v Kranju.³

Ormož je dobil prvo Ljudsko knjižnico leta 1906.

¹ Tonček Luskovič, nekdanji dolgoletni predsednik Zgodovinskega društva Ormož.

² Dolinar, 2004.

³ Kalan, 2016.

Prve knjižnice na Slovenskem so se začele razvijati iz različnih čitalnic in bralnih društev, njihovo število pa se je tik pred drugo svetovno vojno, leta 1940, povečalo že na kar 855 ljudskih knjižnic skupaj s celotnim fondom, ki je znašal okoli 580.000 knjig.

Nekatere so se povečale in se še danes razvijajo skupaj s sodobno tehnologijo, hkrati pa skušajo ohranjati del zgodovine.

V obdobju med obema vojnama so na Slovenskem delovale predvsem ljudske knjižnice v okviru političnih strank in njihovih prosvetnih organizacij ter drugih organizacij in društev, manjše pa so delovale v sklopu osnovnih šol.

Berčič (2000) navaja, da so v obdobju med obema vojnama ljudske knjižnice delovale predvsem pod okriljem političnih strank in njihovih prosvetnih organizacij. Leta 1927 so skupaj vodile 415 knjižnic s fondom 249.000 knjig.

Nekatere ljudske knjižnice so delovale pri drugih organizacijah in društvih (zanje je skrbela lokalna uprava), manjše pa so delovale v sklopu osnovnih šol.

Ljudske knjižnice so bile najbolj razširjene na območju Maribora, Ljubljane, Ptuja, Celja in Kranja.

Nekatera društva so se začela odpirati iz ozkih krogov tudi navzven in v svojo dejavnost uvajati tudi knjižnice. Pri knjižnični dejavnosti so knjige izposojala tudi ostalim prebivalcem, ne samo članom. Seveda pa je lahko član društva oskrboval s knjigami člane v družini, ki niso bili včlanjeni. Tako nastane že tu prva mreža v prepletanju.

Po prvi svetovni vojni, kot pravi Eva Kodrič-Dačić (2000), je bilo knjižničarstvo v polnem razcvetu, kar je pripeljalo tudi do prvih poskusov urejanja področja javnega knjižničarstva z zakonom.

V obdobju med obema vojnama je bilo urejanje šolskih knjižnic urejeno z različnimi zakoni, ni pa bilo posebnega zakona o javnih ljudskih knjižnicah. Zakoni o šolskih knjižnicah so med drugim določali, da lahko v krajih, kjer ni javnih ljudskih knjižnic, prebivalci uporabljajo šolske knjižnice. Javno knjižničarstvo torej ni bilo ustrezno zakonsko pokrito, kar ni omogočalo ustreznega koordiniranega in kooperativnega dela med knjižnicami.

Javne knjižnice so dosegle svoj vrhunec pred drugo svetovno vojno.

Naloga je bila organizirati in ozaveščati kmečko prebivalstvo, predvsem mladega rodu.

II. KNJIŽNIČARSTVO NA KOGU PRED 2. SVETOVNO VOJNO

Za širši slovenski prostor je najverjetneje presenetljiv podatek, da je **Kog dobil svojo prvo knjižnico že leta 1881.**

Majhen kraj na zadnjih obronkih Slovenskih Goric, s pretežno tujimi lastniki vinogradov, in drugih kmetijskih zemljišč, je smelo zakorakal na pot kulture in ohranjanja slovenskega jezika.

Po nekaterih podatkih naj bi bila knjižnica ustanovljena že 1879. ali 1880. leta, vendar je verjetneje natančnejši podatek leto 1881, saj je kronist v Ptujskem listu leta 1921 zapisal, da je **ljudsko knjižnico pri Sv. Bolfenku na Kogu, pred štiridesetimi leti, ustanovil takratni**

nadučitelj Slanc. Knjižnico so pozneje večkrat obnavljali.

V začetku 20. stoletja sta na Kogu delovali celo dve javni knjižnici.

- **Eno je ustanovilo Bralno društvo Lipa (liberalci), ki je delovala najprej pri trgovcu Ivanu Rauu, pozneje pa pri Jožefu Zadravcu (današnji domačiji Luskovič),**
- **drugo so ustanovili klerikalci pod okriljem Prosvetnega društva in je delovala v prostorih Kmečke hranilnice in posojilnice Sv. Bolfenk.**

Tudi na področju kulturnega življenja se je pojavljala globoka delitev na dva politična pola, kot tudi sicer v političnem življenju.

Močan dejavnik kulturnega življenja je bilo učiteljstvo, ki je spodbujalo in pritegovalo osnovnošolsko mladino, imelo pa je tudi močan vpliv pri splošnih kulturnih društvih in ustanovah.

Večina knjig obeh kogovskih knjižnic je bila v času 2. svetovne vojne uničenih in požganih. Uničena je bila tudi šolska knjižnica, saj je poslopje osnovne šole v zaključnih vojnih operacijah druge svetovne vojne, pogorelo.

III. BRALNA DRUŠTVA IN ČITALNICE

Čitalniško gibanje se je na Slovenskem začelo leta 1861 v Trstu.

V čitalnicah se je odvijalo kulturno-politično, narodno in družabno življenje. Začetki in zametki čitalnic so bila **bralna društva**.

Za ustanavljanje čitalnic na Slovenskem je bilo najpomembnejše obdobje v letih od 1860 do

1870. Ustanavljali so jih tudi kasneje, vendar so takrat nanje vplivali politični boji in nesoglasja med Slovenci, kar pa je slabo vplivalo na prvotne naloge čitalnic. Na Slovenskem so čitalnice sicer nastajale zlasti v mestih, trgih in manjših upravnih središčih. V njih se je zbiralo domače meščanstvo in narodnozavedna inteligenca. Kasneje so jih začeli ustanavljati tudi v manjših krogih, poleg podeželskih vplivnežev so se vanje začeli vključevati tudi kmetje.

Bralna društva, ki so se v zahodni Evropi pojavila že v 18. stoletju, so se v srednji Evropi uveljavila šele v 19. stoletju. V njih so se zbirali meščani, prebirali časopise in razpravljali o njihovi vsebini ter organizirali družabne dogodke.

Skozi društveno življenje, ki je vključevalo spodbujanje branja, zbiranje, hranjenje in razširjanje časopisja in knjig, skrb za dramsko-gledališko dejavnost ter prevajanje in prirejanje literature za narodnokulturne in zabavne prireditve, so ta društva še pred pojavom čitalnic pomembno prispevala k razvoju literarnega življenja in kulture.

Glavni namen bralnih društev je bil spodbujati slovensko narodno zavest in rabo slovenščine, učili pa so se tudi drugih slovanskih jezikov. Društva so bila naročena na različne časopise in imela knjižnico. Vendar pa ta društva še niso bila namenjena vsemu ljudstvu, pač pa predvsem mestni oz. trški inteligenci.

*** Bralno društvo LIPA pri Sv. Bolfenku na Kogu**

Sredi 19. stoletja so narodi v okviru Avstro-Ogrske monarhije pridobili pravico, da *»se smejo v okvirih postave shajati ter društva ustanavljati.«*

Po vzgledu čitalnic, ki so se ustanovljale v mestih in večjih trgih, so začeli vneti rodoljubi tudi na kmetih snovati podobna društva, katerih glavni namen je bil *podučevati* preprosto ljudstvo ter ga izobraziti na različnih področjih, predvsem na političnem in gospodarskem.

Da bi bralna društva dosegla svoj namen, so naročala »v zdravem duhu pisane slovenske novine, zbiranje koristnega berila v svojih knjižnicah ter prirejanje veselice. Kdor le količkaj misli, uvidi kmalu hasek ali korist bralnih društev. Časniki, ki bi bili za kmeta sicer predragi, pridejo mu v bralnih društvih za majhen letni donesek v roke; saj vsi udje plačujejo za jednega in jeden za vse!«

Bralno društvo Lipa je leta 1902 ustanovil Jožef Zadravec, kmet iz Lačavesi.

Bralno društvo je delovalo najprej v prostorih trgovine Rau, pozneje pa pri Jožefu Zdravcu na današnji domačiji Luskovič v Lačavesi.

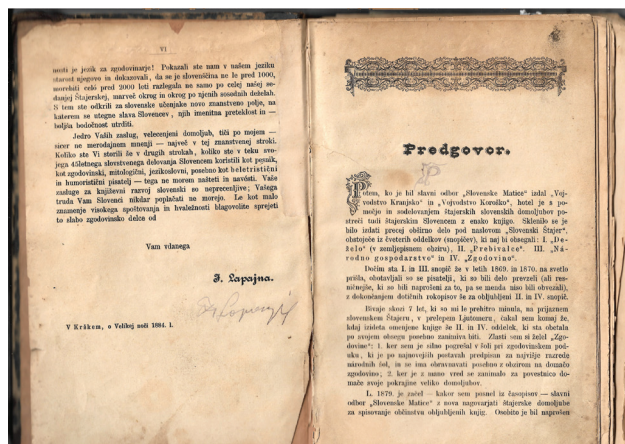
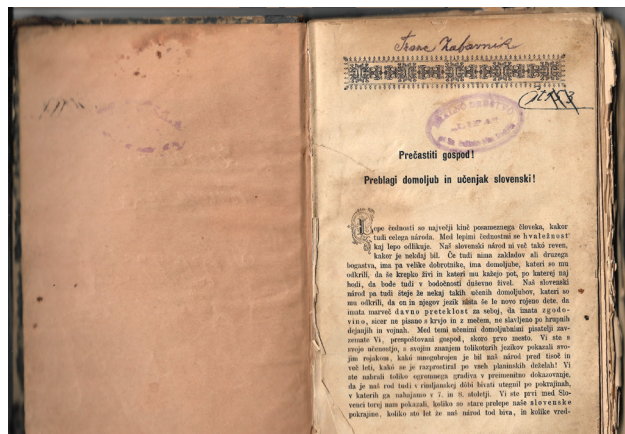
Pri delu društva so najbolj zavzeto pomagali Alojz Vrabel s Koga, ki je bil takrat študent, Ivan Brumen, kmet in trgovec s Koga, Ivan Rubin, kmet s Koga, ter kmečki sinovi Ciril, Peter in Jakob Zabavnik iz Vodrancev.

Društvena aktivnost je bila zelo živahna in vsebinsko bogata. Organizirali so družabne večere, na prostem so prirejali veselice.

Bralno društvo Lipa je opravilo v tistem času pomembno kulturno in narodno poslanstvo.

Poleg že naštetih članov društva je treba poudariti še sodelavce: Ivana Raua, Roberta Košarja, ki je že za časa Avstro-Ogrske zagovarjal pravice Slovencev, Ignaca

Zdravca, Franca Rizmana, Ignaca Vičarja in Stanka Čurina, ki je bil tudi knjižničar.

Trgovina Rau.

Domačija Jožefa Zdravca, danes dom družine Luskovič.

Knjižničarji so bili še: Vincek Lukman, krojač, Vida Zadravec (Luskovič) in na koncu Mimika Lukman (Zorjan).

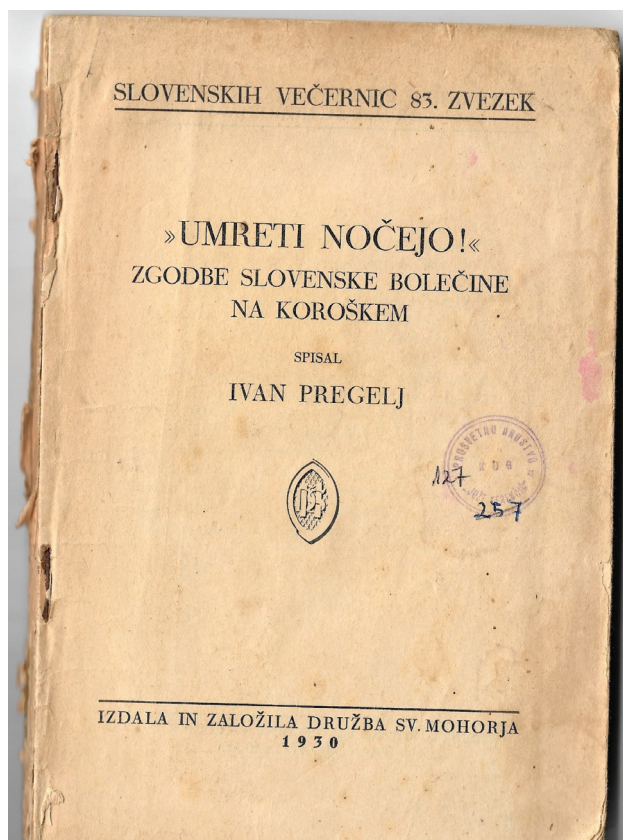
Knjižni fond je obsegal okrog 1500 knjig.

IV. KNJIŽNICA PROSVETNEGA DRUŠTVA SV. BOLFENK NA KOGU

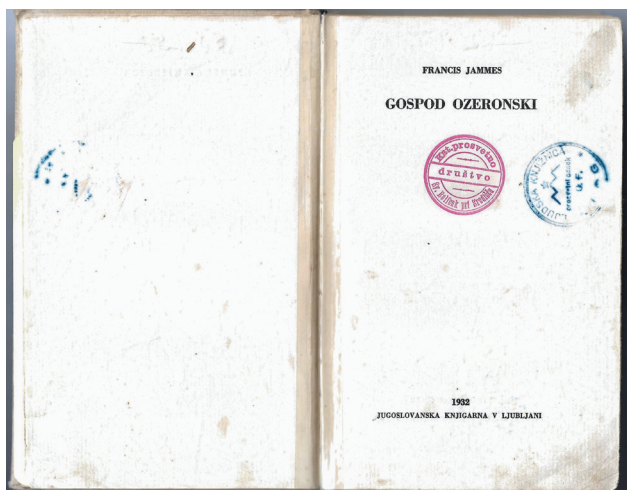
Knjižnico so v začetku 20. stoletja ustanovili pripadniki klerikalne politične struje, ki so se združevali v Katoliškem prosvetnem društvu Sv. Bolfenk na Kogu.

Knjižnica je delovala v prostorih Kmečke hranilnice in posojilnice Sv. Bolfenk na Kogu.

Tudi v tem primeru je šlo za tekmovanje z liberalci, ki so delovali v okviru Bralnega društva Lipa in so ustanovili svojo knjižnico.

V. KNJIŽNICA DRUŠTVA KMETSKIH FANTOV IN DEKLET SV. BOLFENK NA KOGU

Žig DKFD.

Poslopje kmečke hranilnice in posojilnice.

Kulturna dejavnost v DKFD Sv. Bolfenk je bila zelo razgibana. Društvo je imelo svojo knjižnico, ki je obsegala zbirko 770 knjižnih enot.

Ustanovitev knjižnice znotraj tega društva je zanimiva predvsem iz razloga, ker sta v kraju v tem času delovali celo dve knjižnici.

Bogato kulturno udejstvovanje znotraj tega društva je privedlo do odločitve o gradnji kulturnega hrama – Kmetskega doma. Leta 1940 so bili izdelani načrti za gradnjo doma z dvorano in prostori za knjižnico.

Žal so svetovni dogodki in druga vojna preprečili uresničitev tega načrta.

Večina knjig je bilo v času 2. svetovne vojne uničenih, nekaj pa so jih pred uničenjem shranili člani društva, ki so po koncu vojne knjige zadržali pri sebi.

VI. ŠOLSKA KNJIŽNICA

Kot pravi Ema Stružnik (2004), je bil pomen šolskih knjižnic poudarjen že leta 1866 v časopisu Učiteljski tovariš, v katerem je bilo zapisano, da naj bi vsaka šola imela svojo knjižnico, če ne premore obsežne, vsaj manjšo.

O takrat imenovanih **šolarskih knjižnicah** pred letom 1866 ni bilo veliko zapisanega in do razglasitve šolskega zakona, leta 1869, letem niso posvečali pretirane pozornosti. Hkrati s šolarskimi pa so nastajale tudi **učiteljske knjižnice**, ki so se razlikovale v tem, da so knjige uporabljali šolarji, učitelji in drugi, šolarske pa so bile namenjene le šolarjem.

Nekoč je po šolah bilo izredno malo šolskih knjig. Mladina se je komaj opismenila, da bi pa posegala po knjigah, ni bilo mogoče.

Redki izobraženci so imeli po nekaj sto knjig v zasebni knjižnici, prav tako ljubitelji lepe besede. Ti so imeli shranjene knjige v omarah in skrinjah in so jih tudi posojali, pretežno v zimskem času, sosedom.

Oblikovanje šolskih knjižnic je narekovalo več dejavnikov. Eden osnovnih je bil ozaveščanje mladine v duhu pripadnosti slovenskemu matičnemu narodu. Otroci so bili v dobi učenja in vzgoje in z njimi je bilo lažje kot s prevzgojo odraslih.

Do leta 1906 se je pokazal že velik napredek, in sicer učitelji so navajali učence na knjižnico in branje, vodili naj bi se knjižni katalogi, inventarne knjige ter evidence o izposoji.

Na Kogu oz. Pri Sv. Bolfenku na Kogu je šolska knjižnica začela delovati že leta 1919.

V času med obema vojnama se je pojavila tudi potreba po spodbujanju branja učencev ter k primernosti knjižnega gradiva za določene starostne stopnje otrok.

V ospredje so postavljali miselnost, da je treba knjige umestiti tudi v pouk, in ne samo za delo in izposoj v knjižnici.

Leta 1940 je bilo zakonsko določeno, da naj bi v vsaki šoli uredili šolsko knjižnico. Knjižnica je imela svoj inventar, knjižničarji pa so skrbeli za knjižnični red in vodili evidenco letne nabave knjig po razredih in oddelkih.

Šole niso imele svojih prostorov za knjižnico. Knjige so bile shranjene v omarah po razredih in na hodniku. Prav tako učiteljska knjižnica, morda z izjemo kje v zbornici (če je ta sploh bila), ali kar v učiteljevem stanovanju.

Kranjc (1939) ugotavlja, da je za šolske knjižnice v času med obema vojnama skrbela predvsem šolska uprava, učiteljske knjižnice so bile velika opora učiteljem, dijaške knjižnice pa dopolnilo šolskemu pouku. Večinoma pa so šolske knjižnice

knjige dobivale preko darov, z občasnimi nakupi knjig in s starimi knjižnimi zbirkami.

Druga svetovna vojna je uspešno delo šolskih knjižnic izničila, po vojni pa so se šole in šolske knjižnice začele znova obnavljati.

Med okupacijo je šola na Kogu ostala šestrazredna. Šolsko leto se je začelo v začetku septembra in se končalo v prvi polovici meseca julija. Pouk je potekal izključno v nemškem jeziku. Učenci v začetku niso razumeli niti besede in so imeli nepopisne težave. Še huje je bilo, da se otroci tudi v odmorih med seboj niso smeli pogovarjati v maternem jeziku. Učitelji so jih zaradi tega kaznovali in jim grozili.

Slovenskih knjig niso smeli prinašati v šolo.

Izdan je bil ukaz, da se vse slovenske knjige sežgejo ali oddajo v zbirališče na občini. Ukaz ni bil izpolnjen, saj so otroci hranili slovenske čitanke in skrivaj brali iz njih.

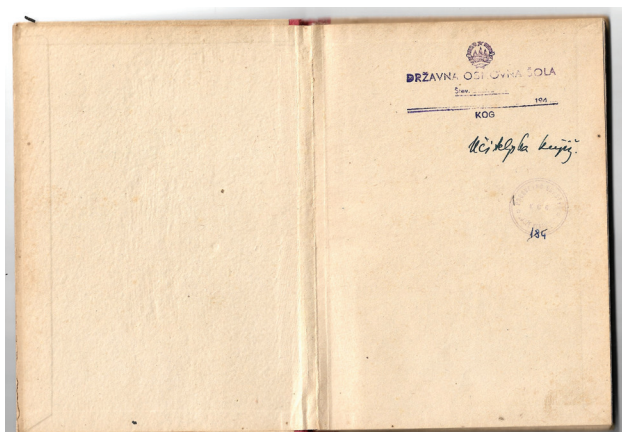
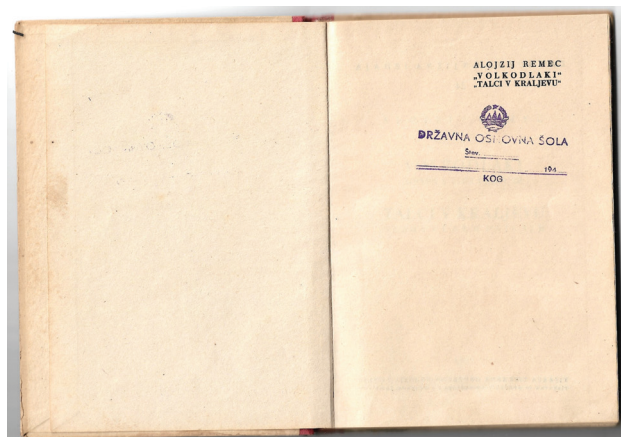
V šoli pa so uporabljali Lesebogen, ki ga je izdajal šolski urad Heimatbunda, Deutsches Lesebuch, Rechenbuch in ilustrirane pravljice.

Šolske knjižnice Nemci niso ustanovili; tudi mladinskih listov niso uvedli.

Usoda šolskega arhiva in uradnih knjig ni znana. Knjige obeh knjižnic (šolske in učiteljske) so odpeljali in zažgali. Z izkazi in s slovenskimi šolskimi zvezki so kurili peči.

Na Kogu je bila šolska knjižnica ponovno ustanovljena takoj po vojni, leta 1946.

Knjižni fond ni bil bogat, saj je Kog ostal brez šolskega poslopja, ker je bila šola požgana v

zaključnih vojnih operacijah 2. svetovne vojne. Za začetek je bilo nekaj knjig kupljenih, nekaj pa jih je knjižnica dobila od Ljudske knjižnice na Kogu.

Ob ustanovitvi knjižnice je bilo v knjižnem fondu 65 knjig.

Na porušenem Kogu je v drugi polovici leta 1945 stekla široka akcija za obogatitev knjižnega fonda šolske knjižnice.

Za potrebe šolske knjižnice je Vinogradniška zadruga Kerenčič Kog prispevala 1.000 din, za knjige pa je bil namenjen tudi izkupiček od prodaje nabranega hrastovega žira.

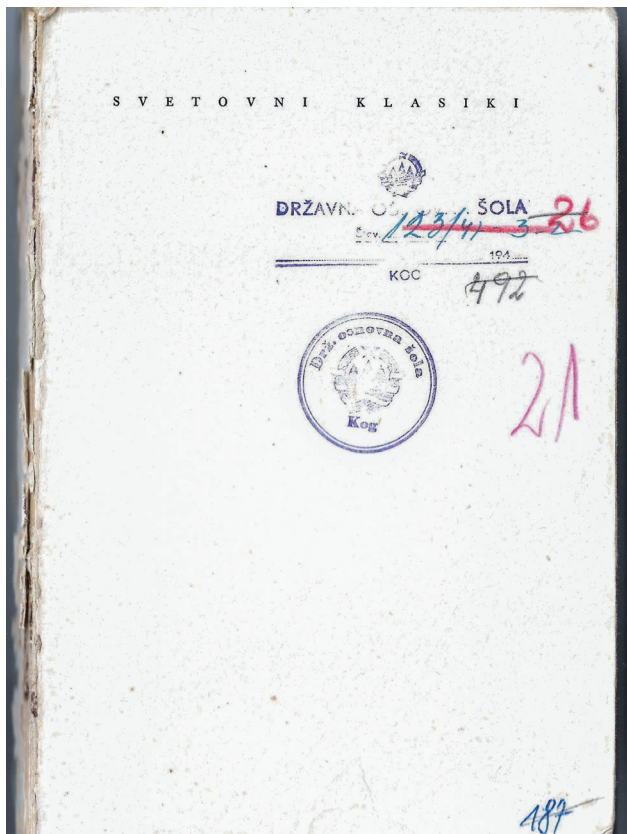
Iz finančnega fonda, ki je obstajal na šoli, so kupovali potrebne knjige za šolsko in učiteljsko knjižnico.

Kljub relativnemu siromaštvu so bili otroci dokaj

dobro preskrbljeni s šolskimi potrebščinami, ki so jih nakupili deloma doma, deloma jih je kupil okrajni šolski svet ali pa v okviru različnih fondov, ki so obstajali na šoli.

Podatki o številu knjig v šolski in učiteljski knjižnici od ustanovitve leta 1919 so zelo pomanjkljivi ali pa jih sploh ni. Razlog je seveda uničeno šolsko poslopje ob koncu 2. svetovne vojne, ko so v zgradbi zgoreli tudi vsi pisni dokumenti, ki jih je hranila osnovna šola.

Zanesljivejši so podatki po letu 1945, ki govorijo o knjižnem fondu učiteljskih in šolskih knjižnic.

Tako je zapisan podatek za leto 1951, ki navaja, da je imela učiteljska knjižnica na Kogu 211 knjig, pionirska pa 159.

Po podatkih o številu knjig v šolskih knjižnicah za leto 1982, so za Kog navedeni naslednji podatki:

- učiteljska knjižnica 970 knjig,
- šolska (pionirska) knjižnica 1.375 knjig.

Šolska knjižnica se je na šoli na Kogu ohranila tudi v času, ko je šola postala podružnična šola (1962/1963) in deluje še danes.

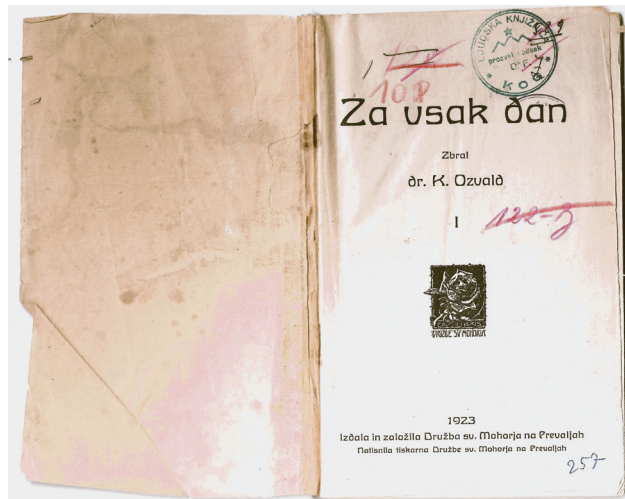
Današnji knjižni fond šolske knjižnice na Kogu obsega 3046 enot.

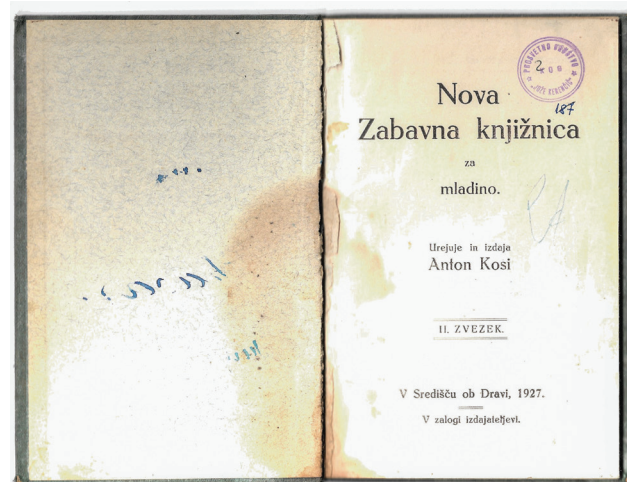
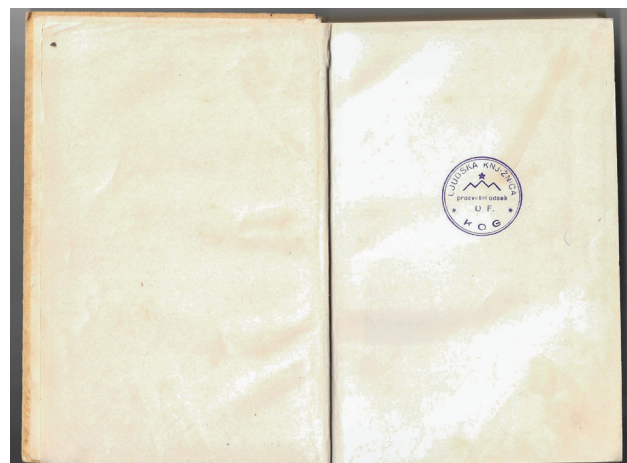
Šolska knjižnica je bila leta 2022 popolnoma prenovljena in jo vodi Fleur Tkalčec.

VII. KNJIŽNIČARSKA DEJAVNOST PO LETU 1945

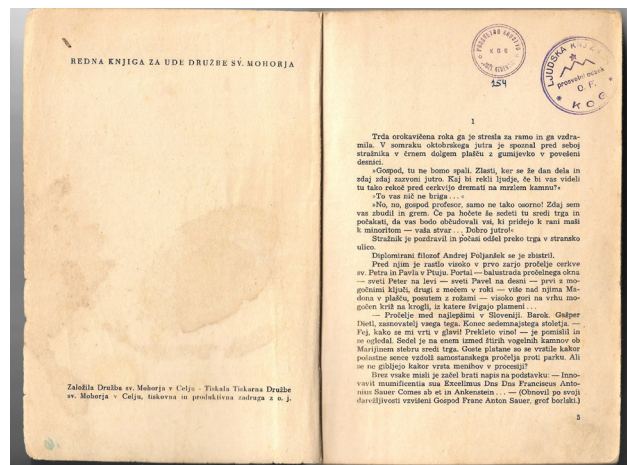
Takoj po vojni je bila na Kogu izvedena nabiralna akcija knjig za ustanovitev ljudske knjižnice, da bi v kraju nadaljevali bogato tradicijo knjižničarstva.

Akcijo je organiziral Prosvetni odsek OF konec leta 1945 in v začetku leta 1946. Zbranih je bilo približno 200 knjižnih enot.

Poslopje nekdanje hranilnice – po vojni šolsko poslopje – v prizidku v barakah je domovala Ljudska knjižnica.

Z nabiralno akcijo, ki jo je izvedlo učiteljstvo, so bili podani temelji za ustanovitev **Ljudske knjižnice**, ki je ob ustanovitvi leta 1946 imela okrog 300 knjig. Že naslednje leto se je število knjig podvojilo, število bralcev pa povečalo na 119.

Učitelji so darovali še 6.400 din. Knjižnica je poslovala ob nedeljah v kabinetu zasilne šole.

Stanislav Horvat, ki je s svojo soprogo Zinko služboval na šoli Kog med leti 1945 in 1948, je bil prvi povojni ravnatelj kogovske šole. O prizadevanjih za povojni razvoj knjižničarstva na Kogu je v svojih spominih zapisal:

Druga taka kulturna akcija, ki smo jo izvedli učitelji že v letu 1945, je bila oživitev ljudske knjižnice. Vedeti je treba, da je bilo pred vojno na Kogu živahno kulturno življenje, saj sta obstajali

dve društvi, ki sta imeli tudi knjižnico.⁴

Ob koncu vojne je bilo stanje porazno. O bivši knjižnici ni bilo sledu, saj so jo okupatorji uničili takoj po zasedbi Spodnje Štajerske, pri prebivalcih pa se je le tu in tam obdržala slovenska knjiga.

Ko smo se na pobudo OLO Ljutomer podali v akcijo za zbiranje sredstev za oživljeno knjižnico, smo bili več kot presenečeni. Razdelili smo si teden in šli od – ne morem reči hiše do hiše – prebivališča do prebivališča. Kjer koli smo že našli ljudi, mnoge v »pivnicah«, na slami, povsod so nas sprejeli prijazno. In ko smo jim povedali, kaj bi radi, so se odzvali: Da, za knjižnico pa moramo dati, saj morajo naši mladi po več kot štirih letih dobiti spet slovensko knjigo v roke.

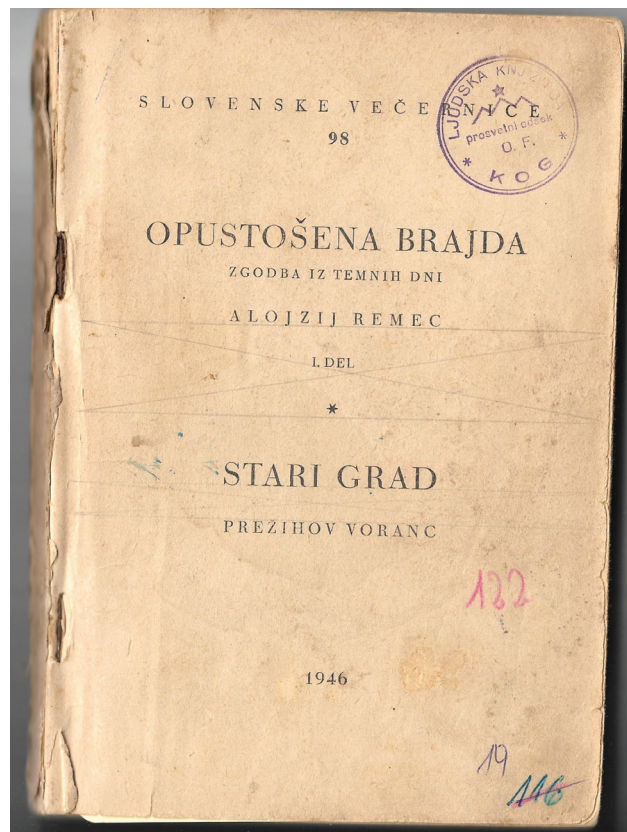
In so prispevali, kolikor so mogli, pogosto več, kot sem pričakoval. Ker se je ta akcija izvajala po vseh krajevnih odborih ljutomerskega okraja, smo na koncu primerjali uspehe.

Če izvzamem mesto Ljutomer, so zbrali več denarja le v KO Križevci, bogati in nerazrušeni muropoljski občini. Kogovčanom vsa čast!

Leta 1947 je Ministrstvo za prosveto Ljudski knjižnici na Kogu podarilo 33 knjig.

1954 – Kronist poroča, da Ljudska knjižnica na Kogu dobro deluje. Z nabavami novih knjig se knjižni fond neprestano povečuje.⁵

To leto sta knjižničarski tečaj v Ljubljani opravili dve mladinki.

Ljudska knjižnica na Kogu je uradno delovala do sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja, ko je knjižničarska dejavnost zamrla, ker je bilo število knjig za normalno delovanje ljudske knjižnice premajhno, finančnih sredstev za nabavo novih knjig pa ni bilo.

Toda domačini brez knjig niso mogli. Izposoja knjig, ki so ostale po prenehanju formalnega delovanja knjižnice, se je nadaljevala. Ljudje so po knjige običajno prihajali po nedeljski maši.

Za izposajo knjig sta ves čas skrbeli Vida in Jelka Luskovič.

Knjige si je bilo mogoče izposoditi v prostoru nekdanje knjižnice, v barakarskem prizidku, kjer so danes prostori krajevne skupnosti Kog in kogovskih društev.

4 Knjižnica Bralnega društva Lipa in knjižnica pod okriljem Prosvetnega društva.

5 Kronika OŠ Kog.

Poslanstvo in zgodovino knjižničarstva na Kogu je pozneje zamenjala potujoča knjižnica, ki jo je organizirala Nežka Vaupotič iz ormoške matične knjižnice.

V letu 1985 je na Kogu ponovno stekla akcija za oživitev knjižnične dejavnosti. Ustanovljena je bila Društvena knjižnica »LIPA«.

Obstoječi knjižni fond je bil katalogiziran in urejen, knjižnično dejavnost pa je prevzelo Prosvetno društvo Jože Kerenčič Kog.

Odpiralni čas je bil vsako nedeljo med 10. in 12. uro. V knjižnici sta delali Valerija Kolarič in Romana Orešnik.

Poporušitvi barakarskega prizidka ob kulturni dvorani v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in popolni prenovi prostorov KS so knjige, ki so ostale od knjižničnega fonda, našle svoj prostor v obnovljenih prostorih, ki so še do danes ohranili ime »knjižnica«, čeprav te dejavnosti v teh prostorih ni več.

VIII. POTUJOČA KNJIŽNICA NA KOGU

Podobno kot drugje v Evropi so tudi v Sloveniji potujoče knjižnice dobro uveljavljena in sprejeta knjižnična storitev.

Namen prvih potujočih knjižnic na Slovenskem je bil spodbujati branje in pismenost kmečkega prebivalstva, in sicer v tistih okrajih, kjer niso imeli lastnega društva, čitalnice ipd., in zlasti v okrajih, ki so mejili na nemško jezikoslovno območje, s čimer naj bi spodbujali narodno zavest in uporabo slovenskega jezika.

Po prenehanju delovanja ljudske knjižnice, je na Kogu začela delovati potujoča knjižnica. Projekt je omogočila takratna vodja Ormoške knjižnice Nežka Vaupotič. Večkrat je prihajala na Kog in s pomočjo domačinov zbirala ljudsko gradivo po terenu.

Knjige je ormoška knjižnica pošiljala na Kog v posebnih kovčkih vsakih 14 dni. Kovčki so prihajali z redno avtobusno progo Maribor–Kog.

Najprej je kovčke prevzemala osnovna šola na Kogu, njeni učenci pa so knjige nosili staršem ali drugim družinskim članom.

Pozneje je kovčke prevzemala Jelka Čurin, takrat še Luskovič, ki je izposojajo opravlja kar iz njihove hiše. Potujoča knjižnica je delovala dobro in imela kar nekaj zvestih bralcev. Potujoča knjižnica je na Kogu delovala do konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

IX. SKLEPNE MISLI

Svojo predstavitev zgodovine knjižničarstva na Kogu želim skleniti z mislimi našega kogovskega rojaka, pisatelja, esejista, urednika in vsestranskega kulturnega delavca Božidarja Borka.

*Vsak človek, ki je preizkusil in doživel veličino knjige, bi moral v življenju najti trenutke, ko bi se ustavil pred svojimi knjigami in jim dejal s tistim glasom, ki ga ima sam v sebi za svojo mater, za svojo ženo, za vse, ki so mu delili v življenju dobrote; dejal bi z glasom ljubeče hvaležnosti: **Hvala vam, knjige!**⁶*

Knjiga ostaja neugnano živo in prepričljivo potrdilo naše spojenosti s tisočletji človeške kulturne zgodovine. Magija črke nas osvaja vedno znova. S črko, z besedo ujamamo duha, z duhom ujamemo spoznanja, s spoznanji oblikujemo sebe in življenje.⁷

Hvala vam, knjige, za spoznanje naše majhnosti, zakaj brez nje bi se človek ne zavedal svoje veličine. Ste posoda misli in lepote, ste kakor zvezde, ki nam hkrati kažejo našo ničevost in našo veličino...

Kadar koli bomo postali ob knjigah, prisluhnimo zvesto njihovem glasu, čujmo, kako nam davni poetje in misleci molče govore skozi vekove, preko toliko razvalin, pogorišč in grobov: HVALA VAM, KNJIGE!⁸

Na Kogu danes ne deluje več nobena uradna ljudska knjižnica, razen na podružnični osnovni šoli, ki pa ima bogat knjižni fond in je bila v letu 2022 v celoti prenovljena.

Vendar Kogovčani brez knjig ne moremo.

Knjige si lahko danes izposojamo v manjši zbirki knjig, ki je nastala iz knjižnega fonda Ljudske knjižnice na Kogu. Za ureditev knjižnice sta poskrbela KS Kog in Društvo upokojencev Zarja Kog.

Za izposajo knjižničnega gradiva skrbi Tonček Luskovič.

Knjižni fond obsega cca 500 knjig. Do knjig pa lahko na Kogu pridete tudi v lični KNJIGOBŽNICA, ki krasi pročelje prostorov krajevne skupnosti. Deluje že nekaj let.

7 Borko, 1962.

8 Borko, 1951.

POVZETEK

Prispevek o razvoju knjižničarstvu na Kogu se ukvarja z zanimivim zgodovinskim dejstvom, da je Sv. Bolfenk, današnji Kog, v boju za ohranitev svoje kulture in jezika že zelo zgodaj kot najmočnejše orožje uporabil knjige.

Kog, v preteklosti Sv. Bolfenk, majhen kraj na zadnjih obronkih Slovenskih Goric, s pretežno tujimi lastniki vinogradov, in drugih kmetijskih zemljišč, je smelo zakorakal na pot kulture in ohranjanja slovenskega jezika.

Že 1881. leta je bila v kraju ustanovljena prva knjižnica, pozneje sta delovali dve javni knjižnici, šolska in učiteljska knjižnica in knjižnice nekaterih društev, predvsem Društva kmetijskih fantov in deklet. Knjižničarska dejavnost na Kogu se je zaključila sredi 60. let prejšnjega stoletja. Do začetka osemdesetih let je na Kogu delovala še potujoča knjižnica.

LITERATURA, VIRI

- Branko Berčič, *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, Ljubljana, 2000.
- Božidar Borko, *Hvala vam, knjige*, 1951.
- Božidar Borko, *Na razpotjih časa*, Založba Obzorja, Maribor, 1962.
- France Martin Dolinar, *Knjižnice skozi stoletja*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Ljubljana, 2004.
- Ivan Geršak, *Ormoški spomini*, Ljubljana, 1902.
- Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Eg-Hab, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1989.
- Kronika Osnovne šole Kog.
- Tonček Luskovič, *KOG*, Založba Pozoj, 2009.
- Podatki Državne matične službe za knjižničarstvo, v okviru NUK-a.
- Avgust Pirjevec, *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Družba sv. Mohorja, Celje, 1940.
- Melita Pivec-Stele, *Naše knjižnice: poskus statistike*. Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana, 1933a.

- Melita Pivec-Stele, *Zgodovinski razvoj slovanskih in slovenskih knjižnic*: skripta po predavanjih na bibliotekarskem tečaju MP LRS od januarja do maja 1947. Ljubljana (s. n.), 1947.
- Milica Šavora, *Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003*, zbornik Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005.
- Nežka Vaupotič, *Od čitalniške do splošnoizobraževalne knjižnice*, zbornik Ormož skozi stoletja II, Ormož, 1983.
- Čitalnica – Wikipedija, prosta enciklopedija (wikipedia.org)

INFORMATORJI

- Dnevniški zapisi Vide Luskovič.
- Jelka Čurin.
- Tanja Novak.

FOTOGRAFIJE IN SKENI

- Tonček Luskovič.

NAČRT ZA ADAPTACIJO »DOMINIKANSKE KASARNE« NA PTUJU ZA »SVILOTKALSTVO«²

Prispevek obravnava kratko obdobje od novembra 1923, ko so takratno cesarsko-kraljevo Dominikansko vojašnico zapustili zadnji vojaki, do leta 1928, ko je dr. Rinald Čulič objekt s pripadajočim zemljiščem prodal Mestni občini Ptuj. Načrt za adaptacijo Dominikanske kasarne na Ptuj za svilotkalstvo bo v letu 2024 star 100 let.

Ključne besede: Dominikanski samostan na Ptuj, gradbeni načrt za adaptacijo, svilogojstvo, svilarstvo, tkalnica in barvarna svile.

Svilogojstvo in svilarstvo sta bila na ozemlju današnje Slovenije razširjena več kot pol tisočletja, kasneje pa sta zaradi različnih vzrokov zamrla, s čimer je odšlo v pozabo tudi veliko znanja o njiju. Še danes pa lahko občudujemo stara drevesa murve – žive spomenike, katerih listje je bilo namenjeno za hrano gosenic udomačenih sviloprejk, *Bombyx mori* L. V letu 2018 je bil v Mariboru ustanovljen zasebni zavod Inštitut za svilogojstvo in svilarstvo, s tem pa postavljeni temelji za oživitev svilogojstva in svilarstva na Slovenskem. Leta 2019 smo doma, v Veliki Nedelji, vzgojili prvo skupino sviloprejk in zasadili večje število murv. Od takrat se nenehno učimo, poseben izziv pa predstavlja brskanje po preteklosti in iskanje ostankov, ki pričajo o dejavnosti ali vsaj idejah, vezanih na svilogojstvo in svilarstvo v naši bližnji okolici.

DOMINIKANSKI SAMOSTAN NA PTUJU

Območje Dominikanskega samostana na Ptuj leži na zahodnem obrobju srednjeveškega mestnega jedra. Z vzhodne strani ga zamejuje t. i. Sončni park, s severne in z zahodne srednjeveško obzidje, z južne strani pa obzidje oziroma rob terase nad reko Dravo. V srednjem veku je samostan predstavljal skrajni zahodni rob mesta in je stal neposredno ob zahodnih mestnih vratih.³

Zgodovina Dominikanskega samostana se začne leta 1230, ko je bil samostan ustanovljen. Kaj natančno je bilo na ozemlju, ki ga je Matilda, vdova Friderika III. Ptujskega, leta 1230 darovala za samostan, ni znano, predvideva pa se, da so tu že stali najmanj trije objekti, in sicer t. i. Matildin dvor, ki je bil podkleten in je imel tudi zunanji vhod v kletne prostore, zahodni trakt in objekt na mestu kasnejše cerkve. Z ustanovitvijo samostana so se začela obsežna gradbena dela. Že v sredini 13. stoletja je bila samostanska cerkev deležna prve večje prenove, izgradnje dolgega gotskega kora. Sledile so prenove po požaru v letu 1302. Zaključek tega obdobja predstavlja izgradnja grobnice Friderika IX. Ptujskega, ki je umrl leta 1438. Samostan je bil po 555 letih delovanja razpuščen leta 1785. Za tem je kompleks najprej zasedla vojska, ki si je v njem med drugim uredila bolnišnico ter zapore. Po odhodu vojske je v samostanu svoj prostor dobil pokrajinski muzej, delno pa je bil namenjen tudi za stanovanja. Danes je v celoti

1 Katarina Vaupotič, dipl. etologije in kulturne antropologije (UN).

2 Prispevek nosi naslov po gradbenih načrtih iz leta 1924.

3 Lazar, 2021.

obdan z različnimi objekti, nastalimi v bližnji preteklosti.⁴

OBDOBJE 1923–1928

Leta 1923 se je Ministrstvo vojske in mornarice Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev odločilo, da Dominikansko vojašnico proda in jo, »28. februarja 1923, ponudilo Mestni občini Ptuj za 1.986.702,38 kron.« O poteku pogajanj nam viri ne povedo, vendar so morala biti neuspešna, saj je dalo ministrstvo Dominikansko vojašnico z izklicno ceno 1.358.486 dinarjev na javno dražbo, ki je bila 5. decembra 1923 v pisarni Komande mesta Maribor. Koliko je bilo zainteresiranih kupcev na dražbi, ni znano. Oddelek za prosveto in vere Pokrajinske uprave za Slovenijo je mestnemu magistratu Ptuj 10. januarja 1924 sporočil, da je bila vojašnica prodana odvetniku iz Beograda Rinaldu Čuliću.⁵ V dopisu so zaprosili da se, »*k vsaki komisiji, tičoč se kake prezidave ali adaptacije te stavbe, povabi notarskega kandidata g. V. Skrabarja (gospoda Viktorja Skrabarja – op. a.) kot zastopnika spomeniškega urada*«⁶.

Dr. Rinald Čulić je z vlogo, z dne 25. april 1924, zaprosil pri okrajnem glavarstvu v Ptuj, ob predložitvi načrtov in tehničnega poročila, za dovoljenje prezidave bivše dominikanske vojašnice v Ptuj, v tovarno za tkanje in barvanje svile. Ohranjen gradbeni načrt, ki so ga v začetku leta 1924 izdelali na Dunaju, sestavljajo štirje deli:

1. Načrt za adaptacijo »Dominikanske kasarne« v Ptuj za »svilotkalstvo«, kjer je izrisan tloris celotnega samostana s pripadajočimi objekti/zemljiščem v prerezih AB, CD, GH, JK, LM, NO v merilu 1 : 1440, izdelan 3. februarja 1924;⁷

2. Načrt za adaptacijo pritličja je v merilu 1 : 100, na njem pa so izrisani stanovanje za zaposlene v tovarni, tkalnice, delavnica za raztegovanje, hidrant, glavni in zasilni izhod, moške in ženske sanitarije, transportne poti, vhod v klet, vestibul. Na načrtu je tudi barvna legenda, ki velja tudi za načrta adaptacije 1. in 2. nadstropja. Različne barve označujejo, kateri deli ostanejo nespremenjeni (siva), kateri se podrejo (rumena), novi zidovi so označeni z rdečo, železobetonske z zeleno, modra označuje adaptacijo ali nove stopnice, modro-siva tkalnice, temnomodra prevode in rjava les; izdelan 11. februarja 1924;⁸

3. Na načrtu za adaptacijo 1. nadstropja v merilu 1 : 100 vidimo prihodnja stanovanja za zaposlene in ravnatelja tovarne, tkalne dvorane in prostor za mojstre; izdelan 8. februarja 1924;⁹

4. Načrt za adaptacijo 2. nadstropja v merilu 1 : 100, kjer je predvidena velika tkalna dvorana, izdelan 11. februar 1924.¹⁰

Okrajno glavarstvo je 10. maja 1924 odredilo komisijski ogled in razpravo na kraju samem. Načeloma ni bilo v »*obratno-stavbnem, sanitetno-policijskem ali kakem drugem javnem oziru prednešenih ugovorov proti dovolitvi prezidave vojašnice v tovarno po predloženih načrtih*«.¹¹

4 Prav tam.

5 Kolar, 2002.

6 SI_ZAP/0005 MOP, škatla 261, spis 52/1924.

7 SI_ZAP/0242 Gradbeno podjetje Drava, P10, ovoj 807.

8 Prav tam.

9 Prav tam.

10 Prav tam.

11 SI_ZAP/0005, MOP, škatla 261, spis 52/1924.

Vendar pa je prosvetni oddelek za Slovenijo z odlokom z dne 7. april 1924 postavil določene pogoje, pod katerimi se dovoli prezidava dominikanske vojašnice (ohranitev fasade cerkve in ustrežna ohranitev oziroma ureditev ostale fasade nasproti trga, ohranitev križnega hodnika v parterju, ohranitev refektorija, ohranitev severnega križnega hodnika v I. nadstropju, ohranitev dveh gotških lokov v cerkvi, nespremenjene notranje stene križnega hodnika, stranišča naj se ne nameščajo na njegovem dvorišču, tovarniški dimnik naj bo nameščen za cerkvijo, da ne bo preveč viden z mestne strani, morebitne arheološke najdbe je treba brez odškodnine odstopiti muzeju).¹² O postavljenih pogojih je potekala razprava že ob ogledu; ugotovljeno je bilo, da vsem zahtevam ne bo moč ustreči, saj bi s tem novo nastajajoče podjetje utrpelo škodo na račun precejšnjega zmanjšanja delavnic, ki pa bi morale biti ravno za tovarno svile večje. Ugotovljeno je bilo tudi, da predloženi načrt ne zadostuje, temveč je treba (v določenem času 6 tednov) predložiti še statični izračun za stropno konstrukcijo, načrte za strojne naprave, parni kotel, centralno kurjavo, električno in vodno napeljavo ter ostalo notranjo opremo prihodnjega podjetja. K temu je bilo treba dodati še predviden prostor za oddih delavcev, prostor za garderobo, prostor za umivanje ter ločena stranišča za moške in ženske. Glede na razgovore je bilo odločeno, da se, ob upoštevanju pogojev, lahko začnejo dela, dovoljenje pa preneha v roku enega leta, če se dela ne začnejo z rokom pravnomočnosti odloka.¹³

Kakor izvemo iz korespondence med dr. Rinaldom Čulićem in Mestno občino Ptuj, do realizacije projekta ni prišlo. O dogajanju so poročali tudi tiskani mediji:

Jutro je 13. februarja 1926 poročalo: »Dominikanska vojašnica v Ptujju je zopet na razpolago. Kakor znano, je pridobil to vojašnico od vojnega erarja neki konzorcij v Beogradu, ki jo je nameraval preurediti v tekstilno tovarno. Industrijska kriza, ki vlada pri nas, in pa mogoče tudi odpor sedanjega sistema proti ustanavljanju tovarn na severni meji naše države, sta žalibog projekt za vedno pokopala. Nastane ponovno vprašanje, kako se naj obširna in trdno zidana stara vojašnica koristno uporabi. Da bi se bivšega dominikanskega samostana zopet polastili menihi, gotovo ni želeti, ker imamo že sedaj v tem kraju dovolj konkurence med kapucini in minoriti. Sprožila se je misel, da bi mestna občina pridobila poslopje in ga adaptirala za zasebna stanovanja. Ptujski Slovenci potrebujejo nujno za svoje prireditve veliko dvorano. Do sedaj smo navezani še vedno na nemški Društveni dom. Sokol potrebuje svojo telovadnico. Muzejsko društvo nima dostojnih prostorov za svoje zbirke. Za vse to bi bilo v dominikanski kasarni prostora dovolj, primanjkuje nam samo denarja.«¹⁴

Slovenec se je 16. februarja 1926 razpisal o usodi »dominikanske vojašnice« in postavil mnogo vprašanj: »Dominikansko vojašnico je kupil od vlade pred leti konzorcij industrijcev, ki je mislil ustanoviti tam tekstilno industrijo, a ne vemo, zakaj tega ni storil. Ali so vsahnili denarni viri ali pa je bila centralna vlada podjetju nenaklonjena. »Jutrov« dopisnik ponuja v zadnji sobotni številki dominikansko vojašnico mestu v nakup, češ, da bi se na ta način odpomoglo stanovanjski bedi in bi dobila društva tam svoje prostore, predvsem Muzejsko društvo in Sokol. Besedo imajo pri tem pač v prvi vrsti ptujski davkoplačevalci, potem pa je treba pomisliti, da tudi druga društva nimajo

12 SI_ZAP/0005 MOP, škatla 261, spis 52/1924.

13 Prav tam.

14 Jutro, 13. 2. 1926.

svojih prostorov, kakor Orel in Svoboda. Mesto bi res še potrebovalo hiš — za šole in stanovanja. Ali bi pa dominikanska vojašnica ustrezala namenom takih poslopij? Ali bi iz starega samostanskega poslopja mogli napraviti moderno šolsko poslopje in moderna, higieni odgovarjajoča stanovanje? In koliko bi to stalo? Mesto ima še veliko drugih gospodarskih nalog. V načrtu je vodovod, kanalizacija itd. Kaj je za sedaj bolj potrebno? Dobro je, da se taka vprašanja javno razpravljajo.»¹⁵

Jutro, dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko, je 18. februarja 1926¹⁶ še poročal, da je Dominikanska vojašnica naprodaj.

*Slovenec*¹⁷ je 23. julija 1926 poročal, da so si občinski odborniki ogledali dominikansko vojašnico, na prihodnjih sejah pa bodo sklepali o tem, ali naj se v prejšnji dominikanski samostan preseli muzej.

1. marca 1926 je dr. Rinald Čulić Mestno upravo Ptuj obvestil, da zaradi »nesredjene i nesigurne ekonomske a osobito novčane prilike na svetskem tržištu«¹⁸ opušča idejo o oblikovanju velikega podjetja za izdelavo svilenega blaga ter ponudil objekt s pripadajočimi zemljišči v odkup. Iz dopisov je razbrati, da je bila Mestna uprava Ptuj zainteresirana za nakup, saj je dr. Čulić 8. maja 1926 ponudil, da Dominikansko kasarno odkupijo za 1.300.000 din.

4. maja 1927 spomeniški konzervator France Stele piše Prosветnemu inšpektorju v Mariboru, da je

iz časopisnih poročil razbrati, da bo »4. junija 1927 na Ptuj javna dražba bivše dominikanske vojašnice«.¹⁹ Opozarja na pomembnost ohranitve »izrednega spomenika stavbarstva srednjega veka in zrelega baroka«, izjemen trud spomeniškemu varstvu pri ohranjanju poslopja v prvotnem stanju po prehodu v privatno posest in olajšanje, ko je »samo srečen slučaj očuval celoto pred uničenjem«.²⁰ Prosветni inšpektor prosi, naj priporoča mestnemu magistratu na Ptuj, da odkupi ta spomenik. Že 9. maja 1927 je Mestni magistrat Ptuj prejel predlog o ohranitvi bivše dominikanske vojašnice na Ptuj. V polnem obsegu se je priporočilom, 30. maja 1927, pridružilo Muzejsko društvo Ptuj.²¹

Jutro je takrat poročalo: »Prodaja Dominikanske vojašnice v Ptuj. Uradni list št. 47 z dne 30. aprila t. l. objavlja na zadnji strani razglas prostovoljne sodne javne dražbe dominikanske vojašnice v Ptuj, ki se vrši dne 4. junija t. l. ob 10. uri na licu mesta. Za zadevo bi se dalje ne zanimali, ako bi se za njo ne zanimali naši geologi, zlasti tudi urad za ohranitev zgodovinskih spomenikov. Mesto Ptuj slovi zlasti radi svoje zgodovine in radi starin, ki jih hrani širom Jugoslavije in tudi preko njenih meja, ter spada med zgodovinske relikvije tudi Dominikanska vojašnica, ki se ima dne 4. junija t. l. izdražbati. To stavbo, ki jo je po prevratu izpraznilo vojaštvo, je kupil pred tremi leti od vojaškega erarja dr. Rinaldo Čulić, odvetnik v Beogradu, ki je hotel tamkaj osnovati tekstilno tovarno. Naletel pa je na neke težkoče, ki so mu idejo onemogočile, vsled česar poslopje prodaja. Spomeniški urad v Ljubljani je že svoječasno nasprotoval ustanovitvi

15 Slovenec, 16. 2. 1926.

16 Jutro, 1926.

17 Slovenec, 23. 7. 1926.

18 SI_ZAP/0005 MOP, škatla 266, spis 273, leto 1926–1928.

19 Prav tam.

20 Prav tam.

21 SI_ZAP/0005 MOP škatla 266, spis 273, leto 1926–1928.

tovarne iz zgodovinske Dominikanske vojašnice ter je storil tudi sedaj potrebne korake, da zainteresira merodajne faktorje in javnost za ohranitev te zgodovinske relikvije. Zlasti se obrača ta urad potom prosvetnega oddelka vel. županstva mar. obl. (Velikega županstva mariborske oblasti – op. a.) na mestni magistrat ptujski in ga poziva, da odkupi omenjeni objekt in ev. nastani tamkaj svoj veliki in važen Ferkov muzej, s čimer bi šele prišel tudi muzej do svoje prave veljave. Zadeva je globokega značaja in bo gotovo uvidel važnost tega vprašanja tudi mestni svet, preden izgovori svojo zadnjo besedo o tej zadevi.«²²

Čez dva dni je sledila kratka novička: »Prihodnja seja mestnega sveta se vrši v soboto dne 21. t. m. Na dnevnem redu je tudi posvetovanje o eventuelnem nakupu Dominikanske vojašnice.«²³

Iz dopisov je razumeti, da občina finančno ni zmogla tega nakupa, zato je dr. Čulić zahtevan znesek znižal, 5. decembra 1927 je ta znašal 750.000 din. Mestna občina Ptuj se je pogajala naprej in mu 20. decembra 1927 ponudila 450.000 din.

V začetku januarja 1928 se je dr. Čulić obrnil na Mestni magistrat in v obširni obrazložitvi protestiral proti tako nizkemu znesku, saj je, kot je zapisal, zanj 5. decembra 1923 plačal 1.358.000 din, cene zgradb in zemlje pa v zadnjih treh letih niso utrpele takšnega padca. Ceno, ki jo je plačal ob nakupu, je znižal na polovico. V opisu je ponudil »zadnjo ceno« 550.000 din.²⁴ Dopisu je bilo priloženih 8 protokolov (cenitev za 8 objektov). Z novim dopisom, z dne 21. januarja 1928, je napovedal svoj prihod na Ptuj za 30. januar 1928 z

namenom končnega dogovora za prodajo.

30. januarja 1928 (datum podpisa pogodbe) je dr. Rinald Čulić prodal Dominikansko vojašnico Mestni občini Ptuj. Iz kupoprodajne pogodbe izhaja, da je bil objekt, s pripadajočim zemljiščem, prodan za 540.000 din.²⁵ Dovoljenje za vknjižbo lastninske pravice je Mestna občina Ptuj pridobila s sklepom Okrajnega sodišča na Ptuj, 21. aprila 1928.

Novica je bila objavljena tudi v *Slovencu*: »Dominikanska vojašnica v Ptuju pride v last ptujske mestne občine. Pogajanja za nakup z dosedanjim lastnikom dr. Čulićem, odvetnikom v Belgradu, so se te dni ugodno zaključila. Za občino je vodil razgovore g. gerent vi. tajnik M. (Mihael – op. a.) Zavadlal v sporazumu s celokupnim sosvetom. Na ta način ostane dominikanska vojašnica oziroma samostan z najlepšo cerkveno fasado v Sloveniji ohranjen. Ptujski muzej dobi v refektoriju dostojne prostore. V gimnazijskem poslopju, kjer je bil doslej muzej, se bodo adaptirali prostori za dva razreda, ki sta sedaj v Mladiki, tako da bo tam lahko s početkom prihodnjega šolskega leta obnovljen internat in gospodinjska šola za dekleta. Vrhutega se bo priredilo v dominikanski vojašnici lepo število stanovanj poleg že obstoječih. da se vsaj nekoliko omili stanovanjska beda, ki tudi našemu mestu ni prizanesla. Za ugoden potek te akcije gre vsa hvala g. gerentu Zavadlalu, ki je žrtvoval mnogo časa in truda za realizacijo tega načrta. Uverjeni smo, da bo novi mestni svet započeto delo nadaljeval z vso energijo.«²⁶

22 Jutro, 18. 5. 1927.

23 Jutro, 20. 5. 1927.

24 SI_ZAP/0005 MOP škatla 266, spis 273, leto 1926–1928.

25 Prav tam.

26 Slovenec, 3. 2. 1928.

SKLEPNE MISLI

Prostore Dominikanske vojašnice je občina namenila za muzej in stanovanja. Obnovitvena dela za nove muzejske prostore so potekala v poletnih mesecih leta 1928 in že čez nekaj mesecev se je muzej preselil v nove prostore. Slavnostne prireditve ob odprtju novih muzejskih prostorov so bile v začetku novembra 1928.²⁷

POVZETEK

Novembra 1923 so dominikansko vojašnico zapustili zadnji vojaki. Ptujčani so želeli samostan dobiti nazaj, vendar zaradi pomanjkanja denarja niso bili uspešni, zato je vojašnica prišla na dražbo. Samostan je bil prodan dr. Rinaldu Čuliću, odvetniku iz Beograda, ki naj bi prostore prilagodil potrebam tkalnice in barvarnice svile. Novi lastnik je predvideval mnogo prezidav in dozidav obstoječega stavbnega kompleksa, vendar je Prosvetni oddelek za Slovenijo v Ljubljani postavil svoje pogoje za prezidavo. Dokončni sklep o preureditvi prostora ni bil sprejet, saj Čulić ni predložil dodatne zahtevane dokumentacije, statičnih izračunov za stropno konstrukcijo prihodnje tovarne, načrtov za postavitev strojev, parnega kotla, centralne kurjave ter druge opreme. Projekt, verjetno tudi zaradi pomanjkanja financ, ni uspel. Leta 1926 je samostan odkupila občina in ga v dveh letih obnovila in preuredila v prostore za potrebe muzeja in stanovanj.

ARHIVSKI VIRI

- SI_ZAP/0005 MOP šk. 266, spis 273, leto 1926–1928.
- SI_ZAP/0005 MOP, šk. 261, spis 52/1924.
- SI_ZAP/0242 Gradbeno podjetje Drava, P10, ovoj 807.

SPLETNI VIRI

- Časopis za zgodovino in narodopisje (1929), letnik 24, številka 3/4. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-TRQ7XTNN>, 15. 11. 2023.
- Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (13.02.1926), letnik 7, številka 36. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-ET02B1U3>, 14. 11. 2023.
- Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (18.05.1927), letnik 8, številka 117. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-FR6ABBNE>, 14. 11. 2023.
- Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (20.05.1927), letnik 8, številka 119. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-OGE1QZ4N>, 14. 11. 2023.

- Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (05.02.1928), letnik 9, številka 31. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-IFB593AJ>, 14. 11. 2023.
- Nataša Kolar, 2002, *Od Dominikanske vojašnice do muzeja*. Kronika (Ljubljana), letnik 50, številka 2, str. 185–195. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-6FMWD0BF/?euapi=1&query=%27keywords%3dod+dominikanske+voja%c5%a1nice+do+muzeja%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>, 15. 11. 2023.
- Evgen Lazar, Maja Janežič, Nika Veršnik, 2021, *Dominikanski samostan na Ptujju: Arheološke raziskave ob prenovi v letih 2011–2013*. Spletni vir: <https://www.zvkds.si/sl/knjiznica/dominikanski-samostan-na-ptuju>, 14. 11. 2023.
- Slovenec: političen list za slovenski narod (03. 02. 1928), letnik 56, številka 28. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-20R44DZH/?euapi=1&query=%27keywords%3dslovenec%3a+politi%c4%8den+list+za+slovenski+narod%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&fyear=1928&page=2>, 15. 11. 2023.
- Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani (30. 04. 1927), letnik 9, številka 47. Spletni vir: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-SM9398XW/?euapi=1&query=%27keywords%3duradni+list+narodne+vlade+shs+v+ljubljani%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&fyear=1927&page=2>, 15. 11. 2023.

PREGLED SVILOGOJSTVA IN SVILARSTVA NA SLOVENSKEM MED 17. IN 21. STOLETJEM

Članek prinaša zgodovinski pregled svilogojstva in svilarstva na območju današnje Slovenije. *S pomočjo literature in časopisnega gradiva osvetljuje razvoj svilogojstva in z njim povezane osebnosti, problematiko svilogojstva in njegov zaton. V članku so podane informacije o prihodu svilogojstva iz azijskega v evropsko okolje, nato pa kratko predstavi razvoj rabe svile v Evropi. Večji del je kronološko zamejen med 17. in 21. stoletjem in se dotika posameznih osebnosti, krajev ali tematik, povezanih s svilogojstvom na Slovenskem.*

Ključne besede: svilogojstvo, svilarstvo, zgodovina, slovenske dežele, manufakture.

UVOD

Pričujoče besedilo je nastalo kot nekajletno zbiranje podatkov, literature in znanj v sklopu ponovnega obujanja svilogojstva. Prav to je dobilo nov zamah po letu 2015, sam pa sem se vanj začel aktivno vključevati v letu 2019. Svilogojstvo na Slovenskem je kot predmet zgodovinskega raziskovanja v slovenskem prostoru sicer dodobra obdelal že Josip Žontar, ki ga je opredelil od njegovega prihoda na slovensko ozemlje do zatona v času Federativne ljudske republike

Jugoslavije.² Nato so tematiko iz posameznih vidikov obdelovali številni pisci: Jože Šorn se je posvetil svilarškim manufakturam,³ Vesna Mia Ipavec etnografskemu vidiku in pregledu goriške svilogojске regije,⁴ Jožica Antolič je v svojem diplomskem delu celovito pregledala tako zgodovinske, socialne, kot tudi naravoslovno-tehnične vidike svilogojstva in svile,⁵ v zadnjem času pa so nastajali tudi prispevki ob posameznih razstavah⁶ in ponovnem obujanju svilogojstva v posameznih mikroregijah (npr. Ormož), kot je razvidno pri Katarini Vaupotič.⁷ Za celovito dožemanje razmer svilogojstva so v članku uporabljeni tako tuja kot tudi domača zgodovinska literatura, umetnostnozgodovinska literatura, naravoslovno-tehnični priročniki, časopisno gradivo in tiskani viri kot tudi različni strokovni in izvirni članki. Spremljajoče slikovno gradivo je priloženo kot dokumentarni dokaz številnih vidikov svilogojstva in svilarstva na tleh današnje Slovenije.

OD ZAČETKOV SVILOGOJSTVA V AZIJI DO PRIHODA V EVROPO

Začetke svilogojstva in svilarstva lahko umestimo še v čas neolitika na Kitajskem, kjer so približno pred 6000 leti nastale prve svilene

1 Marko Balažič, študent umetnostne zgodovine in zgodovine na Filozofski fakulteti Maribor. V prostem času se skupaj z družino ukvarja s svilogojstvom, še posebej pa se posveča svilarstvu (odvijanju svilenih niti, predenju svilenе preje, izdelovanju (pol)izdelkov, vezenju posvetnih in liturgičnih tekstilij).

2 Josip Žontar, *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja*, Ljubljana 1957.

3 Jože Šorn, *Svilarske manufakture v Ljubljani (1723–ok. 1800)*, Kronika, 1/2, 1953 str. 103–111.

4 Vesna Mia Ipavec, *Murve in kavalirji: svilogojstvo na Goriškem*, Ljubljana 2008.

5 Jožica Antolič, *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem*, Maribor 2004 (tipkopis diplomskega dela).

6 Marko Balažič, *Svilogojstvo in svilarstvo. Zgodovina svilogojstva na Slovenskem*, v: Tatjana Štefanič et. al., *Veščine in skrivnosti mojstrov in mojstric tkanja*, Ptuj 2023, brez paginacije.

7 Katarina Vaupotič, *Obujanje tradicije svilogojstva in svilarstva na Ormoškem*, Zgodovinski zapisi (ur. Manica Hartman), XIX/2022, str. 48–50.

tkanine.⁸ S svilogojstvom pa deloma mitološko, deloma zgodovinsko povezujejo cesarico Leizu (Xi Ling-Shi).⁹ Svilna cesta je omogočala, da je bogato trgovsko blago z vzhoda prečilo azijski kontinent in preko kontinentalnih in pomorskih poti prišlo v Evropo. Zanimanje za svilo pa je raslo, saj je veljala za izjemno dragocen in skrivnosten material, kar lahko pripišemo delikatnemu postopku izdelave, ki so ga Kitajci skrbno čuvali.¹⁰ V 6. stoletju, natančneje med letoma 552 in 553 n. š., sta menihi v pohodniških palicah jajčeca sviloprejk pretihotapila na Zahod, v Konstantinopol, kjer je proizvodnja svile dobila svoj zagon.¹¹

Bizanc je postal center svilogojških manufaktur. V času cesarja Justinijana I. (482–565) je svilarska industrija v Bizancu doživela razmah, saj lahko govorimo o materialu z visoko ceno in kvaliteto ter vzdržljivostjo. Svilene tkanine so se ukoreninile kot najznačilnejši material visokih državnih dostojanstvenikov, le najdražje pa so pripadle cesarski družini. Svilene tkanine so v nemški prostor prišle preko beneške in amalfijske trgovine. Svileni blago je bilo v kombinaciji z zlatom in dragimi kamni poglavitni material tako Cerkev, kot tudi plemstva v Evropi.¹² Najlepši primer so vrhnja liturgična oblačila, ki so bila izdelana pretežno iz svilenih tkanin (brokati, žamet, saten, damast), saj so izražala bogastvo

cerkve in zahtevo po le najboljših materialih za liturgične paramente.¹³

Svilene tkanine so bile pomemben izvozni in prodajni material severnoitalijanskih mest, med katerimi so se kot središča svilarstva in svilarske tehnologije uveljavila Lucca, Genova, Benetke, Milano in Firence. Vsako od teh je uspelo iznajti in formulirati nov, nekoliko drugačen postopek tkanja raznih tipov svilenih tkanin. Benetke in Firence sta bili središči, kjer so od 15. stoletja naprej proizvajali bogate brokate in žamete (navadno v kombinirani tehniki), ki so iz osmanske tradicije prevzeli motiv granatnega jabolka.¹⁴

V 17. stoletju so v Genovi začeli tkati večbarvne žamete z obširnim cvetličnim vzorcem, namenjene predvsem kot tapetniško blago. Imenovali so jih genovski ali *jardinière* žameti in so bili v uporabi še v 18. stoletju.¹⁵

Druga pomembna evropska središča svilarske produkcije so bila Tours, Lyon kot posledica nantskega edikta, (1685) pa so francoski tkalci emigrirali tudi v Anglijo, na Nizozemsko in v Nemčijo, kjer so ustanovili nove manufakture in prinesli svoje znanje.¹⁶ Podoben primer lahko opazujemo tudi v primeru Pierra Toussainta Taboureta, ki je svojo manufakturo ustanovil v Ljubljani. Razlogi njegovega prihoda sicer niso znani.¹⁷

8 Mary Schoeser, *Silk*, New Haven/London 2007, str. 17.

9 Štefanič, *Veščine*, 2023, brez paginacije.

10 John Feltwell, *The Story of Silk*, Sutton 1990, str. 5.

11 Novice gospodarske, obertniške in narodne, 26. 10. 1859, št. 43, str. 344.

12 Ludmila Kybalova, Olga Herbenova, Milena Lamarova, *The Pictorial Encyclopedia of Fashion*, London 1968, str. 87.

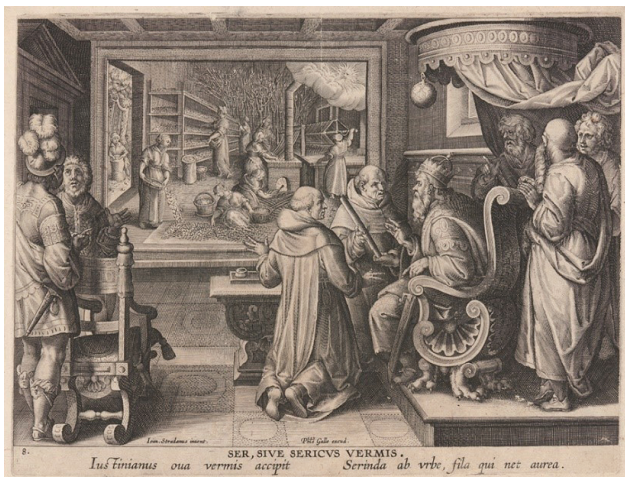
13 Janez Flis, *Umetnost v bogočastni službi*, Ljubljana 1908, str. 179–180. Za več podatkov o mašnih paramentih gl. Maja Hren Brvar, *Liturgična oblačila samostana Svete Trojice v Slovenskih Goricah*, Maribor 2013 (razstavni katalog). O pomeni in simboliki gl. Marko Balažič, *Pomen in simbolika katoliških liturgičnih oblačil na Slovenskem*, Maribor 2021 (tipkopijske raziskovalne naloge).

14 Melinda Watt, *Textile Production in Europe: Silk, 1600–1800*, dostopno: https://www.metmuseum.org/toah/hd/txt_s/hd_txt_s.htm [26. 12. 2023]. Več o razvoju vzorca granatnega jabolka gl. Rosalia Bonito Fanelli, *The Pomegranate Pattern in Italian Renaissance Textiles: Origins and Influence*, Contact, Crossover, Continuity: Proceedings of the Fourth Biennial Symposium of the Textile Society of America, September 22–24, 1994, Los Angeles 1995.

15 Watt, *Textile Production*.

16 Watt, *Textile Production*.

17 Žontar, 1957, str. 41–42.

Meniha predstavljata cesarju Justinijanu jajčeca, skrita v pohodniških palicah, v ozadju svilogojjski prostor z delavci in proizvodnja svile.¹⁸

Zadnja stran mašnega plašča (kazule). Izvezla ga je in podarila ljubljanski stolnici vladarica Marija Terezija, katere grb služi kot izvir originalnega cvetličnega okrasja, ki je ostalo po restavriranju in zamenjavi blaga na licu. Foto: M. Balažič, 2023.

OD MANUFAKTURNIH ZAČETKOV DO STROKOVNIH IZSLEDKOV

Svilogojstvo je preko Beneške republike v 16. stoletju prodrlo v Furlanijo in Goriško-Gradiščansko regijo. Zadnji dve sta bili še v sklopu notranjeavstrijskih dežel vključeni v Habsburško monarhijo in obsegali del današnjega slovenskega prostora. Leta 1674 so bila potrjena cehovska pravila tkalcev trakov in svilenih tkanin v Ljubljani.¹⁹ Prvi začetki svilogojstva na Goriškem so bili leta 1719, takrat sta svilene tkanine proizvajala Jožef Pertot in Filip Balestri. Iz leta 1725 izvira tudi znamenita svilarna v Fari ob Soči (današnja Farra d'Isonzo).²⁰ Kot klimatsko primerni sta se v začetku uveljavili samo Goriška in Gradiščanska, zato sta postali vir za proizvodnjo svilenih zapredkov (kokonov) in razvoj morikulture (gojenja murv za potrebe svilogojstva).²¹ V 18. stoletju dobimo na Slovenskem tudi prve zapisane izraze za posamezne tipe niti in dele kokona, ki jih je predlagal Franc Henrik, baron Raigersfeld-Rakovec (1697–1760).²²

Kljubovanje naravi in trdoživost murv najlepše ponazarja vejnati lok, ki sta ga spletli murvi v Štanjelu. Foto: M. Balažič, 2023.

18 Theodor Galle po Johannesu Stradanusu, *Sviloprejška*, serija *Sericus Vermis*, ok. 1590–1600, bakrorez, zbirka Davison Art Center. Dostopno na: <https://dac-collection.wesleyan.edu/objects-1/info/16832> [29. 12. 2023]. Več o seriji grafik gl. tudi The MET, *New Inventions of Time*, dostopno na: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/659705> [29. 12. 2023].

19 Šorn, 1953, str. 104.

20 Prav tam, str. 103.

21 Josip Žontar, *Gojitev sviloprejšk*, ur. Pavel Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Fran Zwitter, *Gospodarska zgodovina*. Enciklopedična obravnava po panogah. Zgodovina agrarnih panog, Zv. 1, Ljubljana 1970, str. 409–410.

22 Antolič, 2004, str. 24.

Z letom 1725 je tudi v Ljubljani zapisana ena izmed prvih manufaktur svilenih nogavic Pierra Toussainta Taboureta, ki je s svojo svilarno ustvaril monopol pri izdelavi nogavic na Kranjskem.²³ Drugo svilarsko manufakturo sta ustanovila Jernej Čebul in Ludvik Anton Reja leta 1731.²⁴ Bila je še uspešnejša od Tabouretove, saj je tudi ponujala več izdelkov.²⁵ Po njenem propadu leta 1754 sta nastali manufakturi Jurija Zanettija in Jožefa Harmana (1755).²⁶ Leta 1756 je v Valenciji izučeni Jožef Perko želel v Postojni ustanoviti svojo svilarsko manufakturo, ki bi pridelovala več različnih vrst svilenega blaga (brokat, taft, saten, žamet in celo trakove). A žal, od komerčnega konsenza ni pridobil dovoljenja za finančno podporo.²⁷ Nato so sledile še manufakture Andreja Cerarja (1775), Jožefa Kopfmüllerja (1792) in Karla Bonomija (1788). Večina ljubljanskih svilarskih obratov je zamrla med leti 1793 do 1800.²⁸ V 18. stoletju je bilo tudi v Mariboru svilarsko podjetje Josipa Gottererja in nato leta 1794 poskus vzpostavitve svilogojstva v Vetrinjskem dvoru, kjer sta želela Filip Henrik, baron Schaller in Janez pl. Hütthaler zasaditi murve in začeti svilarstvo, vendar so prihajajoči vojni časi idejo zavrli.²⁹

Z namenom razširitve svilogojstva, želita, najprej lasuljar Tabouret (leta 1730) in nato Marko Anton pl. Perizhoff načrtno zasaditi murve, a ne naletita na pretirano podporo znotraj deželnozborskih vrst. Leta 1740 se s patentom povabi k zasaditvi

murv na vseh opustelih zemljiščih v kranjskem in celjskem okrožju. Neuspešno naložbo v drevesnici z murvami doživi tudi Matevž Fr. Perre.³⁰ Goriško-gradiščanski komerčni magistrat si kot eno izmed nalog leta 1756 zada, da bo goriško svilogojstvo povzdignil na raven francoskega in beneškega. Kmetje so z odlokom razdeljeni po površini zemljišč v njihovi lasti v tri skupine in so primorani posaditi najmanj 10 murv. Leta 1763 pride s patentom o pospeševanju svilogojstva do prevzema komerčnih konsensov na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Perrove sadike leto pred izdajo patenta odkupi kranjski komerčni konsens, od preostalih konsensov pa se zahteva, da se kokoni odkupujejo po primerljivih cenah. Zaradi manjšega donosa kokonov na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem se v teh deželah preneha državna podpora. Nastane pa tudi kasneje dokazano napačno mnenje, da so le-te dežele klimatsko manj primerne za usrezno stopnjo razvoja svilogojstva.³¹ Po napoleonskih vojnah (1803–1815) je naloga pospeševanja svilogojstva v rokah kmetijskih družb in privilegiranih in zainteresiranih posameznikov (Janez N. Hradecky, Jožef Orel, Janez Zalokar, Franc Hlubek). Znanje o svilogojstvu se širi preko *Kmetijskih in rokodelskih novic*, intelektualcev in raziskovalnih prispevkov strokovnjakov.³²

Po letu 1830 so nastale nove drevesnice v Kanalu na Soči in Bovcu.³³ Leta 1833 pa je zaživela drevesnica na zemljišču, ki ga je kupila kranjska

23 Šorn, 1953, str. 104.

24 Šorn, 1953, str. 105.

25 Šorn, 1953, str. 108.

26 Žontar, 1957, str. 83.

27 Šorn, 1953, str. 104.

28 Šorn, 1953, str. 110.

29 Žontar, 1957, str. 85.

30 Žontar, 1970, str. 410.

31 Žontar, 1970, str. 411.

32 Žontar, 1970, str. 412; Žontar, 1957, str. 98–99; Janez Nepomuk Hradecky je bil ljubljanski župan (1820–1846), Jožef Orel je deloval kot agronom in pravnik, Janez Zalokar je kot duhovnik deloval v Škocjanu pri Mokronogu, Franc Ksaver Hlubek je bil profesor na družbenem dvorcu v Spodnjih Poljanah.

33 Žontar, 1957, str. 86.

kmetijska družba. Po letu 1844 je zaživela na Poljanah, kamor so prepeljali 11.000 sadik. Tudi ljubljanski župan Hradecky si je uredil svojo zasebno drevesnico. Med drevesi, ki jih je prodajala kranjska kmetijska družba v Ljubljani, je bilo moč kupiti tri vrste murv: *Morus alba*, *Morus chinensis* in *Morus morettiana*.³⁴ Prvo so na Štajerskem uporabljali za glavno krmo sviloprejk, zadnjo pa za dohrmljanje.³⁵ Po posredovanju Hradeckya so prebivalec na Golovcu razdelili sadike *Morus multicaulis*.³⁶

Kokone so posredniki prevzemali od kmetov/ pridelovalcev in jih prodajali na t. i. kokonskih sejmihi. Za Primorsko so se ti odvijali v Gorici, Krminu, Fari, Palmanovi in Vidmu, za Istro pa v Kopru in Poreču.³⁷ Čeprav se na prostoru današnjega slovenskega ozemlja niso resneje ukvarjali s svilarstvom in z odvijanjem svile v primerjavi z Italijo, pa je bilo v 19. stoletju več filand, ki so bile skoncentrirane predvsem na primorskem delu. Edina večja je bila v Plevni pri Žalcu, ki jo je leta 1847 na svojem gospostvu uredil graščak baron Ludvik Hausmann, sicer lastnik gospostva Novo Celje.³⁸ Od dvorca so vodili trije murvovi drevoredi (nem. *Maulbeerbaum-Alle*) proti Petrovčam, Žalcu in Savinji.³⁹ Baron Hausmann je uredil velike nasade murv, ki so do leta 1848 znašali 30.000 sadik. Njegov upravnik Venceslav Jurij Dundr navaja, da jih je bilo leta 1846 pridobljenih 28.000, od teh 23.000 italijanskega izvora in 5000 nemškega.⁴⁰

RAZŠIRJANJE ZNANJA O SVILOGOJSTVU V 19. IN 20. STOLETJU

Kmetijske in rokodelske novice so bile za kmete in svilogojce odličen vir primarnih informacij o znanju vzrejanja sviloprejk, hkrati pa so jih seznanjale s številnimi novostmi in dosežki iz svilogojstva in svilarstva. V člankih so s spodbudnimi nasveti in prigovarjanjem k učinkovitim svilogojskim praksam poskušali povečati dobiček kmetom in kvaliteto svile.⁴¹ Da kvaliteta kranjske svile ni zaostajala za italijansko, lahko vidimo na primeru članka *Ali je naša svila (žida) kej vredna?*, v katerem neznani avtor poda rezultate primerjav domače (iz slovenskega prostora) in tuje (iz italijanskega prostora) svile.

Izjemno uspešno rejo je v letu 1854 dosegel baron Lazzarini v Smledniku, ki je pridelal zadostno količino kokonov, iz katerih je v odvijalnici dr. Orla nastalo 6 funtov svile (danes približno 3 kg, op. avtorja). Svilo je baron nato prodal v tkalnico blaga Antona Hvale, kjer je dosegla velike pohvale in je zanjo dobil 1 florint in 20 krajcarjev več po funtu teže kot pri italijanski svili.⁴² Poučni članki in strokovna literatura so omogočali, da so deležniki svilogojstva, ki so bili pravzaprav večinsko gonilna sila, dobili informacije in potrebno znanje za pravilno in uspešno rejo sviloprejk. Pri tej pedagoško-didaktični literaturi sta pomembno vlogo odigrala predvsem Franz Ksaver Hlubek (1802–1880)⁴³ in Ivan Bolle

34 Žontar, 1957, str. 94–95.

35 Žontar, 1957, str. 100.

36 Prav tam, str. 95.

37 Prav tam, str. 88.

38 Prav tam, str. 100–102.

39 Vaclav Jiří Dundr, *Stiriens Eden: Das Santhal und die Umgebungen von Neu-Cilli in der südlichen Unter-Steiermark*, Dunaj/ Leipzig 1847, str. 109.

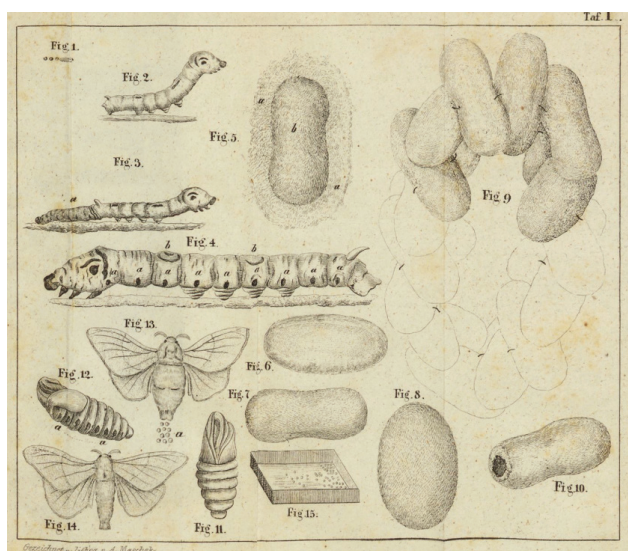
40 Prav tam, str. 212.

41 Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, 21. 3. 1849, št. 12, str. 48.

42 Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči, 12. 4. 1854, št. 29, str. 114.

43 Za njegovo biografijo gl. Andrej Šalehar, *Franz Xaver Hlubek in slovenska živinoreja*, Kmetovalec, št. 1, 2016, str. 9–12.

(1850–1924)⁴⁴ s svojimi deli *Nauk murve in svilne gosence rediti in svilo pridelovati* (1851),⁴⁵ *Kratek navod, kako razumno izrežati sviloprežke* (1882),⁴⁶ *Sviloreja na Japonskem: z mnogimi podobami* (1898),⁴⁷ *Navod, kako vzgojevati, saditi in oskrbovati murve in kako razumno izrežati sviloprežke* (1908).⁴⁸

Slikovna priloga Hlubekovega dela, ki prikazuje različne stadije v razvojnem krogu sviloprežke.⁴⁹

Pomembno vlogo pri preučevanju svilogojstva in boleznih sviloprejk za Kranjsko je močno odigralo tudi cesarsko-kraljevo poskuševališče v Gorici, ki ga je sprva vodil Friedrich J. Haberlandt (1826–1878), nato pa leta 1871 prevzel že prej omenjeni Ivan Bolle. Cesarsko-kraljevo poskuševališče za svilorejo v Gorici je nastalo 2. januarja 1869.⁵⁰

Po razmahu pebrine je poskuševališče imelo pomembno vlogo pri preučevanju sviloprejk po Pasteurjevi metodi in preprečevanju širjenja te bolezni.⁵¹ S pomočjo poskuševališča za svilorejo je strokovnjakom uspelo posledice bolezni sviloprejk zmanjšati do leta 1870.⁵² Po ustanovitvi cesarsko-kraljevega poskuševališča v Gorici sta se mu leta 1894 pridružila mariborsko in 1896 ljubljansko.⁵³

Državna podpora svilarskim komisijam se je podelila na Goriškem in Štajerskem, Kranjska pa je bila neuspešna. Leta 1844 so svilogojstvo na Kranjskem opustili in izsekali murve. Druga velika težava slovenskih svilogojcev je bila tudi pebrina (*Nosema bombycis*), bolezen, ki je povzročila upad pridelka kokonov, leta 1852 pod stopnjo 24 % na Goriško-Gradiščanskem in v Istri. Alpske dežele je bolezen zajela z zamikom, leta 1866.⁵⁴

Svilogojci so svoj pridelek želeli nadomestiti z vzhodnoazijskimi prelci oz. veččami, med njimi najbolj z jamamajem (*Antharea yamamai* L.). Le-ti so bili na boleznih udomačenih sviloprejk imuni, a je bilo svilo z njih težje odvijati, tudi prehrana je bila drugačna, kar je otežilo dodatno rejo, saj bi bili potrebni nasadi hrasta. Za razširitev jamamaja na Slovenskem sta zaslužna Ivan Mach in njegova hči Marija. Kmalu se je

44 Za njegovo biografijo gl. Eva Holz, Ivan Bolle, *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002650/> [29. 12. 2023].

45 Franc Ksaver Hlubek, *Nauk murve in svilne gosence rediti in svilo pridelovati*, Gradec 1851.

46 Ivan Bolle, *Kratek navod, kako razumno izrežati sviloprežke*, Gorica 1882.

47 Ivan Bolle, *Sviloreja na Japonskem: z mnogimi podobami*, Gorica 1898.

48 Ivan Bolle, Franc Gvozdenović, *Navod, kako vzgojevati, saditi in oskrbovati murve in kako razumno izrežati sviloprežke*, Gorica 1908.

49 Franc Ksaver Hlubek, *Nauk murve in svilne gosence rediti in svilo pridelovati*, Gradec 1851, tabla 1.

50 Darinka Blažica, *Goriška. Zgodovinski spomin – kmetijske strokovne in izobraževalne institucije na Goriškem. Zavod nadaljuje žlahtno tradicijo*, Goriška, 9, 2014, str. 22.

51 Žontar, 1970, str. 413.

52 Žontar, 1957, str. 108.

53 Blažica, 2014, str. 22.

54 Žontar, 1957, str. 114.

izkazalo, da za rejo hrastovi prelci oz. jamamaji niso donosni.⁵⁵ Podobno usodo so doživeli tudi drugi prelci – pajesnov prelec (*Samia cynthia D.*), ki se hrani s pajesnom (ajlant ali božje drevo) in proizvaja divjo svilo eri in bezgov prelec (*Hyalophora cecropia L.*). O pajesnovem prelcu je pisala poročevalka Minica v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*,⁵⁶ z njegovo rejo pa se je izdatneje ukvarjal Viljem pl. Ritter, ki v ta namen uporabljal ob južni železnici zasajeni veliki pajesen.⁵⁷

Na Dunaju je med 15. in 16. oktobrom 1867 potekal svilogojski kongres. Udeležili so se ga ugledni predstavniki iz naših dežel, mdr. grof Jožef Barbo-Waxenstein, ki je zastopal Kranjsko in ljubljansko kmetijsko družbo, Friderich Haberlandt, kasnejši vodja svilogojske postaje v Gorici (1869–1871), plemič Viljem (naveden Wilhelm) von Ritter kot predstavnik goriške kmetijske družbe ter Franc Ksaver Hlubek kot ustanovitelj in vodja štajerske kmetijske družbe.⁵⁸ Zadnji omenjen je ob priložnosti 15. oktobra 1867 nagovoril zbrane in poudaril, da si veliko kmetov v avstrijskih deželah zaman prizadeva uveljavitev svilogojstva kot donosne kmetijske panoge, saj so na vladi menili, da je svilogojstvo le »kmetijsko igrakanje«, ne pa resna gospodarska panoga. Poudaril je prisotno problematiko primernosti alpskega prostora (severnih dežel) za svilogojstvo in še enkrat posebej omenil, da so tudi te dežele enako sposobne kot južnejše.⁵⁹

Na kongresu je Hlubek poudaril, da so po naročilu oblasti zasadili murvova drevesa vzdolž proge, ki je povezovala Frohnleiten z Ljubljano. Med temi, ki so jih našteali 200.000, so bila tako visokodebelna drevesa kot tudi grmiči. Okrog 400 železničarskih družin se je ukvarjalo s svilogojstvom na tem področju in s pomočjo južne železnice pošiljalo kokone za odkup. V enem utežnem funtu, ki so ga pridelali, je bilo mogoče našteati 180 kokonov.⁶⁰

Na prelomu iz 19. na 20. stoletje je svilogojstvo postalo postranski posel malih kmetov, zaradi uvoza cenejših kokonov iz Azije, pa je slovensko svilogojstvo postalo nekonkurenčno in zaradi pomanjkanja povpraševanja polagoma zamiralo. V medvojnem času je zahodna polovica slovenskega ozemlja pripadla Italiji, kjer je svilogojstvo doživljalo navidezne spodbude, a je do leta 1934 skrajno upadlo.⁶¹ Zanimiv podatek je višina cene za 1 kilogram kokonov leta 1929 – 16 lir, nekdanj pa je bil vreden 70 lir, naslednje leto je cena padla na pičlih 5 lir. Oblast je poskušala omiliti posledice padca cen z nagrajevanjem kmetov, podeljevanjem pregledanih zdravih jajčec (narečno semena) in pripravljala strokovne tečaje. Kmetje so murve začeli izsekavati.⁶² Poskuse svilogojstva so z zasajevanjem murv izvedli tudi na začetku 20. stoletja v Prekmurju (okolica Dolnje Lendave in Murske Sobote), a so bili neuspešni, saj so sadike svojo proizvodno moč listne mase dosegle komaj po koncu 1. svetovne vojne.⁶³

55 Žontar, 1970, str. 413. Glej Marjan Mušič, *Iz življenja in dela Machovih*, Kronika, 3/3, 1955, str. 165–170; Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 14. 8. 1867, št. 33, str. 274; Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 28. 8. 1867, št. 35, str. 1.

56 Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 11. 11. 1863, št. 45, str. 1.

57 Žontar, 1957, str. 106.

58 Prav tam str. 107.

59 Arthur v. Hohenbruck, *Verhandlungen des Seidenbau-Congress. Wien am 15., 16. und 17. Oktober 1867*, Dunaj, 1867, str. 7–8.

60 Prav tam, str. 49.

61 Žontar, 1970, str. 414.

62 Žontar, 1957, str. 120.

63 Žontar, 1970, str. 414.

Jugoslovanska oblast je svilogojstvo skušala ohraniti in je zato leta 1948 postavila novo svilogojno postajo na Pristavi pri Gorici, leta 1952 je z odlokom murvova drevesa zaščitila in prepovedala namerno izsekavanje.⁶⁴ Pomembno vlogo za ohranjanje svilogojstva in morikulture (vzgoja murv za namene svilogojstva) je imel v 50. in 60. letih 20. stoletja Evgen Mayer pl. Leithenburg (1889–1970) iz graščine Lože pri Vipavi. Posestvo je bil po vojni prisiljen »podariti« oblastem, sam pa se je naselil na Rafutu. Njegov najpomembnejši doprinos poleg ohranjanja svilogojstva je rokopisni izdelek na temo gojenja in razmnoževanja murv za namene svilogojstva, ki je bil v uporabi do leta 1960.⁶⁵

Svileno blago tkalke Alenke Rupnik iz svilenih niti
Maje Botolin Vaupotič.
Foto: M. Balažič, 2023.

Ponovno zanimanje za svilogojstvo na Slovenskem je leta 2016 vzbudil bilateralni madžarsko-slovenski projekt pod vodstvom dr. Andreje Urbanek Krajnc in dr. Rebeke Lucijane Berčič.⁶⁶ Obujanje svilogojstva se je začelo postopoma, z njim pa tudi svilarstvo, kar smo številni svilarji in svilogojci začeli predstavljati javnosti.⁶⁷ Med glavnimi dosežki ponovne obuditve svilogojstva lahko štejemo odvitje svile, pridelane popolnoma v Sloveniji, izdelava čipke iz slovenske svile v sodelovanju s Čipkarsko šolo Idrija,⁶⁸ tkanje blaga iz svilenih niti⁶⁹ in številne strokovne ter znanstvene študije na področju tehnologije pridelave svilenih niti in izboljšav v metodologiji in tehnologiji svilarstva in svilogojstva. Tradicionalna znanja in vedenje o svilogojstvu oz. svilarstvu v širšem evropskem prostoru, vključno s Slovenijo, pa bo predstavljeno v katalogu, ki nastaja v sklopi projekta ARACNE.⁷⁰

64 Žontar, 1957, str. 121.

65 France Adamič, *Evgen Mayer*, Primorski biografski leksikon (ur. Martin Jevnikar), 10, Gorica 1984, str. 397–398; Ana Gregorič, *Grad Lože. O kmetijski šoli na gradu v Ložah pri Vipavi med letoma 1946 in 1961*, Ljubljana 2014, str. 12–14 (tipkopis diplomske naloge); France Adamič, Evgen pl. Mayer, Slovenska biografija, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi923620/> [28. 12. 2023].

66 Več o projektu gl. <https://www.fkbv.um.si/?p=1520> [28. 12. 2023].

67 Za več informacij gl. <https://svila.si/> [28. 12. 2023]; Katarina Vaupotič, *Obujanje tradicije svilogojstva in svilarstva na Ormoškem*, Zgodovinski zapisi (ur. Manica Hartman), XIX/2022, str. 48–50; Marina Dermastia, *Odmotavanje svilene niti*, National Geographic, št. 5, 2023, str. 50–71; *Trajnost in krožno gospodarstvo v tekstilstvu: zbornik izvečkov: 49. simpozij o novostih v tekstilstvu*, ur. Mateja Kert in Brigita Tomšič, Ljubljana 2023.

68 Vzorci in študije ter umetelne čipke so bili razstavljeni na 41. Festivalu idrijske čipke, v sklopu katerega je bila predstavljena razstava *Sijaj svilene niti*.

69 Svilene niti za blago je odvila Maja Botolin Vaupotič, stkala pa jih je Alenka Rupnik. Blago je bilo sprejeto in razstavljeno na Rokodelskem bienalu v Slovenj Gradcu, nato še v Ljubljani. Več o razstavljenem blagu gl. Cvetka Požar idr., *Nova slovenska svila (NSS 3) – svileni blago, ročno tkanje*, Triennale rokodelstva: razstava sodobnih in inovativnih izdelkov na temeljih bogate kulturne dediščine Slovenije, Slovenj Gradec 2023, str. 16–17 (razstavni katalog).

70 Za več informacij gl. <https://www.um.si/objava/preporod-pridelave-svile-zacetek-projekta-aracne/> [28. 12. 2023].

SKLEPNE MISLI

Bogata tradicija svilogojstva in svilarstva je v slovenskem prostoru prisotna že 500 let. Raziskovalcem je zanimiva iz etnološkega, antropološkega, botaničnega, zoološkega, umetnostnozgodovinskega in zgodovinskega vidika. Danes skoraj pozabljeni del naše kulture je marsikateremu Slovencu tuj ali neznan, še vedno je prisotno mnenje o klimatski neprimernosti Slovenije. Članek s pomočjo pregleda literature in časopisnega ter drugega slikovnega gradiva želi bralcu približati tematiko in ga seznaniti s problematiko svilogojstva nekoč ter z njegovim ponovnim obujanjem danes.

ZAHVALE

Posebno zahvalo namenjam urednici publikacije Manici Hartman in Nevenki Korpič, ki sta me pozvali k oddaji prispevka. Zahvaljujem se Maji Botolin Vaupotič za nasvete in pomoč pri nastajanju članka, Boštjanu Prevcu za ogled zakristijske zbirke paramentov v ljubljanski stolnici, red. prof. dr. Poloni Vidmar za usmeritev glede delovanja Vaclava Dundra in dr. Andreji Urbanek Krajnc za strokovno pomoč in nasvete v zvezi z zgodovino svilogojstva in morikulturo.

POVZETEK

Znanje svilogojstva je s človeštvom že več kot 6000 let. Prve začetke lahko umeščamo na Kitajsko, od koder so se različne dobrine prenašale po svilni poti v evropsko okolje (pot je dobila ime po najbolj iskanem blagu – svili). V Bizantinsko cesarstvo je prišlo svilogojstvo sredi 6. stoletja, nato se je razširilo tudi v preostale dele Evrope. Cvetoča trgovina s svilo je povzročila, da se je svilogojstvo začelo širiti. Prve zametke lahko na Slovenskem zaznamo v 16. stoletju, ko je svilogojstvo prišlo z Goriške. Nato se je postopoma uveljavljalo, predvsem pa je uspevalo na zahodnem, primorskem koncu. Za pospeševanje svilogojstva na Slovenskem so zaslužni predvsem plemiči in habsburški vladarji, ki so ustanavljali odvijalnice in dajali finančno podporo. Tudi obrtniki so v Ljubljani ustanavljali prve manufakture v 18. stoletju. Najbolj se je svilogojstvo razširilo v 19. stoletju, ko so manufakture nasledili tovarniški obrati. Slovenski prostor se je stežka uveljavljal na tržišču, pa vendar rezultati trdega dela niso bili spregledani. Prav tako so pomembno vlogo odigrali številni pisci, s pomočjo dela katerih je tudi neizobražena javnost, predvsem kmetje, dobila osnovno in potrebno izobrazbo za svilogojstvo. Svilogojstvo je po razmahu uničujoče bolezni doživljalo zaton, ki se je stopnjeval vse do 60. let 20. stoletja. Ponovno je zaživel po letu 2019 in še traja, pozabljeno znanje pa ponovno dobiva živo formo in pridih aktualnost in željo po ohranitvi.

LITERATURA

- France Adamič, *Evgen Mayer*, Primorski biografski leksikon (ur. Martin Jevnikar), 10, Gorica 1984.
- Jožica Antolič, *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem*, Maribor 2004 (tipkopis diplomskega dela).
- Marko Balažič, *Pomen in simbolika katoliških liturgičnih oblačil na Slovenskem*, Maribor 2021 (tipkopis raziskovalne naloge).
- Marko Balažič, *Svilogojstvo in svilarstvo. Zgodovina svilogojstva na Slovenskem*, Tatjana Štefanič et. al., Veščine in skrivnosti mojstrov in mojstric tkanja, Ptuj 2023, brez paginacije.
- Darinka Blažica, *Goriška. Zgodovinski spomin – kmetijske strokovne in izobraževalne institucije na Goriškem. Zavod nadaljuje žlahtno tradicijo*, Goriška, 9, 2014.
- Ivan Bolle, Franc Gvozdenović, *Navod kako vzgojevati, saditi in oskrbovati murve in kako razumno izrežati sviloprežke*, Gorica 1908.
- Ivan Bolle, *Kratek navod kako razumno izrežati sviloprežke*, Gorica 1882.
- Ivan Bolle, *Sviloreja na Japonskem: z mnogimi podobami*, Gorica 1898.
- Rosalia Bonito Fanelli, *The Pomegranate Pattern in Italian Renaissance Textiles: Origins and Influence*, Contact, Crossover, Continuity: Proceedings of the Fourth Biennial Symposium of the Textile Society of America, September 22–24, 1994, Los Angeles 1995.
- Marina Dermastia, *Odmotavanje svilene niti*, National Geographic, št. 5, 2023.
- John Feltwell, *The Story of Silk*, Sutton 1990.
- Janez Flis, *Umetnost v bogočastni službi*, Ljubljana 1908.
- Ana Gregorič, *Grad Lože. O kmetijski šoli na gradu v Ložah pri Vipavi med letoma 1946 in 1961*, Ljubljana 2014 (tipkopis diplomske naloge).
- Franc Ksaver Hlubek, *Nauk murve in svilne gosence rediti in svilo pridelovati*, Gradec 1851.
- Anton v. Hohenbruck, *Verhandlungen des Seidenbau-Congress. Wien am 15., 16. und 17. Oktober 1867*, Dunaj, 1867.
- Maja Hren Brvar, *Liturgična oblačila samostana Svete Trojice v Slovenskih Goricah*, Maribor 2013 (razstavni katalog).
- Vesna Mia Ipavec, *Murve in kavalirji: svilogojstvo na Goriškem*, Ljubljana 2008.
- Ludmila Kybalova, Olga Herbenova, Milena Lamarova, *The Pictorial Encyclopedia of Fashion*, London 1968.
- Marjan Mušič, *Iz življenja in dela Machovih*, Kronika, 3/3, 1955.
- Cvetka Požar idr., *Nova slovenska svila (NSS 3) – svileni blago, ročno tkanje*, Triennale rokodelstva: razstava sodobnih in inovativnih izdelkov na temeljih bogate kulturne dediščine Slovenije, Slovenj Gradec 2023, str. 16–17 (razstavni katalog).
- Mary Schoeser, *Silk*, New Haven/London 2007.
- Andrej Šalehar, Franz Xaver Hlubek in slovenska živinoreja, *Kmetovalec*, št. 1, 2016.
- Jože Šorn, *Svilarske manufakture v Ljubljani (1723–ok. 1800)*, Kronika, 1/2, 1953.
- *Trajnost in krožno gospodarstvo v tekstilstvu : zbornik izvlečkov: 49. simpozij o novostih v tekstilstvu*, ur. Mateja Kert in Brigita Tomšič, Ljubljana 2023.
- Katarina Vaupotič, *Obujanje tradicije svilogojstva in svilarstva na Ormoškem*, Zgodovinski zapisi (ur. Manica Hartman), XIX/ 2022.

- Josip Žontar, *Gojitev sviloprejk*, ur. Pavel Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan, Fran Zwitter, *Gospodarska zgodovina. Enciklopedična obravnava po panogah. Zgodovina agrarnih panog*, Zv. 1, Ljubljana 1970.
- Josip Žontar, *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja*, Ljubljana 1957.

ČASOPISNO GRADIVO

- *Svila (žida) in kupčija z njo*, Novice kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči, 21. 3. 1849, št. 12.
- *Ali je naša svila (žida) kaj vredna?*, Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči, 12. 4. 1854, št. 29.
- *Svila*, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 26. 10. 1859, št. 43.
- Minica, *Božje drevo in svila ubožnih*, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 11. 11. 1863, št. 45.
- *Dopisi iz Ljubljane*, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 14. 8. 1867, št. 33.
- Janez Mah, *Kako se izrejajo hrastove svilne (židne) gosenice Yama-mai*, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, 28. 8. 1867, št. 35.

SPLETNO GRADIVO

- Eva Holz, Ivan Bolle, *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002650/> [29. 12. 2023].
- France Adamič, Evgen pl. Mayer, *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi923620/> [28. 12. 2023].
- <https://svila.si/> [28. 12. 2023].
- <https://www.fkbv.um.si/?p=1520> [28. 12. 2023].
- <https://www.um.si/objava/preporod-pridelave-svile-zacetek-projekta-aracne/> [28. 12. 2023].
- Melinda Watt, *Textile Production in Europe: Silk, 1600–1800*, dostopno: https://www.metmuseum.org/toah/hd/txt_s/hd_txt_s.htm [26. 12. 2023].

KAZALO

Ormož od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes.	5
Urbanistični projekt Ormoža iz leta 1963.	27
Ormož v gasilstvu že desetletja skozi strpnost in humanost	37
Teritorialna obramba Občine Ormož	45
Po poteh rodbine Serajnik.	53
Čevljarstvo v tomaževski fari	60
Nastanek in razvoj knjižničarstva na Kogu »Habent sua fata libelli!«/»Knjige imajo svoje usode«	65
Načrt za adaptacijo »Dominikanske kasarne« na Ptuj za »svilotkalstvo«	79
Pregled svilogojstva in svilarstva na Slovenskem med 17. in 21. stoletjem	88
UDK.	100

Avtor, naslov prispevka	UDK
Manica HARTMAN Ormož od sedemdesetih let preteklega stoletja do danes	94(497.4Ormož) 908(497.4Ormož)
Ana KAUČIČ Urbanistični projekt Ormoža iz leta 1963	71(497.4Ormož)«1963» 908:71(497.4Ormož)«1963»
Mirko FEKONJA Ormož v gasilstvu že desetletja skozi strpnost in humanost	614.842(497.4Ormož) 069(497.4Miklavž pri Ormožu):614.842
Miran FIŠER Teritorialna obramba Občine Ormož	355.02(497.4Ormož)
Nevenka KORPIČ Po poteh rodbine Serajnik	929.52Serajnik
Ciril AMBROŽ Čevljarstvo v tomaževski fari	685:39(497.4Sveti Tomaž)
Tonček LUSKOVIČ Nastanek in razvoj knjižničarstva na Kogu »Habent sua fata libelli!«Knjige imajo svoje usode«	02(497.4Kog)
Katarina VAUPOTIČ Načrt za adaptacijo »Dominikanske kasarne« na Ptuj za »svilotalstvo«	726(497.4Ptuj):677.37
Marko BALAŽIČ Pregled svilogojstva in svilarstva na Slovenskem med 17. in 21. stoletjem	677.37(497.12)